

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VORE SKOVE

DANMARKS NATURFREDNINGSFORENING'S ÅRSSKRIFTE 1965

VORE SKOVE

Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift 1966

REDAKTION

HANS H. SUNE EBBESEN

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI

RINGKØBING 1966

Indholdsfortegnelse

VORE OFFENTLIGE SKOVE GENNEM TIDERNE side 5
af lektor P. C. Nielsen

PRIVATSKOVENE I DANMARK side 26
af professor N. K. Hermansen

HEDEPLANTAGERNE ER NU SKOVE side 32
af redaktør Har. Skodshøj

SKOVANLÆG I KLITTERNE side 41
af klitdirektør P. Thaarup

SKOVENE OG LANDSKABET side 52
af skovrider Sten Bjerke

SKOV OG FREDNING side 59
af dendrolog, cand. mag Søren Ødum

SKOVEN I 1800-ARENES FOLKETRADITION side 67
af arkivar, mag. art. Iørn Piø

SKOVBUNDENS VEGETATION side 83
af amanuensis, cand. mag. Bodil Lange

DYRELIVET I VORE SKOVE side 91
af mag. scient. Jørgen Fog

ROLDSKOV side 104
af skovrider Jens Hvass

SKOVENES REKREATIVE FREMTID side 111
af skovrider E. Laumann Jørgensen

MINE SKOVE side 120
af forfatteren Otto Gelsted

UDDRAG AF NÆVNSKENDELSER M. V. side 125
redigeret af kommitteret cand. jur. Knud Gemzøe.

OMSLAGSTEGNING:
Den sorte storks rede i Toft Skov
af Johs. Larsen

Til vore medlemmer

Vort årsskrift har en lang tradition bag sig, og det er derfor med en vis ængstelse, at vi har besluttet os til ikke blot at gå over til et andet format, men også til at foretage en omlægning af årsskriftets indhold, idet artiklerne nu koncentrerer omkring et særligt emne. I år har vi valgt at behandle vore skove, som i høj grad er med til at præge og forskønne det danske landskab, og som yderligere har særdeles stor betydning i såvel videnskabelig som rekreativ henseende.

De kommende årsskrifter vil komme til at behandle de andre danske landskabselementer, heder, søer, åer, strande m. v. Årsskriftet 1966 bliver derfor det første nummer i en større serie.

Vi håber, at vore medlemmer vil få glæde af den skete omlægning og udvidelse af vort årsskrift. Denne har nødvendigvis betydet en mærkbar udgiftsforøgelse, der – da foreningens økonomi er meget stram – har været medvirkende til, at vi i 1966 har måttet afstå fra at udsende andet nummer af tidsskriftet Dansk Natur.

Forhåbentlig bedrer vor økonomi sig, således at vi i året 1967 igen kan udsende to numre af tidsskriftet.

Vald. M. Mikkelsen

K. G. fot.

Vore offentlige skove gennem tiderne

Af lektor *P. C. Nielsen*.

*» ... en af de største herligheder, Gud og Naturen
dette Vores kongerige med begavet haver ... «*

Fra Christian den Femtes skovforordning, 1670.

Naturfredningsloven af 16. juni 1961 antyder i § 24, hvad der forstås ved de offentlige skove, nemlig »de staten, kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser tilhørende skove, herunder plantager« og fastslår, at disse skove er åbne for »almenheden for færdsel til fods, men på eget ansvar«.

Langt den største del af de nævnte skove og plantager sorterer under Direktoratet for Statsskovbruget og Statens Klitvæsen, der fortrinsvis har skove i Nordsjælland, Sønderjylland, Bornholm samt i Midt- og Vestjylland.

Såvel hovedstaden, købstadskommuner, amtskommuner som sognekommuner optræder som ejere af skove og plantager. Den største kommunale skovejer er Københavns Kommune, hvis betydeligste skovejendom er Bistrup Skovdistrikt ved Roskilde, men også Frederikshavn, Ålborg, Viborg, Skive, Holstebro, Århus, Skanderborg, Grenå, Æbeltoft, Horsens, Vejle, Esbjerg, Middelfart, Nyborg, Korsør, Søllerød, Rønne m. fl. ejer skove, hvis udstrækning er større end 100 ha, ligesom amtskommunerne for Ålborg, Viborg og Holbæk amter, Mange sognekommuner, navnlig i det vestlige Jylland og på Bornholm ejer betydelige plantagearealer, og rundt om i landet findes mange mindre, kommunale skove.

De skove, der ejes af kirker og præsteembeder, er som oftest ubetydelige i størrelse. Tilhørsforholdet er en reminiscens fra den tid, da der til enhver husholdning på landet hørte landbrug. I de skovrige egne fik præstegården eller kirken også et skovstykke, således at man kunne være selvforsynende med brændsel. Det er navnlig på Fyn og i Jylland, vi finder sådanne skove.

Ved en offentlig stiftelse forstås en stiftelse, hvis midler kommer en

større, ubestemt kreds til gode. Lovgivningsmagten har ikke nærmere præciseret, hvilke stiftelser, der må betegnes som offentlige, men det er antydnet, at flertallet må falde under denne kategori. Hertil må også regnes de af Det danske Hedeselskab ejede skove, men ikke de private skove, der bestyres af selskabet.

Den seneste officielle skovtælling fra 1965 opgør det totale skovareal i Danmark til 473.000 ha, inklusive ubevoksede områder, der hører under skovdistrikterne, hvilket svarer til ca. 10 pct. af landets areal. Heraf er ca. 18 pct. »egentlige statsskove«, d. v. s. under Direktoratet for Statskovbruget, 9 pct. plantager under Klitvæsenet, mens 13 pct. tilhører kommuner (3,7), Hedeselskabet (2,9), stiftelser, legater og lignende. De resterende ca. 60 pct. af skovarealet er i privat besiddelse. (Den sidste officielle skovbrugsstatistik 1951).

Alle skove i offentlig eje og langt den største del af de private skove er underlagt fredskovspligt, hvilket medfører, at de arealer, hvorpå skovene står, skal benyttes til »god skovdrift«. Herved forstås ifølge Lov om skove af 11. maj 1935, § 6: »Fredskovspligtig grund skal holdes bevokset med træer af en sådan art og beskaffenhed samt i et sådant antal, at de danner eller ved fortsat vækst inden for et rimeligt tidsrum kan komme til at danne sluttet skov af højstammede træer«.

En sådan lovbestemmelse viser klart statens interesse i at bevare skovene.

I det følgende skal vi se lidt nærmere på vore skoves historie, der giver baggrunden for indførelsen af fredskovspligten, idet vi dog særlig fæster os ved de nordsjællandske statsskove, der har størst betydning for det skovsøgende publikum, og som i sammenligning med flertallet af de offentlige skove i vort land har været i statens besiddelse i en meget lang periode.

Skoven som alminding

Går vi helt tilbage til oldtiden, var der skov nok i Danmark. Det blev betragtet som en fortjenstfuld gerning at rydde skov for at benytte jorden til agerbrug. Skoven tilhørte ingen; den var alle mænds eje = alminding. Enhver kunne rydde sig et stykke jord, frit benytte træernes stammer og grene til tømmer og brændsel, og sende husdyrene til skovs for at søge føde. I løbet af den tidlige middelalder

DE DANSKE SKOVE

Titelblad til Chr. Vaupells bog om »De danske Skove«, 1863. I forgrunden Vaupells eg, hvoraf der endnu findes rester i nærheden af Springforbi i Jægersborg Dyrehave. Sletten med enkelttræer og trægrupper, hvis nederste grene er bidt af, så højt vildtet kan nå, giver indtryk, ikke alene af Dyrehaven for godt 100 år siden, men også af skovtilstanden mange steder for 200 år siden. Efter tegning af Nordahl Grove.

begyndte der så småt at opstå knaphed på jord til dyrkning, og stormændene, kirken og kongen – med et fælles navn jorddrotterne – hævdede ejendomsretten til jorden. Jyske Lov fra 1241 siger: »I alminding, der ejer kongen jorden og bonden skoven« en bestemmelse, der skal forstås således, at kongen kræver landgilde, d. v. s. fæsteafgift af den jord, der indtages til dyrkning i de endnu eksisterende almindinger, mens bonden frit kan benytte sig af skoven, d. v. s. trævæksten.

I løbet af middelalderen bliver størstedelen af bønderne fæstebønder hos kongen, kirken og adelen, der også lægger beslag på træerne, så bønderne ikke længere må hugge, hvad de vil i skovene, men kun de træer, der »udvises« til dem af jorddrotten. Som væsentlige årsager hertil kan det anføres, at der i visse egne var begyndt at blive knaphed på træ, og at oldenen – d. v. s. træernes frugter, særligt agern og bog, der havde en meget stor værdi som svineføde – tilhørte jorddrotten, og bønderne måtte betale afgift for at sende svinene på olden. Jorddrotten kunne naturligvis ikke tillade, at bønderne frit huggede i skoven, og måske endog de oldentræer, der gav ham indtægter i form af penge eller svin.

Bønderne beholdt dog deres ret til græsning i skovene og til hugst af gærdsel, d. v. s. buskvæksterne og de unge træer, der anvendtes til de mange risgærder, der skulle beskytte de dyrkede marker mod de løsgående kreaturer.

Kronen som godsejer

Ved reformationen 1536 konfiskerede kongen kirkens gods. Man regner med, at ca. 50 pct. af landets jord herefter tilhørte kongen eller statsmagten, 40 pct. adelen og 10 pct. de frie bønder, kirken, institutioner m. m.

Kongens, adelens og de frie bønders jord lå meget spredt, og bønderne i en landsby var sjældent fæstere hos een, oftere hos to eller flere jorddrotter. Der opstod af let forståelige grunde en trang til at mageskifte »strøgodset«, og skaffe sig store, samlede ejendomme. Fra Danmarkshistorien husker vi, hvorledes

»Kong Frederik den Anden god og from,
Hans Nåde gjorde det bytte,
at Hillerødsholm under kronen kom,
og Herluf til Skovkloster flytte«,

For kongerne og stormændene var skovene først og fremmest jagtrevirer. Den mest jagtglade danske konge var Christian den Femte, der indførte parforcejagten i Danmark. Til at drive vildtet i den ønskede retning under jagten anvendtes bl. a. »jagtlapper«, som jagtbetjenten på ovenstående illustration er ved at hænge ud. Efter J. Tüntzer: »Der dianen hohere und niedere Jagtgeheimnuss«, Kbh. 1682-1689

som der står i indskriften over porten til ydre borggård på Frederiksborg.

En væsentlig baggrund for ønsket om at besidde større samlede landområder var hensynet til jagten, der lettere kunne drives på store »fredesjagter« eller »vildtbaner« end på strøgodset.

Foruden i Nordsjælland samlede Frederik den Anden og Christian den Fjerde krongods i Vordingborgegnen, Vestsjælland, ved Skanderborg, ved Koldinghus, ved Dronningborg i nærheden af Randers m. fl. steder, områder, hvor vi i de følgende godt 150 år finder det kongelige gods og altså også de kongelige skove.

Konfiskationen af kirkens gods havde givet kronen en betydelig velstand, som kongerne imidlertid ikke vogtede på i den følgende periode. Gang på gang solgtes eller pantsattes dele af krongodset, men meget ofte indløstes pantet ikke, og det pågældende gods gik således tabt for staten. Frederik den Fjerde søgte i nogen grad at råde bod på forfædrenes synder på dette punkt og oprettede 1715-20 de kongelige ryttergodser: København, Frederiksborg, Kronborg, Tryggvælde, Antvorskov, Vordingborg, det fynske, det falsterske, det lollandske, Kolding-

hus, Skanderborg og Dronningborg. Under Christian den Sjette og Frederik den Femte kom staten igen i stor gæld, og den pommerske storkøbmand, H. C. Schimmelmann, blev ansat som rigets skatmester for at bringe orden i finanserne.

Statsdrift var dengang som nu ingen overskudsforretning. Det var tilsyneladende kun ganske små indtægter, kongen fik af sine godser, og det var derfor fristende at sælge og på den måde få et kontant beløb i kassen, således at de værste kreditorer kunne blive tilfredsstillet. Det bestemtes derfor, at ryttergodserne skulle sælges. Forud for salgene indsendtes beretninger om godsernes tilstand, og i tilslutning hertil bemærkede Urban Willumsen, der var overfører for store skovområder på Sjælland: »Skovenes værdi må lignedes ved en guldbørs, der vel for ejeren er en død kapital; men når den behøves udi mange påkommende tilfælde, så er den jo dog en stor hjælp og nytte, fremfor når den fast for lidet eller intet er bortgivet.« Overjægermester C. C. Gram, der var øverste embedsmand indenfor skov- og jagtetaten, protesterede forgæves mod salget af skovene.

De fleste ryttergodser udenfor Nordsjælland, hvor godset efter kongens udtrykkelige ønske ikke blev udbudt til salg, blev solgt ved auktioner 1764-69 og 1774. Øst for Storebælt solgtes godset som større hovedgårde med tilhørende bøndergods, mens det på Fyn og i Jylland som oftest solgtes gård for gård til de enkelte fæstere.

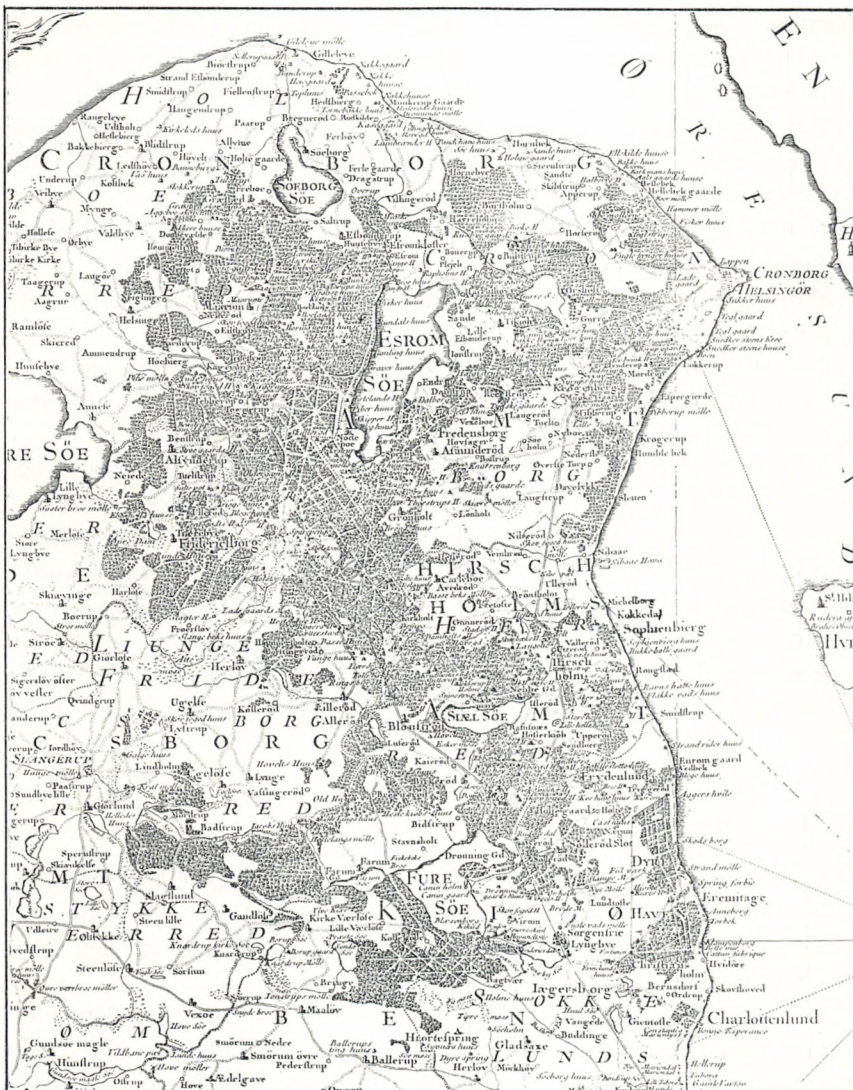
Meget store dele af de kongelige skove, der ved ryttergodssalget var kommet på private hænder, blev trods de eksisterende rydningsforbud »slaget« i den følgende periode, da der var meget høje priser på træ.

Ved salget af ryttergodserne havde staten afhændet alle skove vest for Storebælt. De vigtigste områder, der endnu tilhørte kronen, var: Godset i Nordsjælland, Odsherred, på Bornholm, Falster samt flyvesandsarealerne i Nordsjælland.

Skovene forfalder og forsøg på genopbygning

Jagtinteresser var som nævnt en væsentlig årsag til, at kongen samlede sit gods. Det mest benyttede jagtterræn var naturligvis det nordsjællandske, hvortil der var let adgang fra hovedstaden.

Her indhegnede Christian den Fjerde »Lille og Store Dyrehave«, nord og syd for Frederiksborg, og Frederik den Tredie påbegyndte ind-

Udsnit af Videnskabernes kort over den nordøstlige fjerdedel af Sjælland, 1768. Sammenlignes med et generalstabskort af idag, ses formindskelsen af skovarealet tydeligt. Formindskelsen skyldes først og fremmest udskiftningen af skovene, hvorved de græsningsberettigede fik udlagt de dårligst bevoksede skovområder som erstatningsarealer. Hele skove forsvandt fuldstændigt, se f. eks. egnen omkring Sjølsø. Hvor Hornbæk Plantage senere blev planteret, finder vi på kortet Stenstrup Sandte. Bemærk de mange jagtveje, der på kryds og tværs fører gennem adskillige skove. Af hensyn til parforcejagten blev der hugget brede udsigtslinier gennem skovene.

retningen af Jægersborg Dyrehave, der fuldførtes af Christian den Femte, hvis udbredte system af stjerneveje, der anlagdes af hensyn til parforcejagten, har sat sit præg på de nordsjællandske skove.

Bøndernes ret til græsning medførte, at der i skovene færdedes et meget stort antal kreaturer, der sammen med den betydelige bestand af hjortevildt, åd den fremspirende opvækst. Retten til gærdselshugst betød, at de fleste af de opvækstgrupper, der havde undgået at blive ædt af kreaturerne, faldt for øksen.

Skovene blev mange steder til åbne græssletter med spredtstående træer eller trægrupper.

Den truende mangel på gavntræ og brænde foranledigede regeringen til at udstede den ene skovforordning efter den anden, men til liden nytte.

Man forsøgte at bringe skoven på fode ved at indkalde fremmede forstmænd. Det mest storstilede og mest vellykkede forsøg i den retning var indkaldelsen af Johan Georg von Langen, der skulle indrette et ordnet skovbrug hos os, d. v. s. indføre en skovdrift, der stadig kunne yde lige store og væsentlige bidrag til landets forsyning med træ. Det var kun den korte årrække 1763-1776, at han fik lov at virke, og endda kun i de nordsjællandske skove. Men der blev udført et godt stykke arbejde. Hvor der blev hugget, blev der igen plantet, ialt ca. 1.000 ha.

Skovene udskiftes

Det havde været dyrt at plante og at indhegne de enkelte kulturarealer, således som det var sket under den Gram-Langenske forstordning. Det næste skridt var da at udelukke kreaturerne ved at indhegne hele skoven, således at opvæksten kunne få fred til at vokse op.

Ser vi på afsnittet af Videnskabernes Selskabs kort side 11, der netop stammer fra denne periode, og sammenligner det med et nutidskort, fremgår det tydeligt, at skovarealet i dag er meget mindre end for 200 år siden. Årsagen til formindskelsen finder vi først og fremmest i den udskiftning af bøndernes ret til græsning og gærdselshugst, som fandt sted i 1780'erne for de nordsjællandske skove. Til erstatning for deres rettigheder fik bønderne overladt ubevoksede og tyndt bevoksede områder i udkanten af skovene, og det blev pålagt dem at rejse jordvolde

Fredsskovdige ved Hverringso. (K. G. fot.).

og stengærder om deres marker, således at gærdselshugsten kunne op-
høre.

For at sikre skovene fred blev der efter udskiftningen rejst stengær-
der, jordvolde eller gravet grøfter på fugtige steder langs skovgrænserne.
De gamle statsskove i Nordsjælland, Odsherred og på Falster fik deres
nuværende form. De mange skovnavne på »hegn«, f. eks. Bistrup Hegn,
Tokkekøb Hegn, Danstrup Hegn og Valby Hegn stammer fra denne tid.
Ordet hegn havde ikke blot den nuværende betydning, men betegnede
også det indhegnede område.

Ved udskiftningen af skovene tilfaldt der bønderne ca. en trediedel
af skovarealet.

Inde i skovene fandtes dengang ofte enge og dyrkede marker. Det be-
stemtes, at disse åbne arealer efterhånden skulle tilplantes, og i løbet af
et par årtier skiftede skovene udseende, idet ege- og nåletræskulturer
vandt indpas på disse sletter. Også den naturlige opvækst fik gode kår,
efter at kreaturgræsningen og gærdselshugst var afskaffet, og hjortevildtet,
der havde gjort stor skade på opvæksten, blev bortskudt. Man havde fået
adskilt landbrug og skovbrug, og i skovene skulle andre hensyn vige for
træproduktionen.

Ved udskiftningen eller skovseparationen ændredes landskabet. De
bugtede skovgrænser erstattedes af skovbryn med stengærder eller jord-
volde rejst i de rette linier, som landmålerne havde udstukket. Træ-
grupper og enkelttræer faldt for øksen. Samtidigt skete der en udflyt-
ning af bøndergårde fra landsbyerne til de tidligere fælles markjorder
og overdrev. Beplantning om disse gårde og senere den udbredte plant-
ning af levende hegn fik igen bragt trævæksten ud i det åbne landskab.

Skovfred og skovdyrkning

I det 18. århundrede betragtede man træmangel som en af de værste
ulykker, der kunne ramme et land. Det var denne eller rettere frygten
herfor, der havde været drivfjederen ved udstedelsen af skovforordnin-
gerne, indkaldelsen af von Langen og ved fredning af skovene.

De fredede skove skulle dyrkes bedst muligt, så de kunne yde mest
muligt af de træprodukter, der var brug for, og under overforstmester
D. N. von Warnstedt blev der udstedt en »Forordning angående de kong-
elige skove og tørvemoser i Danmark«, 1781, hvori der gives fremra-

gende instruktioner for skovens dyrkning. En vigtig bestemmelse, § 62 og 63, i forordningen, går ud på, at skovene ikke må benyttes over evne: »Det er Vores allernådigste vilje: at Vore forbeholdne skove ikke må forringes, men vedligeholdes og forbedres. Derfor skal på alle blotte steder . . . opelskes god skov, såsnart ske kan, således at alle de strækninger, som nu efter de føjede anstalter ganske bevokses, og siden bestandig holdes ved lige, så at ikke mere skov fældes, end der igen opelskes.

Ved dette arbejde skal der fornemmelig stræbes, at følge og understøtte naturen i dens virkninger . . . « Sidste sætning har siden stået som motto for al god skovdrift i Danmark.

Det var imidlertid ikke alene husdyrene, der skulle holdes ude af de kongelige skove. Forordningen forbød også folk at færdes der, »for at forekomme misbrug og høste den rette nytte af skovens indhegning«, som det hedder i Rentekammerets kommentarer til forordningen. Undtaget fra dette færdselsforbud var Jægersborg Dyrehave, »hvor det fremdeles forbliver derved, at enhver kan fornøje sig der, således som det hidindtil har været tilladt«, § 35. Færdselsforbudet gjaldt formelt, indtil Naturfredningsloven 1917 åbnede statens og kommunernes skove for publikum. I praksis har statsskovene været åbne fra midten af 1800 tallet.

Fredskovsforordningen

I det foregående er der mest tænkt på de kongelige skove, hvis fremtid var sikret gennem »Forordningen om de kongelige skove og tørvemoser«, 1781. For de øvrige skove gjaldt Skovforordningen af 1733, men den megen spekulation i handel med jordegods, der var en følge af ryttergodsernes salg og bondereformerne, medførte mange »skovslagtninger«. Der var høje priser på træ, og mangt et nyerhvervet gods blev delvis betalt med egetømmer og bølgebrænde, der blev fremskaffet ved voldsomme hugster i skovene. Denne udvikling tegnede til at blive katastrofal, og for at bremse skovslagtningerne udstedte Kronprins Frederik 27. september 1805 »Forordning om skovens udskiftning, vedligeholdelse og fredning i Kongeriget Danmark«, der for de private skove foreskrev retningslinier, der på mange punkter svarer til dem, der blev anvendt for de kongelige skove i 1780'erne.

Forordningen fastslår, at al den jord, der efter udskiftning af græs-

nings- og gærdselsrettigheder, forbeholdes til skovdrift, skal være fredet for kreaturgræsning – svin undtaget – og høslæt og være anordningsmæssigt indhegnet, og at skovdriften i al evighed skal opretholdes. Den kaldes oftest fredskovsforordningen, fordi skoven skulle fredes for kreaturgræsning.

Bestemmelsen om, at arealet altid skal holdes skovbevokset, går igen i den nugældende skovlov af 1935, der afløste fredskovsforordningen.

Mange af de skove, der i dag er i offentlig eje, blev oprindeligt fredet i henhold til fredskovsforordningen.

Skovplantning på øde jord

Men vi vender tilbage til omkr. 1800 for at se lidt mere på, hvad staten iøvrigt gjorde for at fremme træproduktionen i landet, særligt på statsdomænerne.

Ved køb og arv forøgedes statens gods med forskellige skovområder, der senere for størstedelen igen er solgt, men fremfor alt gav man sig til at plante på øde jorder.

På den jyske hede tog skovplantningen sit udgangspunkt fra de tyske kolonier på Alheden, der tilhørte kongen. Kolonisterne anmodede 1786 om at få tildelt træfrø, som de agtede at benytte til at skaffe sig lidt læ under de barske forhold. C. D. F. Reventlow, der som Rentekammerets chef stod bag datidens forbedringer inden for landbrug og skovbrug, bad den dygtige, hannoverske forstmand, G. W. Brüel, om at undersøge mulighederne for skovplantning på heden. Med Brüels forslag af 1787 om tilkultivering af 395 tdr. land hede i nærheden af Stendalgård ved Viborg begyndte det storstilede skovrejsningsarbejde, som der gøres rede for i afsnittet om hedeplantagerne side .

I Odsherred begyndte tilplantningen af Grevinge Overdrev, Sonnerup og Ellinge Lyng i årene kort efter 1800, og på Bornholm tilplantede Hans Rømer 1800-1836 over 600 ha af Almindingen, der indtil da bestod af lyngbevoksede arealer, krat og ubetydelige skovstrækninger.

Også sandflugtsarealerne søgte man at nyttiggøre med skovanlæg. De små forsøg, der blev gjort i Vestjylland omkr. 1800 blev snart opgivet.

Sandflugtsstrækningerne langs Nordsjællands Kattegatskyst var blevet dæmpet i 1720'erne og 1730'erne. Der var forsøgt opelskning af

Plantningen af Tisvilde Hegn påbegyndtes 1793. Til de ældste bevoksninger hører Troldskoven eller den vejrslagne skov, hvor vinden har tvunget skovfyrstammerne til at antage de mærkværdigste former. Det forstlige Forsøgsnævn.

træer på enkelte lokaliteter omkr. 1750, men først efter udstedelsen af »Forordning om sandflugtens dæmpning i Danmark«, 1792, tog man for alvor fat på tilplantning af de arealer, der blev til Tisvilde Hegn og Hornbæk Plantage.

Buderupholm og Silkeborg skovdistrikter

I forbindelse med landbrugskrisen, der begyndte efter Napoleonskrigene og varede til omkr. 1830, opstod der økonomiske vanskeligheder for mange godsejere. De kunne ikke klare deres prioritetsforpligtelser og skatter, og 3 pct. af landets hartkorn hjemfaldt til staten og kom under »Direktion for statsgælden og de synkende fonds«. Adskillige skovdistrikter, blandt disse Buderupholm og Silkeborg, kom på denne måde i statens besiddelse. Landbrugsjorden til Buderupholm solgtes, og skovene blev lagt sammen med skovene til nogle nabogodser, der også var kommet under »direktionen«. Silkeborg Gods havde hørt til Skanderborg

Ryttergods, men var blevet solgt ved auktionen 1767 som en samlet ejendom. 1823 vendte det igen tilbage til staten gennem »direktionen«, og 1837 gjordes godset til kongeligt domæne.

Den offentlige debat

Det var frygten for træmangel, der havde fået regeringen til at interessere sig for skovenes tilstand, til at indtage hede- og klitjorder til plantagedrift, til at erhverve ejendomme eller beholde dem, der kom i statens besiddelse.

Omkr. midten af 1800 tallet skete der en voldsom udvikling i transportmidlerne. Skovbrugets produkter kunne føres derhen, hvor de skulle forbruges. Den fri konkurrence blev sat i højsædet. Kulproduktionen i England og Tyskland voksede stærkt, og kul blev billigt brændsel, også i Danmark. Udbudet af tømmer på det europæiske marked steg betydeligt. Mens det i årtierne omkr. 1800 var en livsbetingelse for Danmark at have skov, kunne man omkr. 1850 næsten klare sig uden.

Efter indførelsen af Stænderforsamlingerne 1834, og navnlig efter at den fri forfatning 1849 havde givet mulighed for debatter om finansspørgsmål, var et af de punkter, man fæstede sig ved, den ringe forrentning af statsskovenes kapitalværdi i sammenligning med forrentningen på veldrevne private distrikter, blandt hvilke navnlig Brahetrolleborg på Fyn fremhævedes.

De gode priser på landbrugsprodukter medførte en stærk kritik af fredskovsforordningen, der forbød rydning af skov for at anvende jorden til agerbrug.

Statsskovene burde sælges, fredskovspligten ophæves, var almindeligt udbredte synspunkter. Skovbrug burde kun findes på den »naturlige skovgrund«, hvorved man forstod jord af ringere bonitet. Der rejste sig kraftige røster, ikke mindst blandt forstmændene, anført af indenrigsminister, senere konsejlspræsident, godsejer, forstkandidat J. B. S. Estrup, for at lade skovene vandre fra de frugtbare egne på øerne til den jyske hede.

1866 fremsatte Estrup et lovforslag, ifølge hvilket fredskovspligten, som man i den fri konkurrences ånd kaldte skovtvangen, skulle ophæves for skove på de bedre jorder. Estrups forslag blev genstand for en vidtløftig debat i folketinget. Også i pressen og ude i folket drøftede

man skovtvangen. Man drog skovenes betydning for klimaet, landskabet og folkesundheden ind i billedet. Der samledes underskrifter på adresser, såvel til forsvar som til angreb på Estrups lovforslag. Forsvarerne var få, modstanderne mange. Arkæologen, godsejer F. Sehested skrev et indlæg med titlen: »Nu skal Danmark altså miste sit prægtigste smykke«. Modstanden mod forslaget var så stor, at det ikke blev ført frem til anden behandling på tinge. Fredskovsplikten blev opretholdt.

To ting var imidlertid blevet klare gennem debatten: Statsskovene var ingen lukrativ forretning, og der burde plantes på de ringere jorder. I 1850'erne og 1860'erne blev der solgt adskillige statsskove. Af de større skovsalg kan nævnes: Bådesgård 1848, Hald 1851, Frederiksgåve og Jægerspris 1854, Petersgård 1868. Men selv om de frasolgte arealer var meget betydelige, øgedes statens jordegods dog, idet der samtidigt blev købt store hedestrækninger, der blev lagt under statskovvæsenet.

For statsskovenes vedkommende skete der således en vandring fra de frugtbare til de magre egne, men fredskovsplikten for de private skove blev bibeholdt, ja endog skærpet ved oprettelsen af et særligt tilsyn med de private skove 1852, og skovejernerne var således bundet til at bevare skovene, også på de fra staten erhvervede arealer.

Formålet med statsskovene var blevet diskuteret. Da debatten var ved at ebbe ud, gav Octavius Nutzhorn i »Skov og Land«, 1873, udtryk for tanker, der næredes af mange: »... måtte man indse, at det ikke er af finansielle grunde, ikke for indtægtens skyld, at vore statsskove, der for den allerstørste del stå på naturlig eller endog absolut skovgrund, bør bevares, og ny skov anlægges, men at disse skove have og ville få en betydning for vort fædrelands tilstand og opkomst som ikke lader sig udmåle i penge...«

1866 var Det danske Hedeselskab blevet stiftet, og den interesse, der derved skabtes for privat skovplantning på de jyske heder, smittede også staten, hvis plantagevirksomhed på hede og i klit tog fart. Fra statens side støttede man også det private initiativ på heden ved tilskud til plantning, når ejerne samtidigt lyste fredskovspligt på plantagerne.

Den saglige periode

Efter den voldsomme offentlige debat om skovbruget fulgte en rolig periode, der nu og da i skovhistorien kaldes den »saglige periode«.

Forstmændene arbejdede med tekniske problemer, begyndte at udgive tidsskrifter, fik oprettet forsøgsvæsen, etc.

Kendskabet til skovens rette behandling gik voldsomt frem, og bevoksningernes kvalitet forbedredes. Med stor iver satte man ind på at løse skovenes afvandingsproblemer. Det blev jo forlangt, at statsskove-
ne skulle forrente sig, og det var derfor naturligt, at forstmændene forsøgte at udnytte skovområderne bedst muligt. Men skovene blev ikke kønnere af det. Efter udtørringen af Skovrød Sø og Ebberd Sø i Rude Skov i Nordsjælland, skal en gammel skovløber have sagt: »Nu er Rude skov som en køn pige, man har stukket øjnene ud på.«

Til alt held var der i slutningen af 1800 tallet vanskeligheder med afsætningen af dansk grantømmer, og der blev derfor lagt stor vægt på bøgedyrkingen, også i de nordsjællandske statsskove, selv på jorder, der ville give en betydelig større produktion ved grandyrkning. Ligesom man omkr. 1800 havde været overbevist om, at der altid ville være behov for stort egètømmer til skibsbygningen, mente man nu, at det ville være økonomisk rigtigt, at lægge vægt på bøgedyrkingen, da det vigtigste produkt herfra, bøgeklov til brændsel, altid ville kunne afsættes til gode priser. De bølgebevoksninger, der dengang blev grundlagt, vil nå hugstmodenhed omkr. 1975-2000. Betragtningerne med hensyn til bøgeklovet slog til under de ekstraordinære situationer, som de to verdenskrige skabte, og mange gamle bølgebevoksninger faldt for øksen i disse år, hvor skovene skulle bidrage deres til at holde hjulene i gang – under Anden Verdenskrig rent bogstaveligt i form af brænde til bilernes gasgeneratorer –. Men i mellemtiden var afsætningsvanskelighederne for dansk nåletræ overvundet, og den hurtigtvoksende gran, der giver det største økonomiske udbytte, også i de gamle løvskove, vandt terræn.

Skoven og publikum

1911 stiftedes Naturfredningsforeningen, og en af de opgaver, foreningen snart tog op, var behandlingen af »publikums egen skov«, Dyrehaven ved København, og noget senere de nordsjællandske statsskove.

Navnlig den første sag var der sprængstof i, og den gav anledning til skarpe standpunkter og meget skrivi i tidsskrifter og aviser. Skovrider Vestergaard, der ved en stærk hugst i de gamle bevoksninger 1918, havde

1864-1920 administreredes de sonderjydske skove af tysk uddannede førstmand, hvis tyndingshugster var betydeligt svagere end den, de danske skovbrugere forte, hvad der tydeligt fremgår af ovenstående illustration fra Skelde Kobbelskov på Broagerland. Johs. Helms fot. okt. 1922.

givet anledning til, at sagen blev særlig alvorlig, led nederlag, og blev forflyttet 1925, og Naturfredningsforeningen med de mange kræfter, der støttede den, sejrede. Resultatet blev, at der nedsattes et Dyrehaveudvalg på 11 medlemmer, repræsenterende kunsten, videnskaben og folket, der skal overvåge driften af Dyrehaven. Begge parter stod dengang meget skarpt på deres standpunkter. Det havde nok været en lykke for udviklingen i Dyrehaven, om der var blevet firet lidt fra begge parter. Den senest approberede plan for driften indeholder adskilligt af det, som skovrider Vestergård kæmpede for.

Om de nordsjællandske statsskoves drift udtales der i kommissionsbetænkningen af 30. april 1925:

»Der er endvidere indenfor kommissionen enighed om det ønskelige i, at der ved statsskovenes almindelige behandling og drift tages skønhedsmæssige hensyn samt hensyn til publikums færden i statsskovene i så stor udstrækning, som disse hensyn kan forenes med en fuldt forsvarlig økonomisk drift af skovene.«

De retningslinier, som kommissionen dengang fastslog, kan vel siges at være fulgt siden da, ikke blot i de nordsjællandske, men i samtlige statsskove. I et interview med Ekstrabladet 10. dec. 1958 udtalte den nuværende direktør for Statsskovbruget, H. Frølund, som blev interviewet i anledning af udnævnelsen: »Tendensen går i retning af nåletræ, hvis skovvæsenet skal drives rent forretningsmæssigt. Men der er hensyn at tage til naturfredningsforhold og til publikum. Her gælder det ikke mindst de nordsjællandske skove. Det nationale træ, bøgen, må bevares.«

Sønderjyske skove

Mens diskussionen om Dyrehavens fremtid fandt sted, var der sket en stor begivenhed i Danmarkshistorien. 1920 var Sønderjylland blevet genforenet med Danmark, og de derværende statsskove kommet i den danske stats eje.

Indtil 1864 havde skovlovgivningen været forskellig i Kongeriget og i Hertugdømmerne, hvor skovtilstanden i »mishandlingsperioden« var bedst.

Vi skal ikke komme ind på detaljer i de sønderjyske skoves historie, men der kan være grund til at fortælle historien om »brudgomskoblerne«, der navnlig findes på Sønderborg Skovdistrikt.

Allerede fra slutningen af 1600 tallet havde Hertug August af Nordborg indført kravet om plantning af et vist antal træer som en forudsætning for at kunne blive gift. I »Den kongelige skov- og jagtforordning for Slesvig og Holsten, 1737, hedder det i oversættelse: »Enhver mandsperson, der tænker på at gifte sig, skal forud plante 10 unge ege eller 15 unge bøge og bringe planterne frem til tredje blad. For hver manglende eg skal der betales en daler og for hver manglende bøg 32 skilling, og ydermere skal han være pligtig til at foretage efterplantning.« At planterne skulle være bragt frem til tredje blad betyder, at de skulle have groet mindst to år på stedet. Plantningen var altså ikke en handling, der kunne udskydes til den dag, man bad præsten lyse til ægteskab. De fleste af brudgomsbevoksningerne er nu hugget. Den mest fuldkomne, der hovedsageligt består af ege, hvoraf en del endnu står på den oprindelige planteafstand på ca. 4¹/₂ m, findes i Nørreskoven på Als i nærheden af Havrekobbelhus.

De kongelige skove, der i 1864 fandtes i Slesvig og Holsten, blev i

For at kunne indtræde i den hellige ægtestand skulle en ung mand i Hertugdømmerne have plantet 10 ege eller 15 bøge. Ovenstående billede viser en alle af brudgomskobler af bøg ved Stenkobbenhus i Nørreskov på Als. Træerne står endnu på den oprindelige planteafstand. Fot. marts 1966. P.C.N.

almindelighed overtaget af den preussiske stat. Stenderup skovdistrikt, hvis skove ligger i de »otte sogne« syd for Kolding, kom sammen med disse til Danmark og blev dansk statsskov.

Ved genforeningen 1920 kom de preussiske statsskove samt enkelte andre skove i Sønderjylland under den danske stat, som efter en overgangsperiode overdrog administrationen til Direktoratet for Statsskovbruget. Det drejede sig om ca. 10.000 ha, hvoraf en betydelig del var he-

deplantage, anlagt af den preussiske stat og provinsregeringen i Slesvig-Holsten.

Skovene i Sønderjylland havde i en lang årrække før genforeningen været administreret af tysk uddannede forstmænd. Tyndingshugsten havde været ført langt svagere end hos os. Ydermere havde mangel på personale og arbejdskraft under krigen samt store renafdrifter betydet en vis mishandling af adskillige bevoksninger. Skovtyveri havde været overordentligt udbredt, og i mange yngre bevoksninger, fandtes ligefrem »huller«, hvor skovtyvene simpelthen havde hugget samtlige træer.

Vækstvilkårene for bøg er glimrende i de østlige skove, og Danmarks smukkeste bølgebevoksninger står på Åbenrå og Sønderborg distrikter.

Publikumsadgang til skovene.

Spørgsmålet om at åbne de private skove for publikum ved lov har flere gange været rejst, bl. a. i forbindelse med gennemførelsen af Naturfredningsloven 1917, men lovgivningsmagten er vejet tilbage fra dette angreb på den private ejendomsret, måske først og fremmest på grund af den velvilje, skovgæsterne møder så godt som overalt i de private skove. Da Naturfredningsloven blev vedtaget 1917, gav professor J. Helms udtryk for den opfattelse, Dansk Skovforenings bestyrelse nærede: »Danske skovejere har jo hidtil med stor liberalitet givet publikum adgang til at færdes i og glæde sig over deres skove, og det må derfor håbes, at publikum vil undlade at tiltvinge sig adgang ved Naturfredningslovens hjælp til de få og små arealer, som skovejerne hidtil har forbeholdt sig selv« (D. Skovfore. Tidsskr., 1917, s. 442). Citatet er nu 50 år gammelt, men giver stadig udtryk for bestyrelsens opfattelse.

Ved Naturfredningsloven er der åbnet adgang til de offentlige skove, der udgør godt 40 pct. af Danmarks skovareal, og ved velvilje fra de private skovejeres side er ca. 90 pct. af det resterende skovareal åbent for publikums færdsel til fods eller på cykel. Langt den største del af vore skove er fredskov, hvor grunden stadig skal holdes skovbevokset, en bestemmelse, der sikrer store områder til rekreative formål. Ved forelæggelse af skovloven 1935 begrundede Landbrugsminister Kr. Bording det bånd, fredskovspligten lagde på skovene, med »den betydning, vore skove har for de klimatiske og skønhedsmæssige forhold« og for »vor selvforsyning med træ i en given situation«. Fredskovsplig-

Krogede ege i den naturlige, fredede egeskov under Hald Hovedgård i nærheden af Viborg. Fot.: P. C. N.

ten har eksisteret gennem godt 160 år, og der er næppe grund til at tro, at den vil blive ophævet.

Foretager vi til slut det tankeeksperiment, at alle danske samtidigt drog til skovs og søgte ensomhed, ville der til hver person blive ca. 1000 m². 1,8 mill. ville befinde sig i offentlige skove og 2,7 mill. i private. Herligheden ville være meget ulige fordelt. 1,3 mill. ville være i løvskov, 0,3 i blanding af løv- og nåleskov, 2,2 i nåleskov, og 0,7 mill. måtte nøjes med vejareal, tjenestejord, skoveng, søareal og lignende. .

Privatskovene i Danmark

Af professor *N. K. Hermansen*.

Af det samlede skovareal tilhører ca. 325.000 ha private skovejere. Arealet kan til yderligere illustration inddeles i 3 grupper:

115.000 ha er fordelt på godt 30.000 ejere af småskove, d. v. s. skovejendomme på under 50 ha. 140.000 ha ejes af større personlige skovejere i et antal af ca. 700 og med skovområder hørende til den enkelte skovejendom fra godt 50 til over 4.000 ha.

De resterende 70.000 ha privatskov tilhører upersonlige ejere såsom stiftelser, interessentskaber og aktieselskaber. De 2 sidstnævnte ejendomsformer forekommer især i de jydsk plantager, medens skove tilhørende stiftelserne både findes på øerne (f. eks. Vallø, Vemmetofte, Gisselfeldt, Corselitze, Fuglsang m. v.) og i Jylland (f. eks. Løvenholm og Nørnlund).

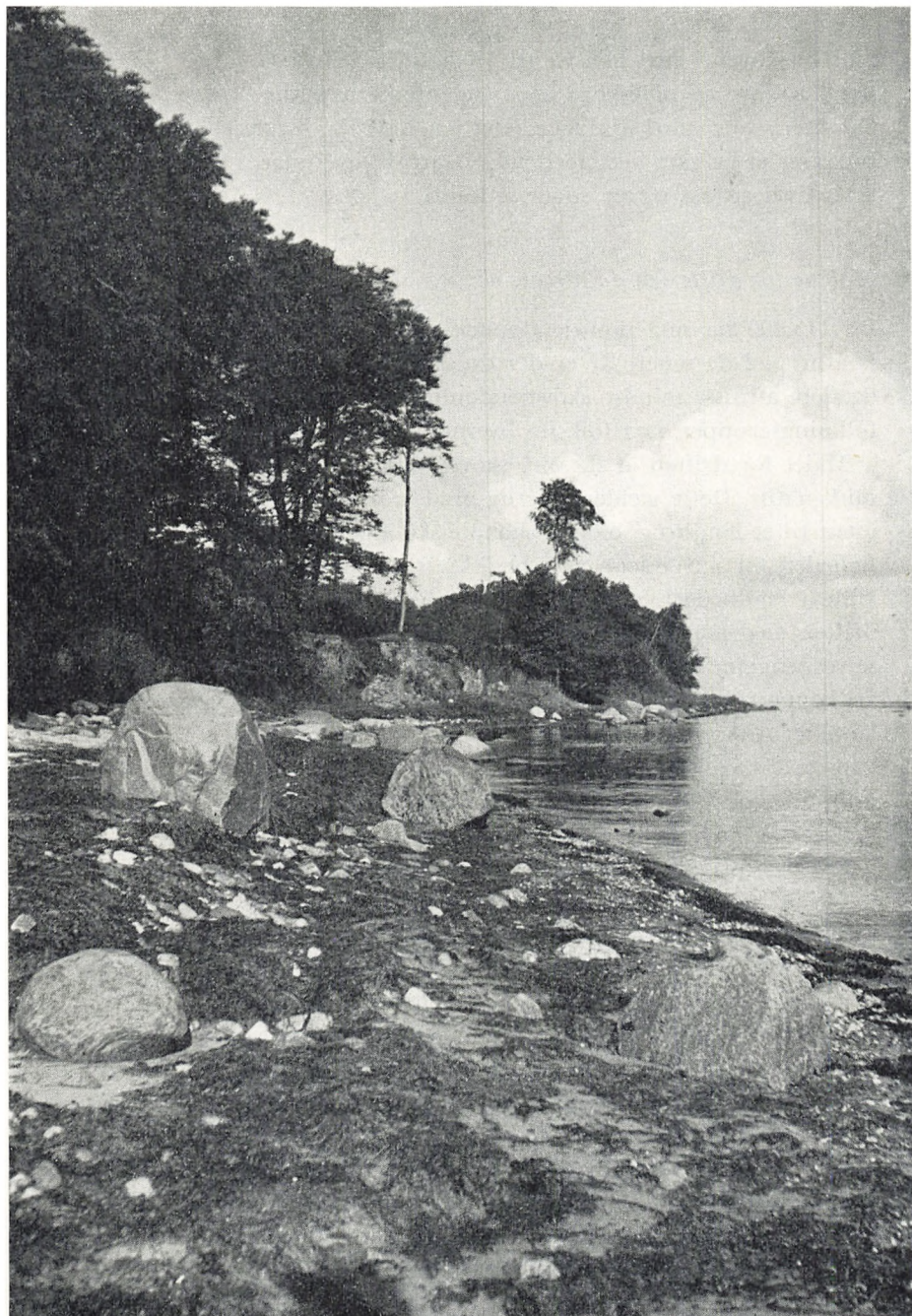
De private skove i Danmark er fordelt med ca. $\frac{1}{3}$ af arealet på øerne og $\frac{2}{3}$ i Jylland.

På øerne er forholdet dette, at samlige skove på Fyn med omliggende øer er private, og det samme gælder skovene på Midt- og Sydsjælland samt Lolland. På Falster og Nordvestsjælland findes kun et enkelt statskovdistrikt hvert sted, hvorimod Nordsjælland som bekendt er helt domineret af statsskovene.

Medens de to ejendomsformer, privat- og statsskove, på øerne således er geografisk fordelt til ret skarpt adskilte grupper, ligger de i Jylland mere eller mindre jævnt spredt mellem hinanden. Typisk er således forholdene i det største skovkompleks, Rold Skov, som er fordelt mellem et statskovdistrikt og to private skovejendomme, hvoraf den ene ejes af en stiftelse. Kun for klitplantagernes vedkommende er der tale om en geografisk skarpt afgrænset gruppe af offentligt ejede plantager.

Med hensyn til træartsanvendelsen i de danske privatskove er forholdet dette, at 70 % af privatskovarealet på øerne er dækket af løvskove, medens kun 20 % af privatskovarealet i Jylland er løvskov. Dette sidste forhold er selvfølgelig i høj grad præget af de jydsk hedeplantager.

Ifølge statistikken er der i årenes løb ikke sket voldsomme ændringer

De private Corselitze-skove ved Pumlentakke på Falsters nordøstkyst. (Fot.: K. G.).

i privatskovene med hensyn til arealets fordeling til de to hovedgrupper, løvskove og nåleskove, men indenfor grupperne er der sket en del karakteristiske forskydninger. Det er navnlig bemærkelsesværdigt, at bølgearealet er gået ned, medens det areal, der optages af andre løvtræarter, især eg, ask og ær, stiger år for år.

Målene for driften af de private skove.

De 115.000 ha små skovejendomme ejes fortrinsvis i forbindelse med landbrug. I de senere år er der dog utvivlsomt en tendens til, at flere og flere af disse mindre skovejendomme erhverves af folk fra andre befolkningsgrupper, især folk fra byerne.

Målet for driften af de små skovejendomme er vel tildels af økonomisk natur. Dette gælder i særlig grad, når skovene drives som supplement til et landbrug, og det økonomiske aspekt går her navnlig på muligheden for anvendelse af arbejdskraft og maskiner i perioder, der er stille i landbruget, samt på mulighederne for at forsyne landbrugsbedriften med materialer fra skovene. Derimod er det i reglen således, at selve pengeindtægten for disse små skovejendomme for de fleste ejeres vedkommende spiller en forholdsvis beskeden rolle. Men iøvrigt er det karakteristisk, at ejernes mål i de små skovejendomme for begge ejerkategoriens vedkommende i særlig grad er præget af behovet for jagtudøvelse, for friluftsliv, naturglæde og personlig tilfredsstillelse ved at iagttage og understøtte skovens vækst og trivsel.

For de større private skove stiller sagen sig i reglen anderledes. Her udgør skoven i de fleste tilfælde et økonomisk aktiv af væsentlig betydning for ejeren både i form af de muligheder for kapitalopsparinger, som skoven udgør, og ved de ikke uvæsentlige indtægter ejerne alt efter skovens størrelse, bonitet og alder kan hente i skoven.

Også for de større skoves vedkommende er det sædvanligt, at disse ejes i forbindelse med et større eller mindre landbrug, og i sådanne tilfælde er skovens økonomiske værdi særlig iøjnefaldende derved, at indtægterne af skoven let kan varieres fra år til år og således anvendes til en ofte ønskværdig udjævning af de svingende indtægter fra landbruget.

For de større skovejere, der har skov som eneste indtægtskilde, er det helt klart, at den økonomiske målsætning for skovdriften må have stor vægt i det samlede mælsætningskompleks.

Typisk blandingskov. (K.G. fot.).

Når der her tales om et kompleks af målsætninger, skal det imidlertid forstås således, at økonomien næppe i noget tilfælde er enerådende som mål for de større skovejere. Dette kan bl. a. læses af den foran omtalte udvikling vedrørende træartsanvendelsen, som viser en forbavsende stabilitet med hensyn til løvtræarealets størrelse – forbavsende fordi økonomien ved løvtrædyrkning i de senere år er blevet mere og mere ugunstig i forhold til økonomien ved nåletrædyrkning. Skovbruget har siden krigen oplevet stadig stigende omkostninger på grund af de forøgede arbejds lønninger, og disse omkostningsstigninger har kun til en vis grad kunnet bortrationaliseres gennem mekanisering og lignende. Sideløbende hermed har priserne for skovens produkter i de sidste 10 år været praktisk talt uændrede – for bøgens vedkommende endog faldende. Skovbrugets økonomiske stilling er derved blevet svækket trods rationaliseringsforanstaltninger, og svækkelsen er i særlig grad gået ud over løvtrædyrkning. Derfor kan det godt siges at være forbavsende, at der trods alt holdes fast ved løvtræerne i et omfang, som nogenlunde svarer til det hidtidige.

Årsagen hertil må som sagt være, at selv de større skovejere, som i vid udstrækning er økonomisk afhængig af deres skov, også har andre behov, som de finder bedst tilfredsstillet gennem løvtrædyrkning. Ganske vist er løvtræarealerne i de fleste tilfælde også en forudsætning for dyrkingen af nåletræ, fordi de sikrer stabilitet og balance for skovhelheden, men til opnåelse heraf er det næppe nødvendigt at opretholde løvtræarealet i et omfang, som tilfældet er.

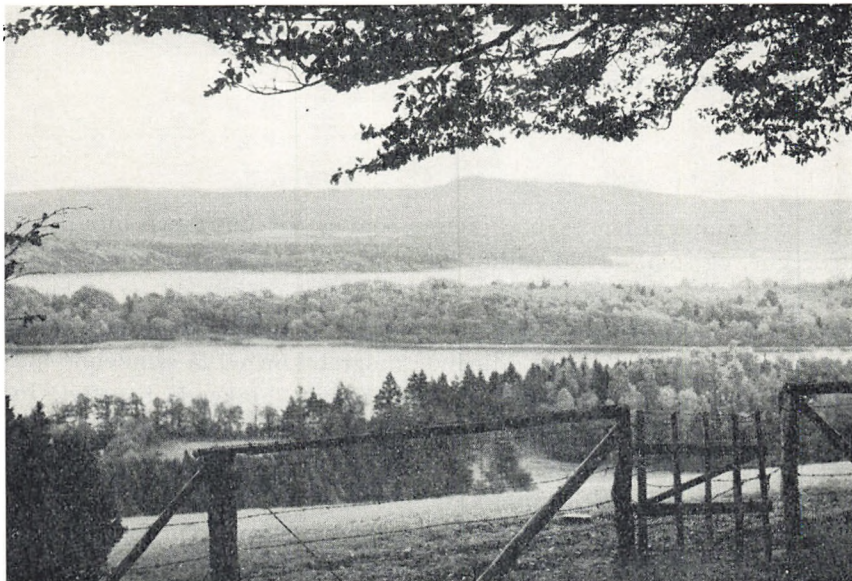
De andre mål, skovejerne stiler mod, er dels af samme karakter som før nævnt for de mindre skovejeres vedkommende, men hertil kommer uden tvivl en god portion familie- og ejendomstradition samt ikke mindst en følelse af forpligtelse overfor samfundet til at opretholde et løvtræareal af rimeligt omfang i de danske skove.

Skovgæsternes interesser.

Det må antages, at denne træartspolitik i privatskovene i Danmark stemmer overens med den traditionelle opfattelse af, hvad der er smukt i skoven. Løvtræerne har altid haft en særlig stor plads i de skovbesøgendes hjerter, og specielt sættes der vel høj pris på bøgen.

Der kan dog i denne forbindelse være grund til at pege på, at også blandingsskoven, d. v. s. blandingen af løvtræ og nåletræ enten bevoksningsvis eller blanding af enkelttræer er af stor skønhed og måske byder på større naturoplevelser end den ensartede og ensaldrende bøgeskov. Derfor vil de danske skove meget vel kunne bevare deres værdi som bidragere til den landskabelige skønhed, også selv om der i fremtiden måtte finde en noget større overgang fra løvtræ til nåletræ sted.

Iøvrigt kan det i denne forbindelse være værd at bemærke, at kampen for at bevare løvtræet på en økonomisk overkommelig måde bl. a. har givet sig udslag i en stigende interesse for blandingsbevoksninger. Disse etableres fra starten som blandinger af løvtræ og nåletræ, og det er da planen, at de to træarter skal vokse op jævnsides, idet der gennem tynningshugst finder en stadig favorisering af løvtræet sted, således at nåletræerne hugges bort i løbet af 40-60 år og efterlader en ren løvtræbevoksning. Denne driftsform byder på den fordel, at man dels opnår et værdifuldt økonomisk udbytte i den første del af bevoksningens liv, og samtidig opnår man at slutte med løvtræ til opfyldelse af behovet for stabilitet og de andre nævnte goder ved løvtrædyrkning.

Udsigt fra Ildal skov over Salten Langsø. (K.G. fot.).

Fra det offentliges side er privatskovene i Danmark ikke blevet behandlet med nogen større forståelse hverken for skovbrugets økonomiske situation eller for skovenes naturværdier. Det ville ikke være en urimelig tanke, om man fra det offentliges side så med noget blidere øjne på skovbrugets henvendelser med henblik på at få tilsvarende lettelser i beskatning m. v., som bliver landbruget til del netop for på denne måde at yde et bidrag til og en anerkendelse af de private skovejeres bestræbelser for at bevare løvtræet i privatskovene.

Som udviklingen hidtil er gået, og som den må antages at fortsætte i fremtiden, er der næppe grund til at antage, at den omstændighed, at en meget betydelig del af skovarealet i Danmark ligger på private hænder, vil komme til at betyde tab i skovenes natur- og skønhedsværdier. Forventningen herom må formentlig glæde alle naturelskere, ikke mindst fordi den altovervejende del af de private skove er åbne for publikumsfærdsel til fods, selvom en sådan adgang på ingen måde er hjemlet ved nogen lov.

Hedeplantagerne er nu skove

Af redaktør *Har. Skodshøj*.

Den omlægning af landskabets ramme, som er sket fortrinsvis i de jydskede hedeegne, og som vor tid endnu har i frisk erindring, har meget klart understreget, at skiftes rammen ud, vil billedets indhold og virkning også ændres tilsvarende. Naturen vil stille sine egne ændringsforslag, som samfundets forsøg med ordnende indgreb kun vil få svindende indvirkning på. Sådanne indgreb vil altid komme hinkende bagefter. Ingen udvikling, der medfører ændrede økonomiske og sociale kår, har nogensinde haft mulighed for at blive standset af eller blot afvente æstetiske eller kulturelt formede overvejelser.

Der er vist få udviklingstrin i det danske samfund, der har fået sine skiftende faser fulgt op med større opmærksomhed end de jydskede hedeplantager og fortrinsvis de plantager, der har været anlagt ved Det danske Hedeselskabs hjælp.

Når en offentlig omtale, kritik eller ros, har været af en art, der vakte opmærksomhed, har det kun sjældent været Statsskovvæsenet eller Klitvæsenet, som har måttet stå for skud. Det kan godt virke lidt ejendommeligt, idet det dog er en kendsgerning, at Statsskovvæsenet tog fat på tilplantning på hederne næsten et århundrede før, og Klitvæsenet organiseredes et par decennier før Hedeselskabet, og Hedeselskabet i starten i mangt og meget høstede på en ager, hvor erfaringerne var betalt. Efter Steen St. Blichers, Molbechs og Hans Bjerregaards offentlige drøftelse af hedeskovbruget omkring 1830, hvori statsplantagen Stendalgaard fra 1789 var det egentlige emne, kommer hedeplantagerne i en meget lang periode kun i ringe grad kritisk i søgelyset, efter at E. M. Dalgas fra 1866 har gjort det til en national opgave at skabe skov på heden, klæde Jylland loddent.

Det er således ikke Hedeselskabet, der oprindeligt har sat ideen om beplantning op til realisering. Den var forlængst på programmet ved Hedeselskabets stiftelse i 1866.

Staten begyndte hedebeplantningen.

Det var i det 18. århundredes sidste halvdel, at man reformivrigt fulgte efter det øvrige Europa og startede statsplantagerne på heden. Det blev staten, der fra 1789 opsummerede betalingen for en række negative erfaringer, man omkring 1850 var nået til at være i besiddelse af. Samtidig beskæftigede ideen stærkt det private initiativ. Begtrups beskrivelse af forholdene omkring 1810 og Landhusholdningsselskabets værdifulde amtsskildringer, hvoriblandt St. St. Blichers om Viborg amt, fulgtes op af Bergsøes statistik i 1843, hvor skovsituationen gøres op. Alle disse værdifulde håndbøger banede vejen for ret omfattende private plantninger omkring 1850-1860.

Det blev Hedeselskabets opgave at koordinere og videre udbygge disse spredte oplæg, der i virkeligheden har haft overordentlig stor vægt, fordi de faldt sammen med mere end et 10-års politisk betonet slag i folketing og landsting om flytning af skovene – Danmarks dyreste smykke – fra den gode jord på øerne til f. eks. de jyske heder.

Det fra den tid foreliggende talmateriale taler om en skovprocent i Jylland på omkring 1,5, men disse skove tilhørte overvejende Østjylland. Det øvrige var, nøgternt bedømt, totalt blottet for skov.

Det blev i tiden omkring E. M. Dalgas' død i 1894, både før og en tid efter, direkte betragtet som lidt af en helligbrøde at opkaste tvivl om det, der var under udvikling. Det blev sagt, at sagen var for stor til, at den måtte udsættes for billig kritik. Som tiden imidlertid fjernede sig fra de første års begejstrede glæde over, at der »kunne gro træer på heden«, blev kritik og angreb formuleret på mange måder.

Midt i 20-erne fulgte en ny diskussion, hvor det blev sagt lige ud, at meget af det, der hidtil var lavet af hedeplantager, var forfejlet og mislykket. Der blev talt om bjergfyørkener og igen rejst tvivl om rødgrønnens muligheder som varigt træ i hedeegnene.

Allerede på et tidligt tidspunkt blev der talt om fredning af hederne. Hedeselskabet havde selv før E. M. Dalgas' død forbudt tilplantning af kæmpehøje, og en af hedeselskabets funktionærer, den senere professor A. Mentz skrev i 1908-1910 indgående om naturfredning, et emne, som Chr. Dalgas heller ikke afviste at beskæftige sig med. I Hedeselskabets repræsentantskab blev det i 20-erne foreslået, at selskabet skulle tage initiativ til fredning af større hedeområder, bl. a.

Randbøl hederne, men forslaget faldt, som selskabet uvedkommende.

Ser man tilbage over årene, kan der trækkes nogle linier op, som gør det ganske berettiget, at det ikke var Hedeselskabet, der skulle vige ud fra sit fastlagte formål, at medvirke til frugtbargørelsen af øde jorder, for at følge en – man kan vist rolig kalde det – stik modsat ide, som blev båret frem af kredse, der i almindelighed ingen direkte tilknytning havde til hede problemerne udover den rent æstetiske sans for at bevare et for dem tiltalende naturbillede.

Heden blev til ager og skov.

I 1860 havde som bekendt godt 1 mill. ha af Jyllands jord ligget hen som udyrket land.

Ved de af private, Hedeselskabet og Staten siden 1860 gennemførte tilplantninger er skovprocenten i Jylland forøget fra 1,8 % til godt 10 %. For adskillige hedeherreders vedkommende fra 0 % til over 20 %.

I 1965 regner man med, at der højst er ca. 20.000 ha hede tilbage, der egner sig for opdyrkning eller tilplantning, og intet af dette areal danner større samlede områder. Med fredningen i 1942 af Kongenshusarealernes 1210 ha hede er i tide sikret mulighed for at bevare et varigt og godt billede af heden, som den var engang.

Denne udvikling kan vurderes på mange måder. Skal en gammel hedebonde afgive sit skøn, vil han tælle sine lange rader af læhegn med og sammenligne kornhæssene bag laden med de få og spredte traver, det blev til i hans barndom. Han vil afgive et skøn, vurderet efter, at hans gård er nyopbygget med tømmer fra egne plantninger, og han vil overhovedet betragte enhver tanke om, at have sagt stop for plantning og opdyrkning som værende totalt på tværs af al sund fornuft.

Nedbøren fordeles jævnt.

En moderne indstillet meteorolog med speciel indsigt i nedbørsforhold har peget på, at hedeplantningernes jævne spredning over de tidligere heder er den væsentligste årsag til, at man næsten ikke mere kender til de voldsomme, lokalt prægede skypumper, hvor nedbøren lavede store ødelæggelser, medens tørken fortsat var rådende kort derfra. Ned-

I en lysning i Hereborg plantage er indplantet nobilis-graner som foryngende 2. generation. (Skodshøj fot.).

børen er nu mere jævnt fordelt. Plantager og læhegn har skabt et udspil, der er trumf overfor naturens luner. Der opstår et nyt udtryk i den videnskabelige terminologi, som hedder »Landskabets ruhed«. Ved siden af at afbalancere nedbøren tjener »ruheden« også til at nedsætte vindstyrken over landskabet. En videnskabelig måling, som dr. tech. Martin Jensen har gennemført, påviser, at plantningerne på en linie vest-øst gennem det tættest tilplantede i Jylland nedsætter vindstyrken med 40 %, medens en linie gennem den mindst beplantede egn kun nedsætter vindstyrken med 20 %. Dertil kommer de heraf følgende fordele med øget lunhed i læet og mindre fordampning, således at planterne kan begynde forårsudviklingen lidt tidligere og i vækstperioden have mere vand til rådighed i den lette jord, end hvis plantningerne og dermed læet manglede.

Socialøkonomisk er plusserne meget store.

Det har aldrig været benægtet, at det var hedeegnenes tilførsel af kapital ved plantageanlægene, der gav muligheder for at få skub i opdyrkningen. Salg af udmarksheder, pløjning til plantning, selve plantearbejdet, ja, der var ofte tale om »mand af hus«, når de store plantede i alhedens vidtstrakte områder fandt sted. En dagløn, selv om den i mange år lå omkring en enkelt krone, gav kontanter. Hvor før al hedebondens handel i byerne var indskrænket til køb af salt, tjære og træsko, fik naturaliebyttet nu videre perspektiver. Maskiner, såsæd og frø, kunstgødning m. m. fulgte med, når virkningen af træplantningen på egnen skulle gøres op. Det var ringe, der spredtes.

En gammel hedebonde, der havde afstået den af ham opdyrkede hede til en søn, sagde i ramme alvor i 1885 til sin søn: »Var dig for æ kunstgød', den skåder æ jur'«, og dette kan med en omskrivning altid bruges, når ændringer i landskabets ramme vækker opmærksomhed, det er ikke altid, man skal tro på det, der tilbydes, men man skal også huske, at måleenheden altid er relativ efter den, der ansatte den.

Under første verdenskrig dækkede hedeplantagerne en meget væsentlig del af brændselsforsyningen. Private, mejerier og fabrikker aftog store mængder af bjergfy, og herved skabtes en økonomisk mulig udvikling i hedeplantagerne, idet der blev baggrund for tiltrængte hugster og fornyelser. Det samme gentog sig under den næste storkrig. Hedeplantagerne dækkede et behov, de ventede renter blev indkasseret.

I 1894 havde den danske nåletræsproduktion været 139.000 m³, men

Tilplantning i et afgravede brunkulsleje. (Skodshøj fot.).

i 1922 var den 560.000 m³, i 1932 var den 740.000 m³, og siden er det steget jævnt, til den årlige hugst nu udgør ca. 925.000 m³. Hvad der er vigtigere er, at medens gavnræsprocenten først omkring 1932 nåede op på 40 %, så ligger den nu helt oppe på mellem 78 og 80 %. Det er de store hedeplantager, der overvejende tegner sig for de stigende tal. De er kommet ud af barnekammeret og har indtaget en indflydelsesrig plads ikke alene som produktionsskabende, men også som erhvervsskabende.

Det nye land.

I en periode har det været anset for god latin i visse kredse, at tale om hedeplantagernes triste og mørke rækker af stive nåletræer. Den latin duer ikke længere at oversætte til brugeligt nutidsdansk. Der kan godt have været perioder i opvækst og udvikling, hvor barnet havde en skæmmende bøjle på tænderne. Igen skal det huskes, at den levende naturs landskabelige ramme aldrig kan blive ved at være den samme. Den

ramme, faderen så som en række træer, der var gået i stampe i lyng og gederams, så sønnen som et sted, hvor han kunne sværme i sommeraf-tenen, og hans søn igen har helt glemt, at der engang havde været det Jeppe Aakjærse vide udsyn over nøgen lyng og afsveden græsmark, hvor »knap en regnorm havde kunnet leve.«

I dag skifter hedeplantagerne igen udseende.

Skulle det hænde, at en bilist undtagelsesvis stoppede op ved en af de lidt større hedeplantager eller simpelthen drejede ind i den og fulgte en skovvej, – det er nemlig meget få af hedeplantagerne, hvor det er forbudt med bilkørsel – så vil han hurtigt opdage, at der her er rig lejlighed til naturoplevelser, til at komme væk fra hverdagen.

En hedeplantage er i dag kun undtagelsesvis trist og mørk. Den kan stå på så dårlig jord, og den kan være så ung eller så forsømt, at den ikke virker tillukkende, men den mellemaldrende hedeplantage og i hvert fald den, der stammer fra tiden før århundredskiftet og altså har fået »bøjlen af tænderne«, er et lærerigt eksempel at gå til, hvis man vil prøve at forstå, at natur er meget andet end et forsøg på at gøre en bestemt tilstandsform til noget varigt. Naturen er lige så nærværende og levende i det, der bærer løfte om udvikling.

Hederne var i sin tid en dyrkningsform for hdebonden. Hans får, geder, kvæg og heste holdt i løsdriftsperioderne græs og opvækst af anden planteart nede, hedebrandene fornyede lyngen til velegnet og billigt foder i en tid, hvor kun »toften« kunne dyrkes med nok naturlig gødning til kornavl. Skulle agerjorden udvides, blev det med vekslende agre i heden, – hvor lyngskjolden først blev brændt til gødning – til senere bortfald i endnu ringere hede, når nogle års spergel, boghvede eller havre var taget. Heden som sådan har aldrig været andet end en tilstandsform bundet til menneskenes liv med og på heden. Hedernes afløser, hedeskovbruget, bærer måske en særlig rig udvikling med sig ind i fremtiden.

Sidst i 20-erne, da indtægterne begyndte mærkbart at kunne indtegnes i kassebøgerne, blev vekslende træarter forsøgt. Fremmede provenienser blev plantet som spørgeskemaer til fremtiden. Der blev råd til eksperimenter, ædle træer dukkede op til glæde og afveksling i lysstillinger, i yderkanter, i brandbælter o. s. v., og i lave frostkældre prøvede man i læ af efterladte overstandere at få løvtræer og med forkærlighed eg og bøg op.

Egeudkant ved sønderjydske plantage. (Skodshøj fot.).

Mennesket skaber også tiltalende form for natur.

Overraskende for de fleste, der ikke har fulgt med hedeplantagernes udvikling, vil en besøgende snart opdage, at hedeplantagen er blevet en skov, en levende helhed. Nok er den helt og holdent skabt ved menneskelig indsats, men den er alligevel blevet til natur. På samme måde som bøgeskovens »hellige haller« kun får sin fulde udformning ved forstemandens hjælpende hånd, således formes der ustandseligt på nåletræs-skoven, afvekslingen og skiftet følger hurtigere end i bøgeskoven. De

mange aldersklasser i de forskellige træarter bliver skovens karaktertegning.

Bøgen er ikke længere i kraft af udbredelse det danske nationaltræ, det er rødgranen. Medens bøgen i dag kun dækker en fjerdedel af det samlede danske skovareal, så optager rødgranen mere end en tredjedel, og når alle nåletræerne tælles sammen udgør de ca. 60 %.

Hedeplantagerne hører i dag til i det danske landskab. De er uundværlige i erhvervslivet. Ligeså lidt som hederne kunne blive ved at være et statisk begreb, således vil disse store plantagearealer være underkastet en fortsat udvikling, som man kun kan skimte rammen om. På den bedre jord vil de skifte karakter efter det mest produktionsrigtige på netop den pågældende lokalitet. Løvtræ vil vinde indpas i passende mængde bl. a. som skærm og til pryd, og en række træarter, som man hidtil kun har eksperimenteret med, vil få varig indpas.

Gødskningsproblemet, der i disse år i så høj grad optager forstmændene i alle lande, vil engang blive løst, og en sådan løsning kan få afgørende betydning i hedeplantagerne, hvor det hidtil har været nedbøren, der var den vækstbetingende faktor.

Interessen for at gøre hedeplantagerne umiddelbart mere tiltalende for besøgende, vil der blive kælet mere og mere for, efterhånden som publikum opdager og lærer at sætte pris på disse skoves særlige karakter. Det er begyndt med løvtræindplantningerne, og i disse år fortsættes der bl. a. nogle steder med anlæg af kunstige småøer, hvor terrænet gør det muligt. Flere eksempler herpå kan hentes i Vendsyssel, hvor skovrider ved Hedeselskabet Sven Larsen bl. a. i Tolne bakker har frembragt flere næsten glansbilledagtige idyller ved opstemning af bækløb.

Det er også en kendsgerning, at der i rækken af hedeplantager findes adskillige, der er plantet på så ringe jord, at det må anses for urimeligt at opretholde dem som fredskov. Disse områder må formentlig gå over til anden anvendelse. Der henvises fra visse sider til, at de naturligt kan overlades til »rekreative områder«. Eksempler på tilsvarende fra bjærgfyreplantninger på heden udenfor Arnhem i Holland opfordrer dog ikke til at følge efter herhjemme.

Skovanlæg i klitterne

Af klitdirektør *P. Thaarup*.

For at få et nogenlunde fuldstændigt billede af træplantningen i klitterne og forstå grunden til, at staten har påtaget sig denne opgave og ofret store beløb herpå, er det nødvendigt at omtale de forhold, der gav stødet til klitvæsenets efterhånden ret omfattende virksomhed.

At det var sandflugten ved sikkert de fleste, men hvor stor en katastrofe denne i sin tid – for 3-400 år siden – var for det vestlige Jylland, er måske kun de færreste vidende om.

Sandflugten er sandsynligvis begyndt allerede for 7-800 år siden. De første historiske efterretninger, der viser, at man anede den fare, der truede, er dog først fra 1539, da Kr. d. 3die i et reskript udstedte forbud mod at fjerne klittens vækster. Forbudet gentoges flere gange, hvilket tyder på, at det ikke blev overholdt, hvad man også dårligt kan tænke sig, da sandflugten må have forarmet befolkningen i en sådan grad, at den ikke kunne undvære det kreaturfoder, tækkemateriale og brændsel, der kunne bjærges i klitterne.

Klitterne blev brugt til græsning for kreaturer, heste og får, og intet er mere skadeligt for deres bevarelse og mere fremmede for sandflugten end stadig færdsel af husdyr. Der trampes stier, og sandet blottes, foruden at det også på anden måde rodes op, så vinden får indpas og med tiden danner store åbne vindbrud, hvorfra sandet flyger ind i land. Det fortælles fra gammel tid, at sandflugten i Tvorup sogn opstod ved, at to tyre kom op at slås i klitterne, så de trampende klovede sandet. Man har altså tidligt været klar over faren ved græsning i klitterne, men har ikke magtet at standse den. Man kan i dag se en noget lignende skade i Ribe amts klitplantager, hvor kronvildtet træder hul i klitterne på steder, hvor de ofte opholder sig.

Der er ikke tvivl om, at misbrug af klitterne i høj grad har været medvirkende til, at sandflugten tog et så voldsomt omfang, som den gjorde.

Klitterne var fælleseje, og det har sandsynligvis været vanskeligt for klitboerne at blive enige om, hvad der skulle gøres, og hvor meget den enkelte skulle yde i kampen mod det stadig fremtrængende sand. Sta-

ten gjorde intet for at hjælpe den nødstedte befolkning langs vestkysten, og sandflugten bredte sig mere og mere ind over dyrkede marker.

I dag hvor de store klitområder er bragt til ro enten ved fredning eller tilpantning med træer, er det vanskeligt at forestille sig, hvor håbløs tilstanden må have været for klitboerne, da sandflugten var på sit højeste – særligt i årene 1680–1750. De i forvejen ringe agre blev dækket af de vandrende klitter, sandet føg ind i gårdene eller hvirvledes i stærke storme højt til vejrs fra de talrige kedelformede vindbrud og førtes ind over land, hvor det dalede ned og kunne fylde kornmarker, så kun ak-sene ragede op over sandet. Sandet standsede grøfter og vandløb, så jorderne blev stærkt forringede eller helt ødelagte af for megen fugtighed. Mange landsbyer måtte efterhånden helt forlades, og kirker er blevet flyttet øst på – nogle mere end een gang. Kendt er den tilsandede kirke på Skagen – tilsandet er den dog ikke, men nedbrudt med undtagelse af tårnet, da sandmasserne efterhånden gjorde adgangen til den besværlig, og de omliggende ejendomme ødelagdes.

Der indgik mange klager fra befolkningen, som ikke kunne betale deres skatter af de mere eller mindre ødelagte jorder. I talrige indberetninger fra præsterne klages over, at deres embedsjorder ødelægges, og at bønderne ikke kan betale deres tiende. Mange sogne betegnes som sand- og vandfyldte. Myndighederne var efterhånden nødsaget til at erkende det store tab af dyrkede jorder og måtte i tidens løb afskrive store mængder hartkorn (jordskatter).

Der havde allerede omkring 1815–20 været forslag om træplantning i klitterne og gjort nogle småforsøg, som imidlertid mislykkedes, men tanken dukkede op igen i professor Viborgs indberetning til regeringen, hvor han foreslog forsøg med træer og buske »som passer til grunden« – også for derved at afhjælpe den store mangel på brændsel, som »bestandig frister klitboerne til at ødelægge de til klittens befæstelse så nødvendige vækster«.

Ved behandling i landstinget af sandflugtsloven af 1852, hvorved det offentlige for første gang overtog en stor del af udgifterne ved dæmpningen, foreslog professor Bjerring, at der igen forsøgtes træplantning i klitterne, idet han udtalte: »Et heldigt forsøg beviser noget, beviser, at tingen kan gå an, men et mislykket forsøg beviser ikke, at tingen ikke kan gå an, da det kan være mange omstændigheder, der kunne have gjort, at dette forsøg mislykkedes.«, og heri havde han netop ret. De

Vej gennem klitplantage. (P. Skelmose fot.).

uheldige omstændigheder var bl. a., at træplantningsforsøgene ligesom alt andet klitarbejde var pligtarbejde og meget ildeset hos klitboerne. Forsøgene var desuden for små, blev dårligt vedligeholdt og medførte efterhånden så stor utilfredshed blandt befolkningen, at der blev klaget til stænderforsamlingen. Et par år senere erklærede en sagkyndig kommission forsøgene for håbløse, og de blev opgivet.

Imidlertid lykkedes det professor Bjerring i 1853 at få bevilget 1600 kr. til forsøg med træplantning i klitterne, og siden er der årligt bevilget stadigt stigende beløb hertil.

De gennem de første mange år anlagte klitplantager er derfor yderst ensformige bjergfyrplantninger. Kun hist og her, hvor forholdene var noget bedre, plantedes andre træarter som hvidgran og skovfyr. Hvidgranen udviklede sig de fleste steder dårligt, skovfyrren noget bedre.

Gennem de første 25 år tilplantedes kun store klitter med henblik på at få en varig dæmpning. Den foregående mangeårige kamp mod det

fygende sand og de fremtrængende sandbjerge, ønskede man ikke at opleve igen. Senere tilplantedes også sletterne mellem klitpartierne for at frembringe skov, der kunne give noget udbytte, men lige op til 1920erne holdt man sig så godt som udelukkende til den almindelige buskformede bjergfyr – det samme uanselige og nøjsomme træ, som også gjorde det muligt at få gang i skovanlæg på hederne inde i landet.

Statens træplantning i klitterne har flere gange været udsat for kritik især fra naturfredningsinteresserede og videnskabelige kredse. Man har kritiseret, at staten ofrede så store beløb på skovanlæg, der var så åbenbart urentable og, at naturskønheden gik tabt, når de smukke klitarealer forsvandt under et bjergfyrtæppe.

Det må i dag indrømmes, at visse klitpartier ikke burde være tilplantet – især sådanne hvor der ingen sandflugtsfare bestod, og hvor træer kun har udviklet sig kummerligt, men man kan jo sagtens være bagklog og må tænke på at de ulykker og tab, sandflugten havde påført klitboerne, både menneskeligt og økonomisk, var en naturlig og rimelig baggrund for, at staten ved træplantning søgte at skabe en varig dæmpning af klitterne og bedre livsvilkår for befolkningen. Fra ledelsens side har man sandsynligvis også regnet med en bedre trævækst på de magre klitter, end man opnåede. Endelig var der i tiden en stærk interesse for tilplantning af øde jorder, der bl. a. førte til dannelsen af »Det Danske Hedeselskab«, og som sikkert også har haft indflydelse på klitplantningens udvikling.

Beboerne i klitsognene har altid værdsat anlæg af klitplantager, – der kom penge til egnen ved salg af arealerne til staten og ved plantearbejdet. Mange smålandbrugere har derved kunnet klare sig gennem trange tider og været i stand til at forbedre deres bedrifter. I dag er arbejdet i klitplantagerne forbeholdt de organiserede arbejdere. Beskæftigelsesmulighederne har i de lange perioder, hvor vi har haft arbejdsløshed, været af stor betydning, og har delvis været motivet til indkøb af klitarealer til beplantning. Siden 1926 er der kun tilplantet arealer, hvor jorden var af en sådan beskaffenhed, at man kunne vente en rimelig træproduktion. Adskillige dårlige landbrugsejendomme i klitområderne er indkøbt og tilplantet med godt resultat.

Klitplantagerne har nu et areal på ialt 47.423 ha, fordelt på 37 plantager.

Ret store arealer har klitvæsenet frivilligt ladet frede ved deklARATION,

og en del arealer er indkøbt direkte med naturfredning for øje. I 1952 omfattede de fredede arealer kun ca. 1525 ha, og der er altså sket en betydelig udvidelse af disse gennem de senere år.

Klitplantagerne ligger nogenlunde jævnt fordelt langs hele kysten fra Skagen til Rømø – når undtages Ringkjøbing amt, hvor der kun findes een – og folk, der kommer til vestkysten kan almindeligvis ikke undgå at stifte bekendtskab med dem. Plantager i nærheden af badestederne er stærkt søgt af publikum, især på dage hvor vejret er mindre godt, f. ex. Skagen, Tværsted, Ugerby, Tornby, Blokhush, Svinkløv, Vejers og Fanø klitplantager. Nylig er anlagt en ny plantage nær det store badested Løkken.

Plantagernes tidligere ensformighed er nu brudt efter, at bjergfyren på store arealer er blevet afløst af andre træarter, som sitkagran, ædelgran, skovfyr og Contortafyr samt hist og her løvtræerne eg, bøg, birk m. fl. Rødgran, som er hovedtræarten i landets andre nåleskove, kan slet ikke trives på vestkysten på grund af den hårde vind og saltnedslaget i stærke storme.

Jordbunden veksler indenfor klitplantagerne mere end i nogen anden skov, og indenfor meget korte afstande kan man finde den fattigste jord og udmærket skovjord. Den fattigste jord findes på de store klitter, der er vandret ind i land, og den bedste på steder hvor flyvesand i et ikke for tykt lag dækker over tidligere dyrket frugtbar jord. I de overfløgne muldlag og i den gode jord breder trærodderne sig og henter næring, der på de bedste steder har givet skoven en næsten rekordagtig træproduktion af sitkagran. Også almindelig ædelgran og andre ædelgranarter vokser godt i klitplantagerne på den bedre bund og udvikler sig til smukke bevoksninger. Gennem de senere år er forsøgt plantning af den smukke, smalkronede serbiske gran (*Picea omorika*), og erfaringerne tyder på, at den kan erobre sig en plads i plantagerne. Det er altså muligt inden for klitplantagerne at få virkelig god skov med en værdifuld træproduktion, hvad måske kun de færreste har tænkt sig. Dette gælder for ca. $\frac{1}{4}$ af det beplantede areal. Ca. $\frac{1}{3}$ af det beplantede areal er store klitpartier, hvor bjergfyren bevares længst muligt af hensyn til sandflugtens dæmpning. På resten af arealet er bjergfyren nu næsten overalt afløst af andre fyrrearter (skovfyr, Contortafyr), og stedvis forsøges også indbragt ædelgranarter, hvor klitsandet ikke er for fattigt.

Blæsten er hård langs vestkysten, og det er ikke muligt at dyrke løv-

træer med udbytte. Når man alligevel planter noget løvtræ er det hovedsageligt af skønhedshensyn og for at mindske brandfaren. Den eneste naturligt forekommende træbevoksning i klitterne er løvtræ, nemlig egekrattene i Kjærgaard og Blaabjerg klitplantager i Ribe amt. Krattene er fredet. De blev for mange år siden delvis tilsandet. Graver man ned, kan man finde træernes oprindelige rod i omkring 2 m dybde. Krattets højde varierer fra knæhøjde til 4-5 m, hvor det har læ for vestenvinden. Blæst og frost standser højdevæksten. Krattet i Kjærgaard klitplantage besøges af en del turister. Mange har den forestilling, at det lave egepur er toppen af høje, gamle, tykke egetræer, men det er altså ikke tilfældet.

Thisted amts klitplantager indeholder de bedste af klitvæsenets arealer, men også i Hjørring og Ribe amter findes arealer med gode betingelser for trævækst, hvor unge grankove nu vokser frem. De overføgne jorder i Ribe amt er af noget ringere bonitet end i de nordlige amter, til gengæld er klimaet noget mildere. Hanstholm er det sted på vestkysten, der har den koldeste sommer. I Bordrup klitplantage i Ribe amt findes det mægtige klitparti »Bordrup Sande«, der tidligere var Danmarks største vandreklit, som med en fart af omkring 10 m om året har bevæget sig 7 km fra havet ind over Kalsmærsk hede til sin nuværende beliggenhed, hvor den endelig efter store anstrengelser og et halvt århundredes pligtarbejde for beboerne i mange af de øst for liggende sogne blev standset, inden den nåede marskengene ved Ho bugt. Her anlagdes i 1853 et af de første forsøg med træplantning på næsten det vanskeligste sted, man kunne finde langs hele kysten. Først da den stedlige plantør fandt på at dække sandet med aflugget lyng inden plantningen, lykkedes det at beskytte de små planter så meget mod sandflugten, at de kunne slå rod. Nu er hele den ca. 200 ha store klit dækket af et tæt bjergfyrkrat, der trods sin høje alder, 80–100 år, stadig er sundt og livskraftigt.

I Blaabjerg klitplantage findes egnens højeste punkt, Blaabjerg 64 m o. havet – en klit lejret oven på et moræne højdedrag. Fra Blaabjerg ser man ud over et plantageareal på 2.130 ha. Den først plantede bjergfyrskov findes her endnu på meget store fattige klitter, men er på de lavere steder, hvor vækstbetingelserne er bedre, efterfulgt af granskov, på andre steder af skovfyr og Contortafyr. Lærk og løvtræ findes i smågrupper, men disse vil blive forøget med tiden. Plantagen er nu så gammel, at 3die trægeneration er ved at vokse frem nogle steder.

Parti fra »Ulslo« Plantage, Broderup ved Oksbøl. (P. Skelmose fot.).

I klitplantagen på Fanø er bunden gennemgående tarvelig, og da øen er overvældende stærkt besøgt af turister sommeren igennem, vil plantagen, der som alle andre var tilplantet med bjergfyr, blive søgt ændret udelukkende til en lystskov bestående af en blanding af løvtræ og nåletræ. En stor bestand af vilde kaniner har hidtil ved deres gnav gjort det meget vanskeligt at få nye plantninger frem, men kaninerne er nu blevet angrebet af en epidemisk sygdom, der så godt som vil udrydde bestanden, og det vil derefter være muligt at få nye plantninger bl. a. af løvtræ i vækst.

I Hjørring amt er 3 af klitplantagerne beliggende ud til Kattegatkysten, nemlig Skagen, Bunken og Aalbæk plantager. Klimaet på Skagen og langs Kattegat er mildere og mindre blæsende end langs Skagerak og Vesterhavet og er formentlig grunden til, at skovfyr og fransk bjergfyr her på trods af ret tarvelig jord udvikler sig smukt. I Bunken klitplantage findes smukke gamle skovfyrbevoksninger, som man passerer, når man går gennem plantagen ud til milen, og Aalbæk plantage er fortrinsvis forynget med skovfyr. I Bunken klitplantages areal findes den ene af de 2 endnu eksisterende vandreklitter, Råbjerg mile, der er naturfredet. Man kan her på den ca. 100 ha store fuldkommen ubevoksede, hvide klit få et uforglemmeligt indtryk af, hvorledes sandbjergene for århundreder siden fortrængte alt levende på deres vej. Man har her Danmarks eneste ørken-landskab. Den anden vandreklit, Stokmilen, er mindre og ligger syd for Skagen klitplantage, hvor den efterhånden vil vandre ud i Kattegat.

Tornby klitplantage, der er beliggende højt med stejle skrænter mod vest, er en af de smukkeste plantager. De høje skrænter er gennemskåret af kløfter med småbække, og den lerede jord giver en frodig og rig holdig naturlig vegetation, med mange store krat af havtorn. Plantagens gode undergrund, der er gemt under sandet, gør det muligt at dyrke granskov både af sitkagran og ædelgran, men vinden er særlig hård og begrænser desværre de ellers udmærkede vækstforhold.

I 1931 købte klitvæsenet nogle arealer af Nordmarken på Læsø og anlagde en plantage, der senere er udvidet og i dag er på 1585 ha. Nordmarken var fugtige sandflugtsprægede heder med enkelte klitpartier og med naturligt forekommende grupper af birk og spredt selvsæt opvækst, som imidlertid på grund af lyngslåning ikke havde fået fred. Nu gror et stort område til med naturlig birkeskov. Et større parti heraf er

Plantagen yderste forpost, der forsøger at erobre nyt land. (P. Skelmose fot.).

naturfredet, og en del skal af videnskabelige grunde henligge fuldstændig urørt. Andre arealer er tilplantet fortrinsvis med skovfyr, som vokser fortrinligt. Læsø var også det sted, hvorfra Danmarks naturligt voksende skovfyr sidst forsvandt.

Klitplantagerne anlagdes fra begyndelsen alene af hensyn til de stedlige forhold, for at hindre sandflugten i at genopstå, for at skaffe brændsel og forbedre klimaet, og senere for at skaffe beskæftigelse i arbejdsløshedsperioder. Befolkningen langs vestkysten hævder med bestemthed, at klitplantagerne er skyld i, at havgusen – en meget kold tåge, der pludselig på varme dage kunne drive ind over land fra havet – ikke mere optræder i nævneværdigt omfang. Hvorvidt det skyldes klitplantagerens opvækst, skal jeg lade være usagt.

I dag har klitplantagerne imidlertid værdi for langt større kredse af befolkningen som ferieområder (rekreative områder som det nu hedder med et kedeligt ord, der leder tanken hen på sygdom og svag-

hed, hvad just ikke er det, der præger det muntre badeliv langs kysten).

Klitvæsenet ejer ca. 80 km af strandbredden fra Skagen til grænsen, eller ca. 20 % af hele strækningen. Andre statsinstitutioner (Vandbygningsvæsenet, forsvarsministeriet, jagtfonden) ejer ca. 73 km af strandbredden, således at staten ejer ialt ca. 153 km strandbred eller ca. 40 % af al strandbred langs Skagerak og Vesterhavet.

Af samtlige klitarealer ejer klitvæsenet ca. 60 %. Det er med andre ord meget store arealer, der er i offentlig eje og for største delen tilgængeligt for publikum. Man må håbe, at klitplantagerne får lov at henligge som frie områder til glæde for det stadig større antal mennesker både fra ind- og udland, der hver sommer kommer til vestkysten for at holde ferie. Når med tiden de ikke fredede klitarealer i privat eje og desuden mange landbrugsjorder nær kysten bliver bebygget med sommerhuse, skal det nok vise sig, at man vil være glad for at have klitplantagerne liggende som naturreservater. Visse klitplantager vil kunne indgå som hovedparten af påtænkte naturparker, f. ex. plantagerne fra Blaavandshuk til Nymindegab, og en del klitplantager i Thisted amt fra Hanstholm mod syd til Stenbjerg.

Hensynet til publikum medfører en del ændringer i den hidtidige behandling af plantagerne. Bevoksningerne vil i fremtiden søges gjort smukkere og mere afvekslende ved indblanding af løvtræ, mest birk, eg og bøg, på de steder, hvor folk særlig gerne færdes. Har man først nogle grupper af birk, vil den hurtigt så sig selv langs veje og i lysninger, og selv om den dårligt tåler vinden, vil den dog med sit lyse, lette løv og de hvide stammer altid være en fryd for øjet mellem mørke nåletræer. Ganske af sig selv kommer der mange rønnetræer tilført af fuglene. De er med deres røde bær af stor skønhedsvirkning i eftersommeren.

Hvor det har kunnet lade sig gøre for en mindre udgift, er der ved opdæmning frembragt småsøer, der omkranset med løvtræ og med sit fugleliv er til glæde for mange af de mennesker, der vandrer rundt i plantagerne. Anlæg af stier til udsigtspunkter, grundforbedring af veje gennem plantagerne til havet, anlæg af rastepladser vil kræve en del udgifter i de kommende år.

Desuden har den nu så udbredte camping gjort det nødvendigt at indrette foreløbigt 8 campingpladser på klitplantagerens arealer.

Omend træplantningen i klitterne har været udsat for kritik og i ti-

dens løb har kostet staten store beløb, er der for mig ingen tvivl om, at der er handlet rigtigt og forsvarligt, og at de anvendte beløb, foruden i mange tilfælde at have været nødvendige udgifter, har været en tiltrængt hjælp, hvor de kom hen. Arbejdet i klitplantagerne har desuden i lange tidsrum trådt i stedet for arbejdsløshedsunderstøttelse, og en stor del af udgiften bør derfor reelt ikke belaste klitvæsenet.

At man i dag, med den udvikling der er sket i behovet for rekreative områder, må se en meget stor fordel i, at staten ejer så store områder langs Jyllands vestkyst er en anden sag, som man ikke kunne have forudset, da man anlagde plantagerne, men som man i dag, da en ha klit kan komme op i en pris på 40.000 kr., må tillægge overordentlig stor samfundsmæssig betydning.

Skovene og landskabet

Af skovrider Sten Bjerke.

Danmark er et latent skovland. Kun menneskets virksomhed hindrer skoven i at erobre landet. Ophørte vort arbejde i by og på land ville træerne hurtigt – nok på få årtier – sprede sig næsten overalt.

Ungskov ville myldre frem – betingelserne er til stede i klima og jordbund. Hvert år sender vore træer milliarder af frø ud over Danmark, mængder, der nok når hver eneste kvadratmeter inden for landets grænser. De frøgivende træarter er mange både »gamle arter« og nytilkomne park- og havetræer. Tilsammen råder de over så vide evner, at næsten enhver jordbund vil kunne danne grundlag for en eller anden form for trævegetation. Skovtilstand som i tidligere tider ville vende tilbage.

Nogle forudsætninger for vort nuværende skovbillede.

Det er imidlertid længe, længe siden, at det danske landskab altovervejende var skov. Allerede vore første driftige agerdyrkere i yngre stenalder ændrede dette, og i de kommende årtusinder tiltog menneskets indflydelse, og skoven reduceredes.

For bonden var skoven før i tiden først og fremmest fjenden. Den sendte sine unge træer ud i hans agre og påførte ham en evig rydningskamp, den indeholdt ulve og stimænd som en stadig trusel for mennesker og husdyr. Men skoven var dog også et sted, hvor svinene kunne hente deres føde, og hvor tømmer og brænde groede i uendelige mængder. – Troede man da. Troen på skovenes umådelighed havde nær overlevet den danske skov. For to hundrede år siden var skoven reduceret til kun at omfatte få procent af dansk jord, og af disse skovområder var en overvejende del enten af kratkarakter eller savanneagtige græsletter. Kun i de centrale dele af de en gang store skovområder stod egentlig højskov tilbage – virkelig storskov. På Videnskabernes Selskabs kort over Danmark fra slutningen af 1700-tallet ses billedet tydeligt.

Kystskov.

Spredte, uregelmæssigt formede storskove, smalle, afbrudte bræmmerester af de store skove, der engang helt skilte landsbyområderne fra hinanden, skove, der klyngede sig til bakker og åse og endelig smalle skovbræmmer langs det sydøstlige Danmarks kyster.

Gennem lange tider havde regeringsmagten været ganske klar over, at den fremadskridende skovtilintetgørelse måtte stoppes. Dette lykkedes til fulde gennem den fremsynede og magtfulde skovforordning af 1805, som effektivt standsede skovødelæggelsen. Fredsskovsbegrebet blev indført, og alle værdifulde storskove blev sikret og fastlagt i terrænet. Vort nuværende skovlandskab opstod i hovedtræk herigennem.

Vore skove står derfor tydeligt tegnede i landskabet bag grøfter og stengærder der adskiller mod det træfrie ager- og græsningsland. Den tidligere glidende overgang mellem ager, græsning og skov forsvandt, idet størsteparten af de krat- og savanneskove, der ikke kom bag fredsskovshegnet, hurtigt blev nedhuggede og lagt under plov under landbrugets stærke udvikling i forrige århundrede. Det skarpe – ofte retliniede – skovbryn, som i dag præger størstedelen af det østdanske land-

skab, opstod herved, og inden for skovbrynet fremstod de kompakte skovmasser.

Den økonomiske drift af skoven som brænde- og gavntræproducent tog samtidig med landbrugets udvikling et stærkt opsving. Skovene blev fyldte med træ, og de gamle komplekser blev arronderet og udvidet gennem plantning. Fra et naturgroet, vagt afgrænset landskabsэлемент ændredes skovene gennem det 19. århundrede til fast afgrænsede, intensivt udnyttede arbejdsenheder.

Sideløbende med stabiliseringen af de gamle skove foregik en helt ny skovopbygning i landets skovløse egne, fortrinsvis i Vest-Jylland. Dalgas' initiativ og Hedeselskabets enorme betydning er alment kendt, men også andet privat initiativ og statslig formåen har skabt de danske plantager. Disse nye skove adskiller sig landskabeligt ikke meget fra de gamle, men består som bekendt overvejende af nåletræ.

Den nuværende status for skove i Danmark er da den, at vi landet over har skarpt afgrænsede skovområder ret jævnt spredt. I det følgende skal det forsøges at fremdrage nogle hovedtyper af vore nuværende skove og beskrive deres plads og betydning i landskabet.

Hovedtyperne af vore nuværende skove.

1. De gamle storskove

Som klare eksempler herpå kan nævnes Grib skov, det midtsjællandske skovkompleks, det sydfynske, Rold skov og Silkeborg skovene. Disse områder har sikkert i tidligere middelalder været blandt vore skovtættede, mest ubebyggede områder. Områderne var enten stærkt kuperede, mose- og søfyldte eller bestod af stivere jord, som vanskeligt lod sig dyrke med datidens redskaber.

Netop i disse middelalderens ødemarker, der iøvrigt ofte i kortere perioder har været dyrkede i oldtiden, så kapitalstærke pionerer deres chance for at opbygge storbrug. De flyttede fra landsbyens »trængsel« og ryddede sig plads for storlandbrug. Herved opstod mange af vore stadig eksisterende godser. Kirken – ikke mindst klostrene – og kronen fulgte samme linie middelalderen igennem.

Men uden for storbrugsrydningerne bevarede man skovene. Denne bevarelse af skovene i forbindelse med storbrugene skyldtes sikkert en forståelse af skovens økonomiske betydning, først og fremmest gennem

Det skarptskårne skovbryn.

afgiften for indtagelse af svin på olden – den såkaldte oldengæld. Men sikkert har også kongehusets og herremandsklassens store jagtinteresse været medvirkende til at bevare skovene.

Det landskab, der er fremgået af denne historiske udvikling, kender vi alle fra størsteparten af Øst-Danmark. En ganske særlig landskabstype er skabt herigennem. Et samspil mellem store, vide agerfelter, herregårdsanlæg, søer og løvskovsområder, som oftest står på de mest kuperede dele. Netop sådanne landskaber har utvivlsomt den allerstørste tiltrækning på de fleste danske.

2. *De syd- og østdanske kystskove*

Disse skove finder vi på Sønderjyllands østkyst, med afbrydelser strækkende sig fra grænsen nord på til Vejle-egnen. Også på Sydfyn og på Sydøstsjælland og Falster fremtræder de tydeligt. De fleste af disse skove står på god jord og bærer tydelige præg af at have været dyrkede

områder i oldtiden. Meget tyder på, at ufredsforhold i Østersøområdet har tvunget befolkningen til at trække sig tilbage fra disse kyster, og skoven har da erobret det gamle ager- og græsningsland her. De landsbyer, der stammer fra vikingetid og tidlig middelalder, er i disse egne anlagt bag farezonerne, og kystskovene har for en stor del fået lov at overleve til vore dage. Herved er skabt et landskabsbillede af ganske særlig værdi og typisk dansk.

Kystskovene gror ved bæltter og sunde, ved fjorde og fligede kyster og på mange småøer og giver det sydøstdanske kystland en ganske særlig charme gennem det direkte sammenstød af skov og hav under så mange variationer.

3. *Ådals-skovene*

Særlig i de østjyske tunneldale finder man ofte smalle skovstrækninger, der klynger sig til selve ådals-skrænten. Disse skove er som regel ikke af stor udstrækning, men udgør et markant indslag i landskabet. De slutter sig tæt til nuværende dalovergange, som krydser urgamle vadesteder, og hvor ofte godsbesiddelser har beskyttet dem. At skovene stadig findes her skyldes yderligere, at tunneldalenes stejle skrænter ikke har egnet sig for agerdyrkning, og at skrænternes vandtryk har befordret trævæksten.

Ved Vejle og Åbenrå finder vi de gamle skrænt- og kystskove forenede, hvorved der dannes en usædvanlig smuk ramme om de dybtliggende fjordbyer.

4. *De nye skove*

De nye skove har præget en hel landsdel – Vestjylland. En del af dem, særlig de, der knytter sig til *den jyske højderyg*, indtager en lignende stilling som de gamle skovkomplekser. Ofte er det stærkt kuperede, undertiden søfyldte områder, der her er tale om. Meget markante landskaber er skabt igennem disse plantninger.

En ganske anden type er *den egentlige hedeplantage*, der med sine regelmæssige figurer afbryder heden eller oftest det ensformige landbrugsland. Der er herved tilført netop disse egne en afveksling, som sammen med de mange læhegn giver et særpræget og fast landskabsbillede. Mange af disse hedeplantager gør måske et noget monotont ind-

Hedeplantage og læhegn. (Fot.: Skodshøj).

tryk, men byder mulighed for at vandre frit og har tilført den karrige landsdel et nyt og varieret plante- og dyreliv, som har øget dets landskabelige værdi meget. Man må nok gå ud fra, at mange af disse plantager med tiden vil antage et mere alsidigt skovpræg og give de gamle hedesletter et bredere landskabeligt indhold.

Stærkere landskabeligt end hedeplantagerne virker *bakkeø-plantagerne*. Som bedste eksempel herpå kan nok nævnes det store plantageområde, der grupperer sig omkring Ulfborg statskovdistrikt. En landskabelig mosaik af ganske særlig karakter er opstået her. Store, jævne lyngklædte bakkedrag veksler med plantager med mange træarter, der atter viger for at give plads for udstrakte indsander. En landskabeligt forstående tilplantning har her skabt umiddelbart tiltalende naturværdier. Et miljø er fremstået gennem skovplantningen, som giver både dyr og mennesker mulighed for trivsel.

Langs store dele af Jyllands vestkyst strækker *klitplantagerne* sig – mange tusinde hektar. De dækker indersiderne af mange klitområder, gror på klithederne og har ofte indtaget de ringere agerjorder, der stø-

der op til klitterne. Atter her har skovplantningerne bragt en ny afveksling ind i landskabet. Nærmer man sig Jyllands vestkyst fra land-siden, vil man meget ofte først passere gennem agerbrugslandet, derefter klitplantagerne, så gennem klitterne for først da at nå ud på stranden. Der er her i som i hedeplantagerne og i bakkeøplantagerne tilført landskabet nyt liv, og megen ensformighed er brudt. Klitplantagerne selv, der snart kryber som lave bjergfyr over magre klitpartier og snart står som velvoksne sitkagranbevoksninger, er i sig selv meget afvekslende. Ved deres beliggenhed ved den attraktive vestkyst må man mene, at flere og flere mennesker vil få glæde af dette særprægede landskabs-element.

De danske skove, de gamle og de nye, findes således ved vore kyster. Som frodige løvskove i landets sydlige del og som særprægede nåleskove ved vestkysten. I indlandet møder vi mange egne, hvor skovene og plantagerne præger hele landskabet, og hvor man mange steder føler sig omsluttet af skov. På de gamle hedesletters vidtstrakte landbrugsjord står plantagernes konturer som en skarp kontrast.

Skoven er et fast begreb i vor bevidsthed, et begreb, der rummer træernes samfund, og det liv og de stemninger, der er knyttet dertil, et begreb, der rækker vidt, fra Als' 30 m høje, frodige bøgeskove til den lavt krybende bjergfyr yderst i klitten.

Skoven i vort land kan siges at være menneskeskabt, men alligevel er den i sin tilstedeværelse og livsform dybt bundet af landskabets form og jord. Den er knyttet ind i selve landskabets udvikling, formet af dets struktur og menneskets virke. Skoven er en vægtig del af vor landskabsopfattelse.

Landet har til tider været stærkt skovklædt og til tider ret skovfattigt. Skovens skæbne fremover som bærende landskabs-element kan ikke forudses, men det er dog sikkert, at skovens fremtid ikke længere hviler blot på dens økonomi, blot på, om skovdrift i sig selv er rentabel. For den voksende befolkning med en stigende fritid vil opretholdelsen og udvidelse af skov sikkert være et stadig stærkere krav.

Det danske landskab danner en skarpt tegnet mosaik, hvor ager, eng, skov, strand og sø har sine faste grænser over for hinanden. Balancen i denne mosaik kendetegner den danske natur, som vi alle er opfostret i og ønsker at bevare. Skoven i landskabet udgør et nationalt klenodie, som en stærk lovgivning beskytter.

Skov og fredning

Af dendrolog, cand. mag. *Søren Ødum*.

Skal Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift handle om skov, kan man vel næppe komme udenom at berøre emnet: fredning i skov. Til daglig er der vist ikke mange, der tænker på, at skovejendomme – stats-ejede og private – kan rumme specielle fredningsobjekter. De større skovområder er som følge af fredskovsforordningen ikke genstand for udstyknings- og bebyggelsesspekulation som det øvrige åbne land, og de fleste vil antagelig være af den opfattelse, at når skovene er der og er åbne for offentligheden og således imødekommer befolkningens behov for frilufsliv er fredningsinteresser dermed tilgodeset i rigeligt omfang.

Skovenes og plantagernes landskabelige rekreative værdi beror i høj grad på afvekslingen i bevoksningernes karakter og mellem bevoksninger og åbne arealer, f. eks. moser, søer, enge, og i Jylland tillige klit, hede og enekrat. Skovene kan rumme objekter af naturvidenskabelig interesse, f. eks. i form af typer af disse åbne partier, eller det kan dreje sig om krat og skov, der ikke har været genstand for moderne rationel drift, og hvor vegetationen på en eller anden måde afspejler tidligere driftsformer og derfor har kombineret kulturhistorisk og biologisk interesse (gærdselsskov, græsningsskov, ellestævningsskov, o. s. v.). Endelig kan det i sjældne tilfælde dreje sig om skovstykker, der henligger i noget nær naturtilstand (Draved). Trods sigtet på rentabel drift udvises der både i privat og offentligt skovbrug gerne hensyn til disse værdier, selvom der dog ikke overalt fares med lempe.

Nuværende fredningspraksis utilfredsstillende.

På mange private skovejendomme er der gennemført fredninger, ofte på frivillig basis uden erstatning. I de tilfælde, hvor der efter normalt mønster har været rejst fredningssag for områder under statskov, har Statsskovdirektoratet derimod oftest modsat sig egentlig fredning efter naturfredningslovens bestemmelser. Dette kan undre. Kan

man administrere vedproducerende granplantager og løvskov, og kan man administrere uproduktiv lystskov i storbyernes omegn, må man da også kunne administrere naturvidenskabelige fredninger? Jo, det mener statsskovvæsenet da også at kunne, men går normalt kun med til administrative fredninger, hvorved man paradoksalt nok afskærer sig fra den kontakt, der i enhver servitutfredning er med »de påtaleberetigede«, f. eks. Naturfredningsrådet og Danmarks Naturfredningsforening med dets videnskabelige udvalg. Gennem disse instanser ville der være forbindelse til institutter og højere læreanstalter, som kunne have interesse i at benytte områderne til forskning og undervisning. I fredningsmatriklen, hos rådet eller foreningen findes sædvanligvis intet »papir« vedrørende de administrative fredninger og de fleste vil derfor have svære vanskeligheder ved overhovedet at konstatere deres eksistens.

Skal den ved fredning ønskede tilstand opretholdes på længere sigt, kan samarbejde udadtil med naturvidenskabeligt sagkyndige i mange tilfælde være nødvendigt. Et fredet areals videre skæbne vil ellers alene afhænge af de skiftende skovrideres og skovtaksatorers initiativ, interesse og biologiske viden, hvortil kommer, at en administrativ fredning normalt vil kunne ophæves ved intern beslutning.

Har naturfredningsloven almen gyldighed?

Hvis privatejet hede eller klit planlægges udstykket, eller når privatejet sø, mose og eng inddrages i landvindingsprojekter, vil fredningsmyndighederne og Naturfredningsforeningen blive gjort bekendt med planerne og have mulighed for at gribe ind, når videnskabelige interesseområder eller landskabsværdier trues.

Derimod kan dispositioner af radikal biotopændrende og landskabsændrende karakter på arealer under offentlig forvaltning rask væk gennemføres, uden at fredningsinstanser underrettes! Lovbestemmelserne er ellers klare nok:

Af Naturfredningslovens § 9 stk. 1 fremgår det, at »enhver offentlig myndighed, der kommer til kundskab om et påtænkt byggeforetagende eller anden foranstaltning, som skønnes at ville gribe forstyrrende ind i den bestående tilstand på de i §§ 1 og 2 nævnte områder,

»Bimosen« i Sorø Sønderskov; skulle have været tilplantet med gran. Se tekst. (S. Ø. fot.)

uopholdelig skal give formanden for fredningsnævnet meddelelse herom.«

§ 1 stk. 1 siger, at de bestående tilstande, der kan gribes forstyrrende ind i, kan være »områder, som på grund af deres skønhed, beliggenhed eller ejendommelighed har væsentlig betydning for almenheden« og »områder, planter og dyr, samt geologiske dannelser, hvis bevarelse af naturvidenskabelige, undervisningsmæssige eller historiske hensyn er af væsentlig interesse.«

I loven står der intet om, at offentlig myndighed skal indskrænke sig til at give underretning om, hvad der sker på privatejet jord og undlade at meddele egne dispositioner. *Til de under § 9 omhandlede »foranstaltninger« må henregnes anden brug af områder, der ikke har været under*

Klitsø i Husby Plantage ødelagt ved udgrøftning

intensiv kultur, f. eks. tilplantning af hede, klit og overdrev; afvanding og tilplantning af enge, moser og søer o. s. v. på grund af disse indgrebs konsekvenser for plantesamfund, dyreliv m. v.

Da det offentlige endvidere yder tilskud til plantninger, der anlægges af Hedeselskabet, er offentlig myndighed altså også på dette felt bekendt med foranstaltninger som f. eks. de af Hedeselskabet formidlede tilplantninger af udyrkede arealer. Endelig fører Staten jo også tilsyn med private skove.

Det er ikke tilstrækkeligt med velvillig indstilling overfor konkrete fredningsønsker.

Som svar på alt dette vil Statsskovdirektoratet med uomtvistelig ret kunne henvise til, at det gennem sit 200 årige virke uden indblanding udefra både har skabt og sikret betydelige naturværdier. Men dermed er ikke sagt, at den nuværende orden fungerer helt tilfredsstillende. Selvom Statsskovdirektoratet og Klitdirektoratet i meget vid udstrækning går med til administrative fredninger, når der fremsættes ønske

og mislykket tilplantning med bjergfyr. Se tekst. (S. Ø. fot.)

om fredning, indebærer det ikke, at direktoratets planlæggere (Skovreguleringen) og skovriderne i enhver given situation vil kunne vurdere et objekts videnskabelige værdi; ejheller kan man påregne at naturfagsfolk har så nøje kendskab til landet, at de på stående fod kan udpege alle interesseområder. Derfor kan det ikke undgås, at der nu og da ødelægges biotoper, der havde været en bedre skæbne værdig.

At Klitvæsenet og Hedeselskabet ved deres plantningsvirksomhed jævnlig omdanner arealer, som af landskabelige og naturvidenskabelige hensyn burde have været holdt fri for trævækst er uomtvisteligt.

Et par eksempler på uheldige dispositioner.

Et par eksempler skal nævnes: I Sorø Sønderkov (ejes af Sorø Akademi, Skovdirektoratet tilsynsførende) findes et område kaldet Bimosen. Det er en høj eng på kalkrig moræne med enkelte trægrupper, buske og fritstående træer (eg, hassel, hæg, vrietorn, benved m. fl.) og en meget artsrig urteflora med bl. a. gøgeurter. Området har hidtil været drevet med sparsom græsning og lidt høslet og har partielt megen lighed med

de endnu i Sydsverige eksisterende løvunge, – en i kulturhistorisk og botanisk henseende meget sjælden og særdeles værdifuld lokalitet. Sidste år blev man fra botanisk side opmærksom på, at en grøft gennem arealet var blevet stærkt uddybet, og at en tilplantning med sitka og rødgran var påbegyndt. Skovrideren og skovdirektøren blev gjort bekendt om områdets værdi og var straks indstillet på at standse projektet; men at stedet i sidste øjeblik blev reddet, skyldes i første omgang tilfældigheder.

På Geodætisk instituts generalstabskort og kortblade er markeret en klitsø i Husby plantage. Ved et besøg på stedet kunne det imidlertid konstateres, at området var blevet udgrøftet og tilplantet med bjergfyr, som dog på grund af det stadig for fugtige miljø efter nogle års forløb var gået ud. I mellemtiden er man så øjensynlig kommet i tanke om, at udtørringen medførte tabet af en god andejagt, så en kunstig sø er blevet gravet, og på det opkastede sand er plantet gyvel. For at sige det mildt virker hele foretagendet ejendommeligt. Projektet kan kun have været en beskæftigelsesforanstaltning, da det hverken tilsigter dæmpning af sandflugt (den våde bund) eller produktionshensyn (træartsvalget); man har kun opnået at ødelægge en biologisk værdifuld lokalitet. Endnu findes bl. a. lav ulvefod og klokke-ensian, men miljøet er spoleret.

Diagnose: kontaktbehov.

Disse og andre eksempler, som kunne have været draget frem, vidner på ingen måde om bevidst mangel på hensyn, – højst om mangel på tilstrækkelige biologiske forudsætninger til at kunne vurdere naturobjekters videnskabelige værdi. Og de understreger nødvendigheden af bedre kontakt mellem skovbrugets planlæggere og de fredningsinstanser, der repræsenterer naturvidenskaben.

Kort sammenfattet er problemstillingen denne: Ved planlægning af driften på offentlige og private skovdistrikter og i forbindelse med anden plantningsvirksomhed er det med nuværende praksis ikke muligt på betryggende måde at tilgodese fredningshensyn.

Terapi: Koordinering på planlægningsstadiet.

Som en rimelig løsning foreslås følgende: For områder hørende under Statsskov og Klitvæsen: I forbindelse med planrevisionerne giver

Misligholdt fredet enekrat på det tidligere Donse Overdrev i Tokkekøb Hegn. Ca. 3 ha blev i sin tid fredet (A. Mentz 1909: Naturfredn.s 29); siden da er det meste af arealet plantet til, og den sidste rest er næsten skygget ihjel af plantet og selvsået opvækst. En passende pleje i form af hugst og græsning kunne have reddet bevoksningen og eventuelt resulteret i foryngelse, — måske kan det endnu nås at redde stumperne! (S. Ø. fot.).

Skovreguleringen fredningsmyndighederne meddelelse om ændringer i driftsplanerne for arealer, som ikke er under intensiv kultur. På grundlag af dette materiale kan Naturfredningsrådet og Naturfredningsforeningens videnskabelige udvalg sigte de tilfælde fra, hvor der kan tænkes at være fredningsinteresser. Under derpå følgende besigtigelse af de pågældende områder sammen med de respektive skovridere og en repræsentant fra Skovreguleringen vil en endelig bedømmelse kunne fore-

tages. Eventuelle fredningsbestemmelser må udarbejdes i fællesskab, hvad enten der er tale om servitutfredning eller administrativ fredning. Administrative fredninger bør ikke kunne ophæves uden fredningsmyndighedernes godkendelse.

For Hedeselskabet og privat skov: Da der her ikke er tale om at driftsplaner udarbejdes i regelmæssig turnus, må dispositioner vedr. arealer, der ikke er under intensiv forstlig kultur, til enhver tid meddeles fredningsmyndighederne.

Med en realisering af dette forslag til en konstruktiv løsning af problemet, kan man indbygge en sikkerhedsventil, således at unødige ødelæggelser af naturværdier i mange tilfælde vil kunne undgås. *Praktiseres en sådan ordning, vil den være bragt i overensstemmelse med naturfredningslovens bestemmelser* – nogen form for ændring i loven er ikke nødvendig, man kan straks gå i gang. Men i betragtning af at man ikke har skænket dette specielle område den nødvendige opmærksomhed, kan det jo aldrig skade, at nøjere bestemmelser præciseres i den nye naturfredningslov.

Måske er det blåøjet at tro på en snarlig etablering af en forretningsgang på linie med den her foreslåede; men med den interesse for fredningsproblemer, som de administrative ledere af skovdyrkingen herhjemme lægger for dagen (skovdirektøren som medlem af Naturfredningsrådet, klitdirektøren som bidragyder til dette årsskrift og Hedeselskabets direktør som medlem af Naturfredningsforeningens hovedstyrelse), må spørgsmålet kunne diskuteres, og en løsning findes.

I en nødvendigvis kommende ordning, som skal sikre tilsyn med og pleje af fredede områder i det hele taget, er det meget tænkeligt, at skovriderne vil komme til at indtage en central placering; – et samarbejde med naturfagsfolk om problemerne på hjemmebane kan i så fald næppe være nogen dårlig forberedelse.

Skoven i 1800-årenes folketradition

Af arkivar, mag. art. *Iørn Piø*.

Mange er de beretninger, der mand og mand imellem gennem tiderne er blevet fortalt om skovene. Det kan være alt lige fra en nøgternt beskrivende beretning om en selvoplevet mærkelig hændelse i en skov til en fantasifuld fortælling om en helts møjsommelige vandring gennem en skov, der først hører op ved verdens ende. Ét har alle beretningerne dog fælles, og det er, at de på en eller anden måde er udtryk for den forestillingsverden, der var de menneskers, der fortalte disse beretninger, eller som lyttede til dem.

I dag kan man dissekere beretningerne, og ved hjælp af arkivstudier og historisk kildekritik kan man finde ud af, hvad der er sagn, og hvad der er sandt i dem. Det ville en historiker gøre, og resultatet bliver ofte beskæmmende for traditionerne: helten kan ikke have mødt Fanden i Rold skov, sådan som eventyrfortælleren Therkild Løth påstod, når han fortalte sin version af eventyret om Troldmandens lærling; den lokale tradition om Niels Ebbesens eg i Floes skov øst for Randers kan ikke være historisk korrekt, eftersom træet er langt yngre end vor nationale helt; for slet ikke at tale om kulsvier Søren Meldgårds møde med dragen i den daværende Østerskov øst for Silkeborg – det kan ikke være rigtigt.

Sandt er det, at det ofte kan være vanskeligt at dokumentere folketraditionens rent historiske indhold, men ikke desto mindre er adskillige traditioner sande. Der er blot tale om et andet sandhedsindhold end det en historiker vil acceptere. Gennem folketraditionen møder man nemlig gang på gang vidnesbyrd om en virkelighed eller rettere en virkelighedsopfattelse, der var reel nok for datidens mennesker. Deres forestillingsverden var blot en anden end vor. Ikke sådan at de var dummere end vi, fordi de troede, at der boede ellepiger i skovene, og at visse træer kunne have en særlig helbredende kraft. Det har ikke noget med dumhed at gøre. Det er udelukkende udtryk for en anden virkelighedsopfattelse, og gennem traditionerne om skovene mærker man ofte, i hvor høj grad denne virkelighedsopfattelse afslører en fortrolighed med naturen, som

ikke er almindelig i vore dage. Datidens mennesker var glimrende iagttagere, og samtidig var det sådan, at de altid ønskede at give selv de mest mærkelige ting eller hændelser en forklaring, og da var det, at de – set med vore øjne – drog forkerte slutninger. Man taler da om folketro (overtro). Man kunne også tale om menneskers uofficielle tro eller deres uofficielle viden – i modsætning til den officielle tro, som deres sognepræst repræsenterede, og den officielle viden, som samtidens videnskabsmænd repræsenterede.

Den uofficielle tro på det over-naturlige i naturen dominerer adskillige af de overleverede beretninger – som f. eks. den om Søren Meldgårds møde med dragen.

I andre beretninger dominerer den frodigt fabulerende fantasi, dog sådan at man altid har begge ben på jorden. Ja, det kan gå sådan, at selv et eventyr som f. eks. det om Troldmandens lærling, der jo er ren fiktion, ligefrem trækkes ned på jorden – til Rold skov.

I atter andre beretninger om skovene videregives en overleveret, undertiden uofficiel viden – som f. eks. om at det var ved det træ i Floes skov, Niels Ebbesen bandt sin hest.

I folketraditionen om vore skove kan man møde såvel en overleveret viden – historisk korrekt eller ej – som en uofficiel tro på det over-naturlige i naturen og en frodig fantasi, som dog aldrig mister jordforbindelsen. I det følgende vil forsøget blive gjort på at skelne mellem, hvad der er viden, og hvad der er tro og fantasi i et lille udvalg af 1800 årenes beretninger om de da forsvundne skove, om enkelte menneskers særlige oplevelser i skovene og om særegne træer i skovene.

Forsvundne skove.

At landet engang har været dækket af store skovområder, og at mange af vore små skove engang har været store og tætte skove, det ved man. Det var en overleveret viden, som var gået i arv fra generation til generation, og beretningerne om de gamle skove har tiltalt den folkelige fantasi.

I Hjerm fortalte man, at »måren kunne blive ved at hoppe i trætoppene fra Volstrup til Brusen, så sammenhængende har skoven været«; Ane Povlsen i Genner fortalte, at »når en brud skulle fra Genner til

Barn føres gennem hultræ i Uppland. (Fot.: 1918. Nordiska Museet, Stockholm).

Ør-Løgum kirke, skulle der karle med for at hugge grene af træerne, for ellers ville de tage kronen af hendes hoved«, og i Vonge fortalte man, at »Langskov har været så stor skov, at det er nået helt op til Vestermølle i Vester sogn, og når de plejede om efteråret og ville bede, slog de hestene løse i skoven og havde ondt ved at finde dem der igen.« Når mølleren i Rask fortalte om, hvor stor og tæt skoven på hans egn havde været, tyede han til samtidens uofficielle tro på de lange og tunge lindorme: »Skoven har været så tæt, at en lindorm kunne gå i toppen af træerne fra Rask til Horsens.«

Spændende nok møder man netop i en bestemt sagntype om de overnaturlige vidnesbyrd om nu forsvundne skove. I en version fra Salling siger trolden således, at han »har set skov gro op og igen hugget ned tre gange dér, hvor Hjerk kirke står«, og i en sjællandsk version siger han, at han »kan huske, der var ørken (d.v.s. dyrket) skov på Tune hede og slet hede på Humleore, og nu er der slet hede på Tune hede og ørken skov på Humleore«. En historisk dokumentation for disse skove kender jeg ikke.

I mange beretninger får man en overleveret viden om, at de og de bjælker i kirken eller i en gård eller de og de huller i jorden eller de og de træstubbe hidrører fra store skove dér på egnen. På Samsø fortaltes det, at »der har forhen været flere mindre skove. På heden har der været en temmelig stor skov, på Toftebjerg mark har været en skov, og en mark vesten for byen kaldes endnu Vesterskoven, og tømmeret i en gård i samme by siges at være hugget i denne skov«. Kristian Nielsen Thomsen på Lundø fortalte, at »der har været stor skov på den vestlige side af Lundø, den var så tæt, at de kunne ikke stå ved kirken og se Bjærggård, der ligger omtrent ude ved stranden. Stolperne i Bjærggård er groede her på Lundø, og de gamle vandtrug og salttrug i gårdene er lavede af udhulede egestammer og elmetræer fra skoven, da den var i sin velmagt.« Jens Thomsen i Bovlund kunne fortælle, at »i Sem kirke ligger bjælker, der skal være groede ovre i Obbekjær enge«, og han lagde til: »A har været med til dér at grave en eg op, der var 18 alen lang og lige som et lys«. Den tidligere nævnte Ane Povlsen i Genner kunne på tilsvarende vis fortælle fra sin egn, at »Nordskov skal have ligget nede ved Ør-Løgum mose, og der findes nogle agre, hvor bjælkerne til kirken skal have groet. Noget norden for er en mose, og når vi grov tørv, fandt vi også træ derude.«

Niels Ebbesens eg. (Kobberstik fra 1811 af Edv. Storch og H. Grosch: Nuværende levninger af Niels Ebbesens Borg Nörreriis mellem Randers og Aarhus. — Det kgl. Bibliotek).

Afbrændte skove.

Men hvordan forsvandt nu de store skove? Også her er der tale om, at der er overleveret en god del reel viden, som f. eks. den at mange skove er blevet afbrændt af svenskerne. At det er rigtigt i mange tilfælde er der ingen tvivl om, men beretningerne herom er så mange fra hele landet, at man må nære berettiget tvivl om, at det altid er svenskerne, der har været gerningsmændene. Men når så meget andet hærværk skyldtes dem, »trak« de også et utal af skovbrande til sig i traditionen.

At skovbrande har udryddet store skovområder, ved man, og det vidste folk også dengang. Men den folkelige fantasi har i høj grad broderet videre på virkeligheden: man lod sig ikke nøje med, at en skov var brændt af, man ville vide baggrunden derfor. Det blev således fortalt på Mors, at øen engang var »helt begroet med skov og ubeboet og delt i mange små øer. Der var så mange ulve og bjørne her. Så brugte de at sætte deres forbrydere herover, for at ulve og bjørne skulle rive dem ihjel. Så boede der en smed i Salling, han ville selv tage herover og

sagde til sin kone, at dersom hun så, det røgte herovre, så skulle hun komme, men dersom hun ingen røg så, skulle hun ikke komme, for så havde de vilde dyr taget ham. Han klarer sig og tændte et fyrsted an og brændte af skoven, og så kom hun herover, og de byggede den første by her. Den kaldte de op efter bjørnene, så den fik navnet Bjørndrup.«

På Mors var der ingen synlige spor efter en skovbrand. Det var der derimod imellem Grimstrup og Ravnsø, hvor der er en stor mose, som engang har været skov, og »stubbene bærer endnu spor af, at den er afbrændt«. Og om denne skovbrand vidste man at fortælle følgende: »Skoven ejedes af to herremænd, Grim i Grimstrup og Ravn i Ravnsø. De kunne ikke forliges, og i striden imellem dem afbrændtes skoven, for at der kunne blive gjort så megen skade som mulig.«

Jens Jakobsen i Nørre Vissing skriver sig dog for en endnu mere fantasifuld forklaring på, hvordan skoven på hans egn forsvandt. Beretningen er kort og klar: »Al den sandstrækning og hede, der er imellem Ry bro og Addit, skal have været en stor egeskov, der blæste om i én nat i en orkan. Det ene træ slog det andet.« Mere troværdig bliver denne skrøne ikke, selvom man møder den hos en anden fortæller også. Det var Jens Andersen, ligeledes i Nørre Vissing, som fortalte den sådan: »Der har været forfærdelig skov op over Hylling og på den slette mark imellem Javngyde og Vissing. Der var så stærk en skov, at solen ikke kunne trænge igennem og skinne ved højlys dag. Se, den skov blæste om en Ry markedsdag, så de kunne næsten ikke komme derover og komme hjem om aftenen.«

Det kan man kalde en skrøne med jordforbindelse, og det skal der være, for at en skrøne er en rigtig skrøne.

Stjålne skove.

Ifølge langt de fleste beretninger forsvandt skovene imidlertid ikke slet så hurtigt. De blev langsomt stjålet. Skovtyverierne er et kapitel for sig af skovenes historie, som jeg ikke skal komme ind på. Derimod skal jeg gengive en hændelse, som *skal* være sand og som *kan* være det. Beretningen om den røber, at fantasi skortede det ikke på, når det gjaldt om at dæmme op for de skovtyve, som ifølge andre mere fantasifulde beretninger helt skal have fjernet store skovstrækninger, så end ikke stubbene stod tilbage.

Troldeskov ved Jels. (Fot. Per Lybæk Hansen 1957. Dansk Folkemindesamling).

Hændelsen gik for sig i Kragelund, et af skovlovringerens hovedområder. Skovlovringer var gode til tre ting, sagde man: at lave træsko, som de solgte på markederne, til at stjæle træ i skovene og til at drikke brændevin. Men i Kragelund tog oldermændene en dag affære. Han sammenkaldte til bystævne, »hver mand sad på sin sten, og man drøftede, hvad man skulle gøre for at forhindre de mange skovtyverier.

Da foreslog oldermændene, at man skulle ansætte en skovvogter. En af mændene mente, det var prøvet før, men tyverierne tog ikke af den grund.

Så foreslog oldermændene, at man skulle vælge en navngiven hjulmand, hvortil en af mændene sagde, at denne mand jo var den værste af samtlige skovtyve!

Ja, men netop derfor foreslår jeg ham, sagde oldermændene, thi tyvene slås jo om det bedste træ, og vi har mange tyve; men giver vi hjulmanden myndighed til at jage de andre skovtyve bort, så har vi dog kun den ene mand til at stjæle.

Så blev forslaget vedtaget.«

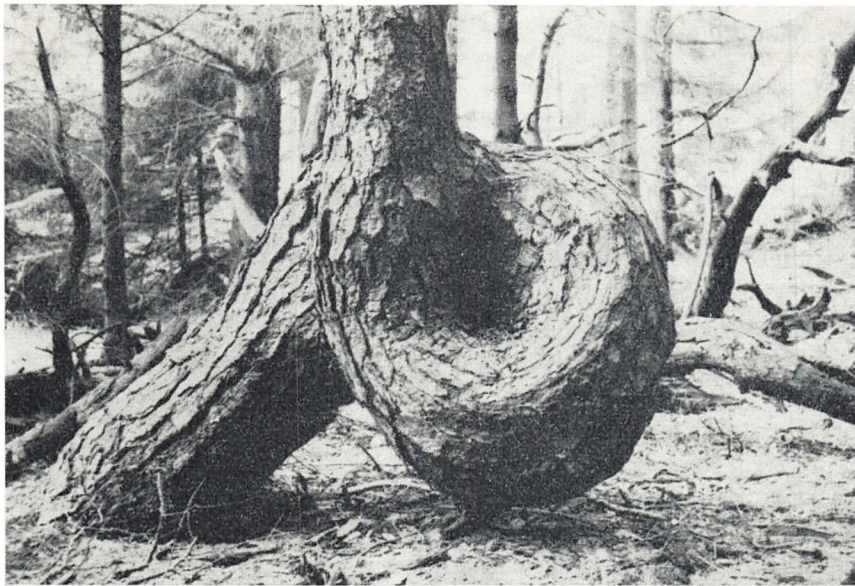
Sære oplevelser

Man behøvede ikke være overtroisk for at opleve sære ting, når man sent om aftenen eller om natten færdedes i skoven. Det gælder også idag. Grene der knækker, en fugl der skræmt farer op, vinden der suser i trætoppene, alle disse lyde bliver ligesom mere mystiske og foruroligende i en månebelyst skov, for slet ikke at tale om, hvis en sky driver hen for månen. Sære ting kan man opleve, som nu de to mænd, der »en aften sildig gik fra Frederiksgave Mølle igennem Kobbelskoven. Da de var kommet noget ind i skoven, hørte de bag sig i noget sid (d. v. s. fugtig) elleskov en forunderlig banken, som om nogle kunne tvætte klæder. De vovede ikke at se tilbage, men skyndte sig afsted, det bedste de kunne. Men hvad det var vidste de ikke.«

Sådan lyder en af de mange nøgternt beskrivende beretninger om sære oplevelser i skovene. I dette tilfælde hører man kun om, hvad enhver kunne have oplevet i vore dage. Måske dog bortset fra at de to mænd identificerede den forunderlige banken som lyden fra tøj, der vaskes. Måske skyldtes det, at de havde en svag forestilling om, at skoven havde nogle over-naturlige beboere.

Folk, der færdedes meget i skoven, kendte disse væsner. Det gjaldt f. eks. kulsvierne, som har fortalt utallige beretninger om deres møde med ellefolk og særligt med ellepigerne. Dejlige og attraktive var de fortal, bagtil var de hule i ryggen – som dejtrug. At de måtte se sådan ud er begribeligt, udtænkt og oplevet som de er af mænd. Ellepigerne er erotiske hallucinationer. Også i forrige århundrede har ensomme mænd tænkt på erotik. Tanken herom blev konkretiseret, når de pludselig så et eller andet, der formede sig som en kvindeskikkelse. En slank træstamme f. eks. De greb ud efter hende, greb om hende – og bagtil var hun skuffende ru. Barken er den hule ryg. Det er oplevelsen, der ligger bag forestillingen om ellepigen.

Men beretningen om mødet med en ellepige kunne ofte svulme op, tilsat andre uofficielle forklaringer på andre mærkelige oplevelser. Beretningen om en ellepige kan blive en veltilrettelagt, fabuleret beretning, som den om milebrænderen fra Ry, der »en nat lå ved sin kulmile i den midterste slugt i Ry Nørreskov. Ilden knitrede uden for hans milehytte, hvori manden lå og strækkede sine lemmer, medens han samtidig holdt vagt ved milen, sådan at ikke kullene skulle brænde til aske. Da klokken var tolv om natten, kom der en ellepige, satte sig for ilden, og

Troldeskov ved Jels. (Fot. Per Lybæk Hansen 1957. Dansk Folkemindesamling).

vendte ansigtet imod manden, viste sine ben frem og pegede på dem, idet hun spurgte manden: »Kender du benpippen?« Han svarede: »Kender du brandstikken?« – og med disse ord tog han en brand fra milen og stak til ellepigens ben. Men nu råbte hun, så det hørtes over hele skoven: »Rø'e, rø'e elledreng', ellepig' opbrænd'!« Så knagede det i skoven, som om den skulle have væltet, og fra alle dens kanter strømmede ellefolket til i hundredevis. Manden løb, så stærkt han kunne, den halve mil efter hjemmet. Men ellefolket løb bagefter ham med brande af milen. Næsten var han ved at give tabt, men slap så under tag ved et hus, han kom forbi. Under taget turde ellefolket ikke komme, og så var han reddet. Om andendagen gik manden og nogle flere ud i skoven for at se til milen. Den var splittet en halv fjerdingvej i omkreds og ikke til at sanke sammen igen. Manden duede aldrig siden, men svandt langsomt hen og døde omsider. Folk mente, han var forgjort af ellefolket.«

Skovens over-naturlige beboere var altid ude efter menneskene. Pigerne efter mændene, mændene efter pigerne. Havde man først indladt sig med en af dem, kunne man sjældent frigøre sig fra deres erotiske magt.

En ellevild pige.

Særlig unge mennesker kunne blive forgjort af ellefolket. De blev elle-vilde, som man sagde. En, der er ellevild, er egentlig en, der er blevet besat af et ellevæsen, som f. eks. den ellevilde pige i Kappendrup, øst for Odense. Om hende fortalte man følgende beretning, hvor tro og fantasi er vævet ind i hinanden – sammen med en rent faktisk viden: det egentlige udgangspunkt for beretningen er nemlig rimeligvis den, at tjenestepigen pludselig var blevet sær og mærkelig. Det havde – naturligvis – en naturlig årsag. Hun må have lidt af en eller anden sygdom. Det kendte man imidlertid ikke noget til, og så mente man, at årsagen var over-naturlig. Det vil sige, at dengang var den over-naturlige årsag ligeså naturlig, som den naturlige er for os i dag:

»Der var engang en gårdmand i Kappendrup, hvis køer græssede i hans skov. Manden havde to tjenestepiger, som hver dag skulle ud i skoven at malke køerne, men da var det, at man lagde mærke til og forundrede sig over, at den ene af pigerne aldrig spiste sin mellemmad hjemme, men tog den med i skoven, når hun skulle ud at malke. Således gik det en tid, men så endte det med, at pigen selv en aften blev borte fra malkningen og kom ikke hjem med mælken. Gårdens folk forundrede sig meget herover, og de ventede, at pigen skulle komme hjem ud på natten; men hun kom ikke, og selv i morgenstunden var hun endnu ikke kommen. Da rejste alle gårdens folk sig og gik ud at søge efter pigen, og de søgte om hende i én dag, de søgte i to, ja, de søgte i tre, men endelig den fjerde dag blev de hende vár, hun sad oppe i det allerhøjeste træ i skoven, hvor gårdmandens køer græssede. Nu vidste man ikke, hvad man skulle gøre; thi det at krybe op i træet var næsten at sætte livet på spil, da træet var så højt, og desuden, hvis man kom derop, hvorledes skulle man så få pigen ned. Men da trådte hendes broder frem og sagde, at han ville frelse sin søster, hvad det så skulle koste; han klavrede da op i træet og standsede ikke, før han nåede sin søster. Nu sagde han til hende, hvor bedrøvet han var, og hvor bedrøvet de andre var for hende, og formåede hende til at stige ned af træet. »Nej«, sagde hun, »jeg stige ned, nej aldrig! Jeg har det så dejligt hos nogle folk, som har optaget mig i deres selskab. Det er folk med grønne trøjer på. Om dagen er jeg ikke endnu værdig til deres selskab, men om natten da mødes vi, og så danser vi, til det står efter.« Da pigen sagde, at fol-

Det kloge træ i Daurup skov. (Fot. Th. Bang juli 1909. Dansk Folkemindesamling).

kene havde grønne trøjer på, begreb broderen straks, at det var ellefolk, og formanede hende da atter og bad hende om at stige ned. Hans bønner hjalp imidlertid slet ikke, hun ville blive. Men da tænkte broderen: »Vil du ikke for det gode, så skal du for det onde«, og så tog han hende med magt og førte hende ned. Pigen var allerede så ellevild, at hun rev og bed sin broder så skrækkeligt, imedens han førte hende ned af træet, men hun kom sig igen af sin ellevildhed og levede mange år efter; thi ellefolkene havde endnu ikke fået så meget magt over hende, at de havde

berørt hendes legeme, men derimod havde de trukket i hendes ærmer, så de hængte langt ud over hænderne.«

Særegne træer.

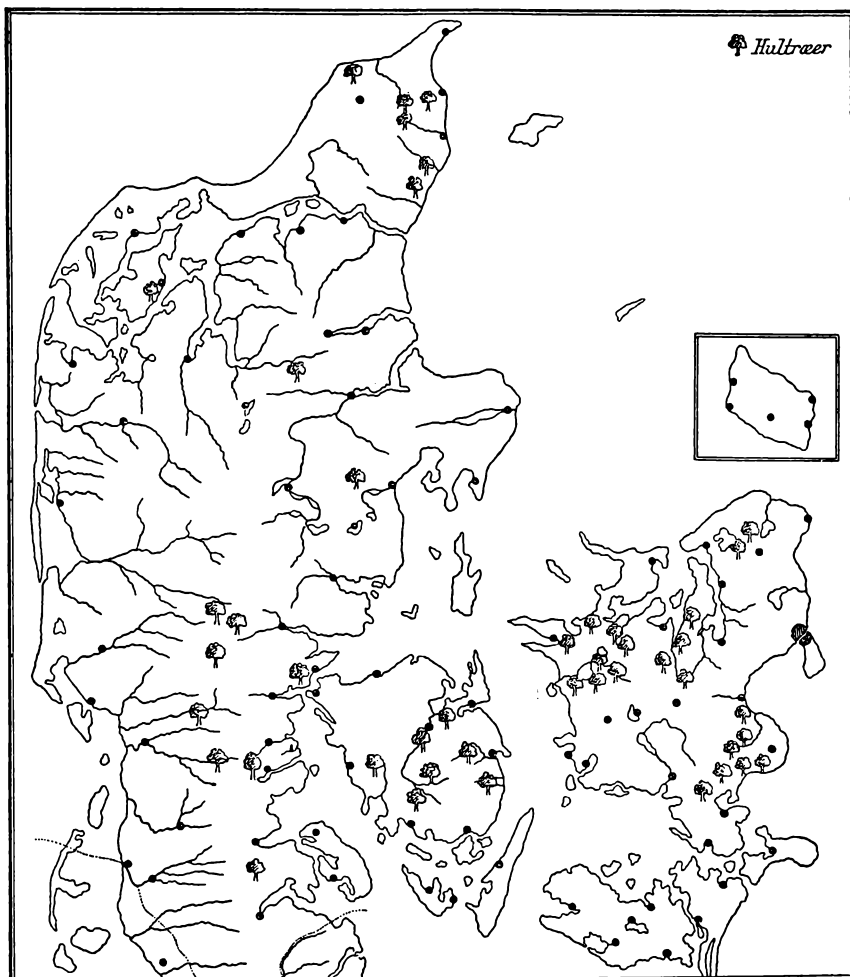
Hvis der i en skov findes et træ, som på en eller anden markant måde adskiller sig fra de andre træer, kan man være sikker på, at der er knyttet en eller anden tradition til det.

I skoven ved Bramdrup ved Kolding var der et træ, som »havde en knude på sin stamme så stor, at mange kunne krybe i ly under den. I gammel tid plejede Østerboerne at drive deres svin herind i skoven, og her kunne de så snart gå og blive fede. Da havde hyrderne intet andet sted at samles end ved det træ, og derfor kaldtes det Ma(ren) Krokone«. Her er altså tale om en rent praktisk tradition, og navnet vidner om megen fantasi hos hyrdedrengene.

I Østermarie mellem Stamperegård og landevejen står en gammel eg. Den er spaltet af lynet og stærkt medtaget. Om dette træ fortalte man, at »dengang de slog svenskerne ihjel, var der en svensk soldat på Stamperegård. Han hed Ole. Da de kom ind i kammeret, sad han ved vinduet, men han sprang ud og løb ad skoven. Dér kunne de ikke hitte ham. Han krøb ned i en hul eg. Siden slog torden ned og flakte træet. Da fandt de ham der. Han kaldtes Brændte Ole, for det at torden slog ned og brændte ham.« Siden da kaldtes træet for Brændte Ole.

I forrige århundrede stod der inde i Sandbjerg storskov en ganske speciel bøg, der skal have set ud »ligesom den var groet sammen af flere træer.« Den kaldtes æ Trolds Bøg, og om den fortaltes, »at i et lille sted, der lå tæt ved skoven, der boede en musikanter, der hed Nis, og han havde været henne at spille et sted, og så blev han træt og talte til æ trold, ham havde han noget med at gøre, og så kom han, og så red han på ham en tur. Omsider blev han ked af det og ville ikke ride længere. Så kom han jo af, men æ trold ville have ham med, men det ville han ikke. Så gav han sig til at spille for ham, og trolden gav sig til at danse omkring i nogle unge bøge. Deraf dansede han en stor bøg sammen af de små træer.«

Udgangspunktet for traditionerne om såvel æ Trolds bøg som Brændte Ole er jo disse to træers markante udseende, som altså måtte have en eller anden forklaring. Det samme gælder et meget stort antal træer i de

Efter Aug. F. Schmidt: Hultræer i Danmark, i Danske Studier 1932.

gamle skove og i eksisterende skove. Særlig interesse knytter der sig imidlertid til de træer, hvortil der er knyttet en uofficiel tro, som f. eks. de såkaldte brandtræer. I Trindholm skov har der stået et sådant træ, Trindholmbøgen eller Kongebøgen, som det også kaldtes. Det måtte ikke fælles, »da så øjeblikkelig Andrupgård må brænde, men så længe bøgen bliver stående, brænder den ikke.« Omkr. 1915 faldt den i en

storm, og man sagde, at da begyndte det at brænde på gården. Ejeren har imidlertid senere selv forsikret, at der skete overhovedet intet, da bøgen faldt.

Grundtanken i troen på brandtræerne var denne: ved en besværgelse, som man iøvrigt ikke kender, hensatte man ild i et træ, som dels stod i nærheden af den gård, der skulle beskyttes mod ildebrand, og som dels var et markant træ, enten fordi det var særligt gammelt, særligt stort eller særegent formet. Denne hensættelse af ilden er en magisk, rituel handling, der begrundes i forestillingen om »kraftoverføring«. Man overførte ildens kraft til træet, og træet beholdt da denne kraft i sig, til det blev fældet.

Brandtræerne var en slags uofficiel brandforsikring, og der kan ligge en reel viden bag denne tro. Erfaringen viser jo, at store træer trækker lynene til sig. Det vil sige, at et stort træ i nærheden af en gård ville have virket som brandtræ også uden den rituelle hensættelse af ilden. Måske skal man i troen på brandtræerne også her se den almindelige blanding af tro og viden, man så ofte møder i folketraditionen.

Ligesom man iøvrigt udså sig brandtræer, udså man sig ofte også ulykkestræer, der virkede som uofficielle ulykkesforsikringer, og dermed nærmer vi os troen på de træer, man under ét kunne kalde De kloge træer.

Kloge træer.

Et egetræ i Daurup skov kaldes undertiden ligefrem Det kloge træ. Det har vundet så megen anseelse, at det findes beskrevet i den almindeligt kendte rejsehåndbog »Danmark«, som journalist P. V. Grove redigerede i mange år. Herom hedder det i udgaven fra 1871 om hovedgården Daurup, at »til den smukke have og lund støder en velholdt, vakker skov, hvori findes en såkaldt »hellig« eg (to ege, der ere sammenvoxede nogle alen fra jorden), hvilken almuen tillægger lægedoms-kraft. Til denne valfartes der langvejsfra med patienter, som krybe igennem mellemrummet imellem de to stammer nedenfor sammenvoxningen, og som for at opnå helbredelse hænger stykker af deres klædning m. m. i træets grene, der derfor altid ere behængte med slige offergaver.«

Sådanne træer kendes mange steder fra i landet under forskellige betegnelser: i Nøddebo holt havde man langt op i 1800 årene Krampetræet,

Kludeeg på Stevns (Fot.: Thorkild Ramskou efteråret 1965. (Nationalmuseet).

i Nejede Vesterskov ikke langt fra Arresø stod Skævertræet (skæver er et dialektord for engelsk syge), i en skov i Asdal sogn talte man om Hultræet, og det er den almindeligste betegnelse ved siden af Kludetræet.

Der er – generelt sagt – knyttet to rituelle handlinger til disse kloge træer, og de er begrundet i to omend ikke væsensforskellige forestillinger, og de kan praktiseres som første og anden del af et samlet ritual.

Den ene handling går ud på, at den syge tager et eller andet, som har haft berøring med det syge sted, og hænger det op på træet. Det kan være en stump af tøjjet, en bandage ell. lign. Man kan også tage et søm og med sømmet berøre det syge sted og derpå slå sømmet i træet. Idéen er, at man på en eller anden måde overfører sygdommen til træet, som så bevarer den i sig. Derfor må et sådant træ naturligvis aldrig fældes.

Den anden handling forudsætter, at træet – som det kloge træ i Dau-rup skov – er vokset på en sådan måde, at grenene danner rammen om et hul, man kan krybe igennem. Idéen i denne rituelle gennemkrybning, som den syge helst skal foretage nøgen og avet gennem åbningen eller både forlæns og baglæns, er, at man på den måde så at sige helt bliver fornyet, man fødes påny. Gennemkrybningen bliver opfattet slet og ret som en genfødsel, en symbolsk fødsel, hvor hullet opfattes som moder-skødet. Det spiller imidlertid også en rolle, at den syge kommer til at røre ved træet under gennemkrybningen, og det vil med andre ord sige, at der også samtidig kan være tale om den førnævnte overførsel af syg-dommen til træet.

De kloge træer har spillet en så stor rolle, at når man ikke på egnen havde et af naturen dertil indrettet træ, så lavede man eller rettere de kloge folk selv ét. En skovfoged i Bredemiste skov har således fortalt, at der engang – omkr. 1855 – dér på egnen var en lille dreng, »som hverken kunne lykkes eller trives. Man søgte den kloge Christen (den kloge mand Christen Sørensen) i Frørup, og da den kloge mand havde undersøgt barnet, gik han ud i Bredemiste og flækkede en ung eg en fod over jorden. Barnet blev nu ført ud i skoven. »Flækket« blev så meget udvidet, at barnet kunne føres derigennem og derefter blev egen meget omhyggeligt forbundet. Den kloge mand sagde så: »Når denne flænge begynder at vokse sammen, skal barnet bedres«, og når den er sammen-vokset, er barnet helbredt«. Og det gik i opfyldelse.«

Troen på de kloge træer er urgammel. Den må have været kendt også i før-kristen tid, selvom man ikke har vidnesbyrd herom. Troen på disse træer er udsprunget af en forestillingsverden, som virker nok så frem-med på os. Man kunne tænke sig en sådan tro blandt de primitive fol-keslag i dag. Vi fornemmer denne tro som noget fortidigt herhjemme.

Ikke destomindre er der stadig mennesker, der føler sig tiltrukket af troen på de kloge træer. Den dag i dag er der mennesker, der hænger tøjstumper på et Doktortræ i en lille skov i Østjylland og på et Kludetræ i en skov på Stevns – og i en stor skov uden for København står der en Ønskebøg med søm i.

Hvor disse træer nærmere betegnet står, kan være ligemeget. De, der har brug for dem, ved det. Det må være det vigtigste. Der er ingen grund til at gøre dem til turistattraktioner.

Skovbundens Vegetation

Af amanuensis, cand. mag. *Bodil Lange*.

Groft deler vi landets skove op i løvskove og nåleskove. En skovrider deler naturligvis sit distrikt op efter en finere kam. Men skal man dele vore skove op efter deres bundvegetation, får man en meget sammensat mosaik. Den er nok værd at beskrive lidt nøjere, for det er jo faktisk skovbundsplanterne, man ser mest på, når man færdes i skoven.

Naturligvis spiller skovtræernes art en rolle for bundvegetationen, blade og nåle i skovbunden er vigtige for planternes ernæring, og træernes forskellige skyggevirkning er også en faktor af betydning. Men jordbundens art, fugtigheden, vinden og menneskers og dyrs påvirkning er med til at skabe skovbundens højst forskellige mosaik, fra bøgeskovens rige anemonetæppe til den tætte granskovs nøgne nåledække.

Men uanset hvordan alle disse faktorer virker sammen, har skoven sit særpræg. Måske især på grund af samspillet mellem skovens skygge, læ og fugtighed: skovbundens mikroklima. – Selv den lyseste skov er et skyggeområde, og luftfugtigheden vil jævnt hen være højere i skoven end på frit felt. En af de meget synlige virkninger af dette er, at det store flertal af skovens planter har tynde blade, der hurtigt bliver slappe, når planterne skæres af. Skovbundsplanter er ikke gode buketplanter, selv om mange af dem plukkes med alt for stor iver, især i forårets første dage.

Anemoneskoven.

Lad os da starte netop med forårets første dage, den anemonedækkede løvskovbund. Vel nok det, de fleste mennesker forstår ved »skovbund«.

Hvid anemone er en meget almindelig plante i Danmark. Den kan gå ud i heden, træffes i hegn og i langt de fleste skovtyper. Men tæt vokser den kun i løvskov, og da især på god eller ret god muldbund. Her kan den danne et tæt tæppe i maj måned. Det kan virke, som der kun er anemoner i hele skoven. Ser man bedre efter, vil man dog oftest finde grønne øer af bingelurt, og spredt imellem anemonerne findes lungeurt, skov-viol, og blomster og spæde blade af skovsyre.

Anemonens domineren varer kun kort. Allerede midt i maj vil den være på retur, og ofte finder man da på de samme stræk, at skovmærke har overtaget den ledende rolle, måske med enkelte spredte strå af miliegræs vajende som høje faner.

Opsøger man forårets anemonebund ved højsommer er billedet mat. Anemonernes blade er visnede og næsten rådne bort, skovbunden kan være ganske bar, eller der kan stå lidt udtærede skovmærker eller bin-gelurter tilbage og fortsætte med at udnytte det svage lys under løv-hanget helt til hen til efteråret. Pletvis kan der dog være kommet en ny vegetation. Ved midsommer kan lund-fladstjerne og steffensurt danne ganske store tæpper i muldrige bøgeskove. Men i hovedsagen er ane-moneskoven en forårsskov, hvor floret kulminerer ved løvspring. Høj-sommrens tætte løvhang giver så dyb skygge, at kun en beskedne vegeta-tion kan klare sig.

Muldjordens løvskovstyper.

Hvis man i anemonernes højsæson vælger sig en skovbund med ane-monetæppe som udgangspunkt, kan man hyppigt inden for kort afstand finde områder, hvor ændringer i kårene giver karakteristiske nye træk til skovbunden. Hvor terrainet er lidt lavere og lidt fugtigere, og mul-den lidt sortere, vil måske gul anemone dominere over den hvide, der vil være flere guldstjerner og vorterod, og nyrebladet ranunkel vil være rigelig; rimeligvis er der også nogle blokke fladkravet kodriver. På denne rige, fugtige muldbund har de store røde og hvide lærkesporer deres fo-retrukne tilholdssted, sammen med høje skud af stor konval.

Særlig rig findes denne vegetation i vore mange små bondeskove med blandet løvtrævækst: bøg, eg, hassel, kirsebær og mange andre.

Mest karakteristisk er floret dog på den meget fugtige muldbund, hvor ask er et hyppigt skovtræ. Her kommer firblad, ægbladet fliglæbe, kodriver og stor konval ind med stor hyppighed, selv om den hvide ane-mone følger godt med.

Men der er mange andre faktorer, der skaber variation i vore muld-bunds-løvskove. Der er forskel på landets sydlige og nordlige dele. En plante som guldnælde er ofte dominerende i de syddanske skove, hvor dens krybende skud med brogede blade kan dække skovbunden helt hen på efteråret. Mange sjældnere arter hører til sydpå, som f. eks. den ejen-

Blomstrende anemoner i nærbillede. (KG. Fot.).

dommelige dansk ingefær. Andre klimaforskelle spiller også ind. I landets mere fugtige, »oceaniske« egne kan vedbend danne et stedsegrønt krybende skovbundstæppe, og især de østjyske skove har en hel del arter, der er afhængige af det fugtige klima, blandt de mest markante er stor frytle.

Også variationer i jordbunden viser sig ved ændringer i floraen. Hvor jorden er kalkrig, vil blå anemone findes nogenlunde hyppigt – ofte som den allerførste forårsblomst – og her træffer man også mange af vore hel- eller halvsjældne arter af gøgeurtfamilien. Blandt andre karakteristiske »kalkarter« kan nævnes druemunke, og de kalkrige skove er i det hele taget spændende jagtmarker, hvis man søger sjældne planter.

Rent lokalt er variationer i fugtighed naturligvis lettest at følge. Hvor der er »trykvand« eller væld i skovbunden, kommer der ofte en tuet græsvegetation, især af mose-bunke, eller der kan vokse siv eller padderokker. Også langs bækløbene er der en særlig flora, med milturter, korsknep og brøndkarse.

I de meget fugtige lavninger står der ofte elleskov. Her ændres floraen ganske, og kun få af højskovbundens planter følger med. Han- og hunbregner kan vokse tæt her sammen med tuer af star og krybende skud af læbeløs.

En særlig rigelig fugtigbundsflora træffes tit i de smalle skovstræk i vore ådale. Disse åskove er ofte ikke under forstmæssig drift, og krat og væltede træer kan danne et helt vildnis. Blandt de mere markante planter, der vokser her, kan nævnes bredbladet klokke og kær-høgeskæg. Mange planter, der ellers mest hører hjemme i rørsumpen, trænger også ind i åskoven.

Men selv om man holder sig på det tørre, og kun ser på den ganske almindelige muldbundsskov, er billedet i virkeligheden mere variabelt, end man først ser. Langs skovvejene er der en særlig flora, ofte med vorterod og guldstjerne som de hyppigste. Der kan være pletter af hindbær og brændenælder, hvor jorden er nitratrig, og omkring stammer og stubbe er der tit en vegetation, der vel skyldes den lokale udvaskning af vand, der siver ned langs træerne. Her ses majblomst, bægerlav og stjernemos, der ellers alle mest hører hjemme på fattigere bund.

Skovkanten i muldskoven har naturligvis bedre lysforhold, og dermed en særlig flora. Her kan træffes mange forskellige planter, dels nogen der hører skoven til, som stor fladstjerne og skov-galtetand, dels arter der har mere blandet tilhørsforhold, som dag-pragtstjerne, brunrod, vild kørvel, tveskægget ærenpris – men mestendels planter, der blomstrer i det sene forår eller i forsommeren. En ganske tilsvarende vegetation finder man i lyse småkrat – men her kommer af og til en del sjældnere arter til som smalbladet klokke, seline og kant-konval.

Skovkanten kan også have en helt anden karakter, især i de høje bøgeskove, hvor vinden har frit spil. Her kan vegetationen være ganske fattig med nogle få forkrøblede anemoner i et tyndt græstæppe af lundrapgræs. I den samme åbne bøgeskov vil man som regel noget længere inde finde et tættere bundtæppe, hvor flitteraks er ganske dominerende, måske med lidt spredte anemoner og skov-violer.

Anemonefloret er slut — skovmærke, stor fladstjerne og guldnælde dominerer.

Bøgestammerne er fældede og destruktoren sætter ind. Hvide barksvampe og sortskimmel i angreb.

Morbundsskoven.

Hvor bøgeskoven vokser på fattig bund, træffes også hyppigt et græstæppe. Men her er det den børstebladede bølget bunke, der dominerer. Hyppigst vokser den som mer eller mindre spredte tuer med små mostæpper af jomfruhår eller kløvtand ind imellem. Kun sjældnere finder man et mere veludviklet flor af blomster; almindelig kohvede kan dog stå ret tæt, og her kan findes en del majblomst og skovstjerne.

Hvor bunden er mest fattig, på udpræget sejg morbund, og hvor skoven er udhugget og lys, kommer en del af hedens planter ind. Her står blåbær eller endog hedelyng mellem totter af bølget bunke.

Nåleskoven.

Et næsten tilsvarende bundtæppe kan man træffe i vore ret få lyse skove af skov-fyr. Ofte vil dog mostæppet her udvikle sig en del mere rigeligt, med talrige arter af grenmos, kransemos og kløvtand, og måske også med småtæpper af rensdyrlav. Også i de gamle åbne granplantager på sandet jord er en sådan bevoksning almindelig.

Men granskovene er iøvrigt lige så afvekslende som løvskovene, selv

Skovmærke med 4-talsblomster og en enkelt blomst af stor fladstjerne nederst til venstre.

om skovbundfloret næppe har helt samme charme. De unge granplanter er plantet så tæt, at de ret længe holder sig næsten vegetationsfri i bunden. Højest træffes lidt spæde mosser omkring forrådnede stubbe fra den »forrige« skov. Hvad der dernæst kommer af bundvegetation, når den unge plantage hugges ud, afhænger meget af jordbundsforholdene. Hvis skoven er plantet på muldbund, vil der tit fremvokse en vegetation af planter, der kræver et ret stort kvælstofindhold i jorden. Hyppigst et ubehageligt, lavt krat af brombær, hindbær og nælder. Hvor der er løvskov i nærheden, så der blæser blade ind over nåledækket, kan skovsyre danne tætte tæpper i de lidt ældre bestande, især tydeligt lidt hen på sommeren, når skovsyrens blade er blevet store og mørke.

På fattigere bund vil mos og bølget bunke dominere, eller hvis bunden er mere fugtig, et tæt tæppe af mos med tørvmostuer i de fugtigste lavninger. Man mærker, at granen er et fremmed træ i Danmark. Nåleskovens nordiske, prægtige blomster er sjældne hos os. Kun meget sparsomt finder vi de storblomstrede arter af sommerkonval, den mærkelige orkidé knærod, eller Linne's særlige blomst *Linnæa*. Om disse arter gæl-

Svampefloret er flygtigt — mest flygtigt er blækhattene. Skade-blækhat i vissent bøgeløv.

Efterårets løvdækkede skovbund. Stor heksering af stor tragthæt.

der det dog – modsat de fleste af vore andre sjældne planter – at de bliver mere hyppige, efterhånden som vore nåleskove vokser til.

Vil man endelig træffe nåleskovbund med et nogenlunde rigt blomsterflor må man søge til de lave klitplantager af bjergfyrr. Her, på den magre sandbund dominerer ofte rensdyrlav, men mange af hedens blomsterplanter kan trives i lysninger i disse kratkove.

Efterårsskoven.

Den mest charmerende blomsterskovbund er dog stadigvæk at finde i løvskoven, og den holder ikke sin pragt stort længre end til midten af maj. I det hele taget er der kun få sommerblomstrende planter i skovene. Lidt skovsalat, en enkelt haremad, spinkle skærmpflanter som randfrø, hulsvøb eller sannikel, måske en lidt mere massiv angelik blomstrer endnu hen på sommeren, men bortset fra skovbryn og lysninger er det sløjt med blomsterpragten. Til gengæld har svampene deres sæson i sensommeren og om efteråret, og i yppighed er de nærmest blomsterplanternes modpol. I de allertætteste nåleplantager klarer svampene sig ikke, men så snart en nåleskov er til at trænge igennem for mennesker, kan der også træffes et rigt svampeflor, selv på den helt nøgne nålebund.

Store hekseringe af tragthatte, tætte skarer af små huesvampe og bruskhatte. Snart kommer også skørhatte, mælkehatte og fluesvampe til, og mange rørhattearter er fast knyttede til nåleskove.

I løvskove træffes det rigeste svampeflor på den fattigste morbund, hvor kantareller, fluesvampe, rørhatte, slørhatte og mange andre kan optræde i stor mængde.

Svampenes forekomst er som blomsterplanternes afhængige af skovens fugtige og skyggefulde mikroklima. Men de er også direkte afhængige af træerne og af jordbundstypen. Mange af dem vokser på nedfaldne blade eller nåle eller på stubbe og grene. Men en stor del – især af de større svampe – er knyttet til træerne på anden vis, nemlig derved at deres fine mycelietråde ikke blot gennemvokser jordbunden, men også vokser sammen med træernes rødder og danner en svamperod – mykorrhiza – til fordel, rent ernæringsmæssigt, både for svamp og træ. Men her spiller også jordbunden ind, idet mykorrhiza bedst dannes, hvor jorden er en sur og fattig morbund.

Nede i skovbunden.

I virkeligheden er skovbunden under løv- og nåledækket lige så afvekslende som vegetationen ovenpå. I morbunden findes et tæt væv af svampehyfer, i muldbunden er svampehyferne langt mere sparsomme, men til gengæld bakteriefloraen rigere, og i bladdækket oven på mulden kan der findes et ganske rigt mycelievæv. Men er muldbunden fattig på svampehyfer, er der til overflod andet at grave op. De forårsblomstrende planter forsvinder ikke sporløst. Netop de, der visner tidligst, efterlader sig de bedste spor under jorden. Jordstængler af anemoner gennemkrydser muldjorden, og imellem dem findes knolde af lærkesporer, løg af guldstjerne og andet grundlag for forårets blomsterpragt.

Tilbage er kun et lille mysterium. Hvordan forynger skoven sig. I de fleste danske skove er der næsten ingen livskraftige unge træer i skovbunden. Lidt kimplanter eller forkrøblede småtræer, evt. lidt mandshøj opvækst af ahorn, der dør i toppen. På naturlig vis kommer ikke ret mange træer op i danske skove. Fælder man en skov, kommer der en vældig opvækst af gederams, eller måske et tæppe af bølget bunke. Vil man have en ny dansk skov, må der fældes, sås og plantes. Skovdrift i Danmark er plantekultur.

Dyrelivet i vore skove

Af Mag. scient. *Jørgen Fog.*

De ydre kår

Det er naturforholdene, som bestemmer, hvilke dyrearter der kan leve i et område, og i hvor tætte bestande de kan forekomme. Klima, jordbund og andre fysiske forhold veksler jo fra egn til egn, og i takt hermed varieres den vilde floras og kulturplanternes artssammensætning. Da planterne danner grundlaget for dyrenes eksistens, er det indlysende, at de forskellige dyrearter ikke trives lige godt alle vegne. Artssammensætning og bestandstæthed ændrer sig da også enormt fra skov til skov alt efter de kår, omgivelserne byder faunaen. Prøv f. eks. at sammenligne en vestjysk klitplantage med en typisk sydsjællandsk skov! Her vil selv en ukyndig iagttager kunne pege på mange ting, som bevirker dybtgående forskelle med hensyn til faunaen på de to terræntyper. I andre situationer kan man stå overfor et par naboskove med vidt forskellige bestandstætheder, skønt arealerne ved første øjekast synes at ligne hinanden fuldstændigt. En nøjere analyse vil dog sikkert afsløre, at bevoksningernes størrelse og aldersklasse- og træartsfordelingen ikke er ens de to steder. Jo mere afvekslende terrænet og plantevæksten er i en skov, desto flere dyrearter kan der leve, og tættere er i reglen bestandene.

Naturens husholdning.

En lang række dyrearter er planteædende, mange arter inden for hver gruppe lever af de planteædende dyr, og sådanne kødædere kan endelig blive større rovdyrs bytte. Dyrelivet i skoven kan deles op i en mængde fødekæder – det organiske stof, som stammer fra planterne, er på evig vandring fra led til led. Det var fristende at kikke nærmere på den mangfoldighed af arter, som hører skovnaturens store husholdning til – at betragte deres levevaner og kamp for tilværelsen i naturens komplicerede spil. Vi kunne lægge os ned og undersøge de øverste jordlags myriader af orme og andre hvirvelløse dyr, vi kunne dvæle ved skovbundens vrimlende fauna eller stammernes og kronernes rige insektliv,

Rå (Fot. P. Uhd Jepsen.)

eller vi kunne studere skovsøpens facinerende dyreverden. Men vi helliger os i denne forbindelse nogle af de pattedyr og fugle, som har deres hjem i skoven, og som i langt højere grad end de øvrige faunaelementer er kendt og elsket af de mange mennesker, der året igennem rekreerer sig i vore skove.

Tætte bestande.

Skovene her i landet er intensivt udnyttede, og det medfører blandt andet, at de er fattige på gamle, hullede træer. Et mindre antal pattedyr- og fuglearter, f. eks. skovmår og huldue, har sikkert haft langt bedre ynglemuligheder i fortidens skove. Men ser man bort fra de ret få arter, der således er afhængige af tilstedeværelsen af hullede træer, må man sige, at de danske skove gennemgående er ualmindelig velegnet som hjemsted for pattedyr og fugle. Dette gælder i særlig grad forholdene på øerne og i Østjylland, hvor vi har det stærkt varierede skovbillede, og hvor skovarealerne ofte er temmelig små. Mange arter trives

Ræv (Fot. P. Udh Jepsen.)

netop bedst, når individerne indenfor deres daglige aktionsradius har lejlighed til at besøge forskellige terræntyper – mange vil f. eks. gerne kunne veksle mellem skov og dyrket jord. Bestandstætheden med hensyn til både pattedyr og fugle er stor i de østdanske skove sammenlignet med tilstandene mange andre steder i Europa. De store ensformige planter i Midt- og Vestjylland mangler Østdanmarks artsrigdom og bestandstæthed, og i den henseende kan de f. eks. minde meget om Midtsveriges og Alpernes skovstrækninger.

De senere års undersøgelser har vist, at bestandene af råvildt, harer og andre arter tit er langt større, end man umiddelbart skønner. Det kan f. eks. nævnes, at Kalø's råvildt blev bortskudt i 1950, og det viste sig da, at godsets skove husede tre gange så mange rådyr som på forhånd antaget.

Hjortevildt.

Vildtbiologisk Stations undersøgelser har givet en mængde oplysninger om forholdene i en råvildtbestand. En analyse af de individer, som blev nedlagt i forbindelse med bortskydningen på Kalø, viste, at 91 (=43 %) af de 213 stykker råvildt var lam fra samme år. Der var 1,8 lam pr. kønsmoden rå. Kun 14 % af dyrene var mere end 3-4 år gamle, og alle kønsmodne råer var drægtige. Disse tal viser, at der selv i en bestand af ret store dyr kan være en hurtig omsætning, hvilket vil sige, at generationerne afløser hinanden meget hurtigt. Netop på grund af dette forhold kan en råvildtbestand beskydes ret intensivt uden at dens muligheder for regeneration næste sommer er ødelagt. Bukkens hovedprydelse kaldes opsatsen. Tidligere hævdede man, at dens udseende fortalte noget om dyrets alder, men dette er ikke tilfældet. Selv en etårig buk kan være seksender – altså have tre ender (spidser) på hver af de to stænger. Råvildtet forvolder ofte stor skade i unge skovkulturer. Når opsatsen vokser frem, er den dækket af en hud, man kalder bast. I april-maj slutter væksten, og bukken skaffer sig nu af med basten ved at gnide opsatsen mod unge planter. Man siger, at bukken fejer, og under den proces flås barken af planterne, som i reglen går ud. Det varer ikke længe for bukken at feje opsatsen ren, men fejningen fortsætter alligevel sommeren igennem som led i hans territorieafmærkning, der skal

Grævlingen ved sin grav (Fot. F. Christofferen).

kundgøre for rivaler, at »her bor jeg«. Især om vinteren kan råvildt påføre skovbruget alvorlige tab ved at bide topskud af nåletræsplanter eller f. eks. ved at tage for sig af retterne i en egekultur. Forstmanden ser sig ofte nødsaget til at indhegne sine nyplantninger for at hindre ødelæggelse på grund af fejning og bid. For skovbrugeren er det et held, at råvildt ikke ligesom kron-, då- og sikavildt med munden skræller bark af træerne.

Vi har kun uindhegnede kronvildtbestande i Jylland, først og fremmest i de vestjyske klitplantager, i nogle midtjyske plantageområder, i Roldskov og på det nordlige Djursland. Sika- og dåvildt er indførte arter, som ikke blot ses i en lang række dyrehaver, men også en del steder som fritstående. Det gælder for alle de nævnte hjortevildtarter, at de kan forvolde stor skade på land- og skovbrugsafgrøder, og tit er det nødvendigt at prøve at forebygge vildtskade på forskellig vis. Som i så mange andre situationer kan der altså her være konflikt mellem naturinteresser og erhverv, og det er baggrunden for, at Vildtbiologisk Station har ladet en række midler til afværgning af vildtskader afprøve.

Hare, egern, mus.

Hjortevildtet holder mest af skovstrækninger, hvorfra der er let adgang til dyrkede marker, hvor en del af føden findes, og det samme gælder haren. Vi træffer den overalt i landet, men antallet pr. arealenhed varierer kolossalt fra egn til egn, og der er ligeledes meget store svingninger med hensyn til efterårsbestandens niveau fra år til år. Dette sidste har relation til harens større eller mindre ynglesucces om sommeren. Egernebestandens størrelse er underkastet lignende variationer. Egernet er stærkt knyttet til skoven, men især om efteråret aflægger det også besøg i haver og hegn. Indtil for få år siden fandtes arten ikke nord for Limfjorden, men er nu indvandret og under hurtig udbredelse.

Både studs mus og ægte mus forekommer talrigt i skovene, og visse år vimler det ligefrem med dem. Nogle af arterne, f. eks. markmus og rødmus, er dyre logerende for skovbrugeren, der kan se sig nødsaget til at bekæmpe de små gnavere, f. eks. i unge ege- og bøgekulturer. Det er dog lidt usikkert, om giftudlægningen altid har den effekt, forstmanden kunne ønske.

Rovdyr.

Det er forbavsende, at mange mennesker aldrig har set en ræv, for man har chancen for at møde mikkell alle vegne. I visse dele af landet er bestanden ganske betydelig, og det danske jagtudbytte af ræve stiger år for år, hvilket synes at vise, at bestanden er voksende. I sæsonen 1964–65 nedlagde man ca. 59.000 ræve i Danmark, og det vil sige, at udbyttet af ræve omtrent er dobbelt så stort som den jagtlige høst af råvildt. Vor viden om rævens biologi er ikke stor, og man kan derfor i spænding afvente resultaterne af en serie undersøgelser, der er sat i gang af Vildtbiologisk Station. Man mærker f. eks. hvalpe og håber ad den vej at kunne få noget at vide om dyrenes færden i naturen og om rævebestandens omsætningsforhold. Vi træffer foruden ræven et andet stort rovdyr i vore skove, og det er grævlingen. Den lever meget skjult, og vil man iagttage den, må man færdes i skoven – eventuelt lure ved dens grav – i tiden lige før solopgang og i aftenskumringen. Grævlingen tilbringer normalt døgnets lyse timer under jorden, medens føden findes om natten. Vildtbiologerne på Kalø har undersøgt indholdet i 190 maver fra grævlinger, som var skudt i sommerhalvåret. Dyret kan betragtes

Skovskade (fot. P. Udh Jepsen).

som altæder, men kostens sammensætning ændrer sig efter årstiden. I juli-august er havre det dominerende fødeemne, medens regnorme fylder godt i maverne i maj-juni og september. Skovmåren er ikke særlig almindelig i Danmark, men den forekommer dog i en lang række skove. Husmåren er mere udbredt, og den er ikke som foregående art udelukkende knyttet til skoven. I lidt ældre håndbøger kan man læse, at ilderen kun træffes i Jylland, men i dag er den også meget udbredt på Fyn og Sjælland. Måske har mindre bestande i virkeligheden hele tiden eksisteret på øerne – muligvis er arten indført eller indvandret i begyndelsen af 1930-erne. Lækatten og bruden kan i modsætning til de foregående mårddyr optræde ret talstærke. Bruden er mere end lækatten knyttet til skoven, og vildtbiologerne har det indtryk, at den er langt talrigere forekommende, end man hidtil har troet. Skønt odderen har hjemme ved vand, kan dens spor undertiden ses i skoven. Det er f. eks. ikke ualmindeligt, at den benytter rævegravene i de vestjyske klitplantager. Det er en facinerende naturoplevelse at følge et rovdyrs spor på sne og få indblik i dets vaner, f. eks. dets jagtform.

Småfugle.

I Danmark er der ikke foretaget nogen sociologisk undersøgelse, som fortæller, hvad der året igennem lokker menneskene ud i skoven, men der er næppe tvivl om, at mange besøgende tiltrækkes af fuglelivet. Utallige arter ruger i skovene, som desuden i træktiderne og om vinteren gæstes af en mængde fugle fra nordlige og nordøstlige himmelstrøg. Lige fra det tidlige forår og langt hen på sommeren er det misvisende at tale om »skovens dybe, stille ro« – visse steder lige undtaget nogle få nattetimer. Overalt lyder fuglesangen, ikke mindst i timerne omkring solens op- og nedgang. Sangdrossel, solsort, løvsanger, bogfinke og mange, mange andre lader stemmerne høre. Det er de territoriehævdende hanner, som ved hjælp af sangen meddeler artsfæller, at det er bedst at holde sig borte. Mange af de små sangfugle kan let artsbestemmes ved hjælp af sangen, noget vanskeligere på grundlag af ydre kendetegn. Småfuglenes døgnrytme og dermed også sangaktiviteten er for en meget stor del styret af døgnets lysvingninger, men alle fuglearter begynder dog ikke at synge ved samme belysningsintensitet om morgenen. En trænet ornitolog, som leder en fuglestemmeekskursion, kan stå med

Fasanhane. (For.: F. Christoffersen).

sit ur i hånden og ret nøjagtigt forudsige, hvornår de forskellige arter lader de første strofer lyde. Nogle arter synger forøvrigt både dag og nat. I skovens fugtige partier kan nattergalen lide at bo, og den og visse arter, som har hjemme ved skovsøens rørbevoksning, udgør det natlige kor. Mejsesarterne er vist nogle af skovens mest populære småfugle. Blåmejse, musvit og gråmejse kendes også fra det åbne land, og de er trofaste gæster ved foderbrættet, mens top- og sortmejse så at sige kun lever i skoven, hvor de næsten udelukkende færdes i nåletræbevoksninger. Man mener, at sortmejsen først er indvandret til landet for ca. 100 år siden, og topmejsen er også et ret nyt element i vor fauna. Den er almindelig i Jylland, under stærk udbredelse på Fyn og formentlig meget sjældent forekommende eller manglende på Sjælland. Begge arter ruger helst i træhuller, sortmejsen dog også i jordhuller. De to mejser er flinke til at benytte ophængte redekasser, og ved sådanne har man lejlighed til at studere deres ynglebiologi. Når sort- og topmejse pludselig er blevet almindelige ynglefugle over store dele af landet, er forklaringen nok, at nåletræerne har vundet stort indpas i vore

skove i løbet af de sidste menneskealdre. Enhver ændring af landskabsbilledet spores straks på faunaens sammensætning. Halemejsen interesserer sig hverken for træhuller eller mejsekasser, men bygger en kunstfærdig, helt lukket rede frit i træerne.

Når sommeren er forbi, trækker mange af ynglefuglene, f. eks. alle de insektædende sangfugle, til mildere egne. Til gengæld får skoven besøg af mange trækfugle, og om vinteren er den hjemsted for nordlige fugle. Især i oldenår kan tusindtallige skarer af kvækerfinker holde til hos os, i alle nåletræbevoksninger høres fuglekongers spæde piben, medens sjaggere, dompapper og andre holder til i skovkanterne.

Kragefugle.

Ravnen er den største repræsentant, og den yngler i det sydlige Jylland og på Als. Medens ravn og krage er enligt rugende, forekommer rågen i større og mindre kolonier. Der er flest råger på Bornholm og øerne og kun få i Vest- og Nordjylland. Man ser både rågereder i løv- og nåletræer. Fuglene henter føden på markerne. Skovskaden er en almindelig fugl overalt, men der er længere mellem parrene i vest- og midtjyske plantager end i østdanske skove.

Spætter, duer.

Spætterne kan selv udhugge redegullerne. Grønspætten findes ikke i hele landet. Den mest almindelige art er den store flagspætte. Man er mest sikker på at møde den i Jylland, hvor den i de senere år har bredt sig stærkt i de midt- og vestjyske plantager. Vende-halsen er beslægtet med spætterne, og den betegnes gerne som en fåtellig ynglefugl, men er måske let at overse. Den yngler både i løv- og nåleskov og kan f. eks. findes i de midtjyske skove. Undertiden indloger den sig i en redekasse. Ringduebestanden bliver større og større. Overalt hører man duernes hyggelige kurren, selv i det yderste Vestjyllands lave bjergfyrlantager. Om vinteren kan umådelige mængder af udenlandske og danske ringduer skabe liv i skovbilledet. Medens ringduen bygger en åben rede, yngler den mindre huldue i træhuller, og denne art optræder mest i herregårdsparker, alleer og lignende steder, hvor redekravet tilfredsstilles. Duerne skaffer de spæde unger mad på en morsom måde. I både hannernes og hunnernes kro er der kirtler, som afsondrer et ost-

Gråanden ruger tit i skoven. (Fot.: P. Udh Jepsen).

agtigt sekret, duemælk, der gylpes op og bruges som føde til ungerne. En engelsk undersøgelse fortæller om forholdene hos ringduen. Fire dage før æggenes klækning begynder kirtlerne at producere duemælk. Når ungerne klækkes, får de fat i denne føde ved at stikke næbbet ind i forældrenes mund. De begynder dog hurtigt også at æde frø, der er blødgjort i de gamles kro, og når de er en uge gamle, er de helt henvist til denne føde, idet krokirtlerne kun afsondrer duemælk i ti dage.

Natravne, ugler.

Er man kendt med fuglelivet i østdanske skove, synes denne del af faunaen fattig i Midt- og Vestjylland. Men plantagerne her er til gengæld det foretrukne hjemsted for en række arter, som ikke sætter pris på den mere frodige skovnatur. En af de mest spændende er natravnen. Om dagen sidder den på en gren, og det er næsten umuligt at få øje på den, da fuglens form og farve ganske falder sammen med omgivelsernes. Natravnen er kun i aktivitet i døgnets mørke timer, og man hører dens ejendommelige stemme som en spinden i to tidsrum, nemlig lige efter

solnedgang og lidt før solopgang. De to æg lægges på jorden, og magerne skiftes til at ruge.

De fleste uglearter er ligesom natravnen aktive i nattetimerne. Skovhornuglen er den mest udprægede skovfugl, den foretrækker nåletræbevoksninger og er f. eks. almindeligt udbredt i de jyske plantageområder, hvor man blandt andet kan finde dens æg i gamle spurvehøgereder. Natuglen lever overalt i skovene, men også i haver o. lign.

Skovsnepper, fasaner.

Sneppen er en vadefugl, der både i yngletiden og trækperioderne er stærkt knyttet til skoven. Den yngler over store dele af landet, og det er et almindeligt indtryk, at bestanden er stigende. Forår og efterår møder vi trækgæsterne, og en del fugle overvintrer, især i Vestjylland. Jagten på skovsneppen er elsket af jægerne; det er den fuldendte rekreation sammen med hunden at prøve kræfter med denne lunefulde fugl.

Fasanen lever både på marker, i moser, skove og andre terræntyper. Bestanden er mange steder stor i de østdanske skove med de afvekslende naturforhold, medens der kun pletvis er gode bestande i Nord- og Vestjylland. Fasanen er en indført art, som nu har rodfæste i den danske natur, og dens betydning for jagten og dermed for tusinder af danskere, som søger rekreation i terrænet med bøsse og hund, er umådelig stor. Efter et godt yngleår nedlægger vi ca. 600.000 fasaner.

Rovfugle.

Disses betydning i naturens store husholdning har i årtier været stærkt diskuteret – oftest på ganske usagligt grundlag. Hele spørgsmålet er så kompliceret, at det ikke kan behandles her, men vi må erkende, at rovfuglens indflydelse på byttedyrbestandenes størrelse har været stærkt overvurderet gennem tiderne. Rovfuglene danner slutleddet i mange fødekæder, og deres eksistens i et område er direkte afhængigt af byttedyrenes tilstedeværelse. Fra naturens hånd er det så hensigtsmæssigt indrettet, at arterne i de første led af en kæde lever i tættere bestande og formerer sig langt kraftigere end arterne i sidste led, og det ser ud til, at kødædernes indgreb på byttedyrbestandene i mange situationer blot danner småsår, som hurtigt læges.

Musvågen er nok den mest almindelige rovfugl her i landet, hvor man både ser dens rede i løv- og nåletræer. De fleste spurvehøge bygger i nåletræer, medens duehøgen ligesom musvågen kan indrette sig efter de lokale forhold. Det har været en gevinst for rovfuglene, at der er skabt store, nye skovområder i Jylland.

Jagten.

Vildtbiologerne betragter vildtet som en afgrøde, der hvert år præsterer formering, og som derfor hver sæson tåler en jagtlig høst. Man kan også opfatte vildtet som en nationalformue, der afkaster betydelige renter i form af det årlige jagtudbytte, som vurderet i penge repræsenterer adskillige millioner kroner. Hertil kommer, at der omsættes store summer ved jagtudlejning, handel med levende vildt o. s. v.

Man skal dog ikke fortabe sig i disse økonomiske betragtninger, men lære at indse, at vildtet og den øvrige skovfauna set fra en rekreativ synsvinkel er et så kostbart aktiv, at det overhovedet ikke kan vurderes med pengemæssig målestok. Jægere, ornitologer, dyrefotografer og mange andre naturelskere holder modet oppe i den fortravlede hverdag, fordi de ser frem til fridage, hvor de skal ud i skoven med bøsse, kikkert eller kamera. Nogle mennesker spørger, om bestandene af ræve, duer o. s. v. ikke holdes nede på et kunstigt, lavt niveau på grund af jagtudpøvelsen. Svaret er heldigvis i de fleste situationer nej. Hvis jagtudbyttet ligger inden for de produktionsoverskud, som naturen alligevel har dømt til undergang, sker der ikke noget. De mange dødsårsager, som virker i bestandene, vikarierer nemlig i udstrakt grad for hinanden, og dertil kommer – i hvert fald hos nogle vildtarter – at formeringen er større i en stærkt beskudt end i en ubeskudt bestand. Nogle arter formerer sig kraftigt og tåler et stort jagttryk, andre arter – f. eks. de store rovfugle – præsterer blot langsom formering og er derfor langt mere sårbare. Det hører til vildtforskernes opgave at lave undersøgelser over vildtarternes udbredelses- og formeringsforhold, belyse jagtudbyttets størrelse og dets variationer fra år til år og i det hele taget at skaffe oplysninger, der belyser jagtens indflydelse på bestandene. Hvis jagten udøves på grundlag af bred viden om vildtet, vil Danmarks over 100.000 jægere også i fremtiden kunne rekreere sig med bøsse i hånden.

Roldskov

Af skovrider *Jens Hvass*.

Med ordet ROLDSKOV tænkes der på den store sammenhængende skovstrækning i Midthimmerland mellem Hobro og Aalborg – omkranset af en række mindre byer som Skørping – Terndrup – Astrup – Arden – Rold – Haverslev – Aarestrup og Gravlev. Mange småkrat, skovholme og enkeltstående gamle træer omkring skoven vidner imidlertid om, at denne i tidligere tid har strakt sig over et langt større område.

Den største del af Roldskov – eller måske rigtigere af *Roldskovkomplekset* – hører til private ejendomme, mest til *Lindenburg*, men også væsentlige områder til *Willestrup* og *Nørlund*. *Staten* tegner sig for ca. 2.200 ha, i hovedsagen beliggende på langs igennem skovområdet mellem hovedvej 10 og jernbanelinien Hobro–Aalborg. Tilsammen drejer det sig om *over 8.000 ha*, og der kan ikke – selvom skolebøgerne ofte siger noget andet – herske tvivl om, at *Roldskov er Danmarks største skov*.

Gik vi halvanden hundrede år tilbage i tiden og tænkte os skuende ud over det her omhandlede skovterrain, ville vi se, at skoven var spækket med meget store åbne arealer med lyng og græs, med store ubevoksede eller spredt bevoksede mosestrækninger og mange små og store søer. Mest påfaldende for en tilskuer af i dag ville det nok være, at skoven dengang var totalt blottet for nåletræer af enhver art, når lige ses bort fra spredte enebærbuske. Øjet ville iøvrigt kun se ud over *bøgeskov* – hist og her isprængt lidt birk og el, – samt spredte ege. Man ville formentlig have ventet, at *egen* havde haft en mere fremtrædende plads, men ak, den var næsten forsvundet af skovbilledet efter skånselsløs hugst af denne så nødvendige træart til husbygning, vognfremstilling, skibsbygning o. a. Værst blev det for egne efter at englænderne i 1807 havde taget vor flåde, for det var store mængder af de bedste egestammer i landet, der medgik til genopførelse af de mange træskibe.

Selve *bøgeskoven* var af ringe kvalitet efter lange tiders hensynsløs hugst af de bedste træer. Ulykkeligst var det, at der næsten ikke blev foretaget noget for at frembringe nye bevoksninger, og genopvækst af enhver art blev holdt nede af store flokke kreaturer, der sommer og

Slanke Douglasgraner.

vinter strejfede rundt i skoven og levede højt af blade og kviste på den unge bølgeopvækst, som kunne have genskabt den sluttede skov.

En skrivelse af 1835 fra *overførster Jessen* til rentekammeret taler sit tydelige sprog: »... I Hjørring og Aalborg amter findes kun få stammer, som kunne afgive akselstokke til bredsporede vogne, da man i almindelighed kun har haft for øje uafsladeligt at udsøge de bedste og kostbareste stammer... Det er ikke benyttelsen, der trænger til opmuntring – men bevaring og opelskning. Der er nu stor trang på egetræ i disse egne«.

Det var dengang. Men så begyndte et energisk forstmandsarbejde i Roldskov. De store græs- og lyngsletter tilplantes – eller tilsåes – overvejende med rødgran med lidt skovfyr og lærk i blanding. Området arronderedes ved tilplantning af dårlig mark- og hedejord op til skoven, og den forhuggede bøgeskov lappedes atter sammen, efter at kreaturgræsningen var blevet forbudt ved lov.

I slutningen af forrige århundrede indførtes – navnlig i Statens del af Roldskov: *Buderupholm skovdistrikt* – nye hurtigtvoksende nåletræarter stammende fra Nordamerika: douglas, sitka, grandis, nobilis m. fl.

Disse nu kæmpestore træer med højder op til næsten 40 m kan vi takke en modig skovens pioner, skovrider *L. F. E. Hintz* for. Han efterfulgte i 1886 forstråd H. J. Hansen – som i 48 år havde ledet skovdistriktet – de kunne de gamle! Hintz frembragte planter af indført frø af disse nye træarter, men mødte stor modstand mod sit forehavende fra sin overordnede, overførersteren, der ikke ønskede at »disse nye parktræer« skulle vinde indpas på distriktet. Men Hintz narrede sin overordnede. Når overførersteren skriftligt havde meddelt sin ankomst til Mosskovgaard, gik der bud til et par skovløbere om straks at opgrave alle de fremmede planter i planteskolerne, og under inspektionen kunne overførersteren derfor udtale sin glæde over kun at se unge gran- og bøgeplanter. Så snart afrejsen havde fundet sted, blev de forbryderiske, fremmede planter atter sat ned, hvor de havde stået før.

Roldskov i dag.

Hvis vi ser på skovforholdene i dag, stiller det sig således, at ca. $\frac{1}{3}$ af Roldskovs areal er bevokset med løvskov – mest bøg – og ca. $\frac{2}{3}$ med nåleskov – overvejende rødgran med stedste større indblanding af sitka- og douglasgran.

Skoven er nu lukket og produktiv, men heldigvis findes der stadig meget store arealer med *fra 100 til 300-årige bøgebevoksninger* – rester af den bedste del af den gamle skov. De er med til at give Roldskov sit særpræg. De udgør det skovtempel, som gennem årene vil kalde på fortravlede mennesker, der søger afreagering fra hverdagens trommerum i de industrialiserede byers myretuer. De gamle Roldskovbøge ligner ikke de stærkt producerende slanke, høje, ensrettede bøge, som vi kender bl. a. fra Fyn og Sønderjylland. De er jævne træer med mos- og lavklædte stammer af højst varierende former og kun af ringe højde. Det skæpper ikke stort i skovkassen, når bøge af den slags falder for motorsavens gnaven i deres ved. Men skønhedsværdi repræsenterer de i skovbilledet. De kan sætte fantasien i gang hos de, der endnu har et opladt sind for naturens mangfoldigheder. Godt at de private ejere og staten endnu mener at have råd til at værne om disse gamle, smukke skovrester fra en snart fjern fortid og ikke *udelukkende* ser på fortjenesten. Var det tilfældet, skulle al den gamle bøg ryddes og erstattes med nåleskov, som ivotrigt ikke mange steder i landet findes bedre end i Roldskov.

Store Økssø.

Nu må det ikke opfattes således, at granskoven virker grim og utiltalende. Den har sin egen charme, både når den maser sig frem tæt og mørkegrøn, men vel navnlig når man kan glæde sig over solstrefjet på slanke, knejsende stammer i den ældre og mere åbne granskov. Bøge- og granskoven klæder hinanden, og ingen af dem kan undværes, når nutidsskovens skønhed skal vurderes.

Skovsøer og kilder.

Danmarks skove er tilsyneladende ved at forlade en økonomisk periode, hvor vedproduktion var det altoverskyggende formål for driften og er på vej ind i et *æstetisk tidsafsnit*, hvor krav vil blive stillet til at gøre skoven tiltrækkende for byernes store masser, der nu har råd og megen fritid og derfor i stigende grad søger ud, – som det hedder »til skov og strand«. Man kunne derfor med nogen ret ønske sig nogle af de åbne lyngsletter og ubevoksede moser tilbage og vel derfor bebrejde vore forstmænd, at de i deres iver efter at gøre skovene produktive har berøvet skovlandskabet den ynde, der ligger i spredte, lyse, åbne områder i en

ellers lukket skov. Lad det være sagt, men lad os så for Roldskovs vedkommende glæde os dobbelt over de mange små og større søer, der stadig forskønner skovbilledet sammen med de tiloversblevne store lymbbevoksede moseområder.

Af søer må særligt fremhæves den største *Madum sø* med sit klare, fiskefyldte vand og *Store Økssø* – hvis vand er brunt efter tørvemasser i bunden, og hvis fisk er små og magre. Det er sjældent i Danmark at se en så stor skovsø som *Store Økssø* bremmet af skov hele vejen rundt. Man aner Sverrig, Norge og Finland.

Vi kan også glæde os over *Roldskovens* kilder, der er så vandførende, at man skal helt ned syd for Alperne for at finde steder, hvor så meget vand rinder direkte op ad jorden. De største er *Lille Blåkilde* og *Kovadsbæk*, men lige efter kommer *Store Blåkilde* og så den morsomme *Ravnkilde*, der vælder ud over en stenbelagt vej ved den udtørrede *Gravlev sø*. De to førstnævnte kilder skal dag ud og dag ind levere 130.000 hektoliter vand i døgnet, eller 150 liter i sekundet. Det er meget. Vandets temperatur er 7 grader Celsius sommer og vinter, og det kommer springende frem fra sprækker i de underliggende kridtlag.

Tro ikke, at man uden risiko kan færdes i Danmarks største skov. Ganske vist er røverne fra Rold væk, selvom stedet, hvor de siges at have holdt til, *RØVERSTUEN*, endnu kan påvises. Det drejer sig om en smuk 10–20 meter dyb sænkning i terrainet, et *Jordfaldshul*. Men nu er vi ved faremomentet, for disse jordfaldshuller skabes stadigt. En skovens vandringsmand kan i dag pludselig komme til at standse sin gang foran et nyskabt hul på sin vej. Sagen er den, at regnvand i århundreder har ført skovbundens humussyre ned til underliggende kridtlag, opløst kridtet og dannet underjordiske hulrum, ofte kun dækket af skovens overjord. Og så kan det gå, som det er overleveret os, at hest, vogn og mand på et øjeblik forsvandt i det største af jordfaldshullerne »*HESTEGRAVENE*« – for siden aldrig at dukke op igen. Så se Dem for, når De færdes i den store skov!

Rebild Bakker og Trolde skoven.

Man kan ikke sige Roldskov uden straks at tænke på *Rebild Bakker*, der er kende landet over – ikke mindst på grund af Rebildfesterne, der hvert år holdes på Amerikas frihedsdag den 4. juli og samler op til 30.000

Et kig fra Troldeskoven ud i den åbne granskov.

mennesker. Rebild er imidlertid ikke bakker, men snarere dale, som ved gletchersmeltningen har skåret sig ind i landskabet. Området er fredet siden 1912, og fredningsdeklarationen går i hovedsagen ud på *at bevare lyngen i Rebildbakker uden indgreb*. Men det lader sig nu ikke gøre, for man kan ikke opretholde et øjebliksbillede af naturen. Og således heller ikke i Rebild, hvor frø fra den omliggende skov sår sig ind på arealet, hidbragt af vinden eller af fugle. Når dertil kommer den nærgående bævreasp, som sender sine rodskud op til 20 meter frem under lyngskjolden, og på vejen frem stadig dukker op med nye skud for næsten hver meter, ja, så kan man forstå, at indgreb er nødvendige hvis ånden i de gæve danskamerikaneres deklARATION skal følges. Bedst var derfor en lille rask brand hvert 20ende år, men det ligger lidt tungt, at få en sådan udvej accepteret. Et fårehold – eller måske bedre et gedehold – er foreslået af den ansvarlige forstmand på stedet, men forslaget vandt ikke gehør på højere sted. Ja, så er der ikke andet tilbage end at snige sig til at fjerne de værste bøgebuse med øksehug og slippe nogle hundrede spejdere løs på bævreaspen, når lejlighed dertil bydes.

Noget typisk for Roldskov er *Bøgepurker*, der oftest optræder som flerstammede, krogede, buskagtige trægrupper. Særlig bemærkelsesværdig i denne forbindelse er *TROLDESKOVEN* ikke langt fra *Rold Skorkro*. Træerne her er fantastiske med deres knudrede og krogede former og kan let kalde trolde og hekse frem i et barns fantasi. I 1952 besøgte Troldeskoven af *Danmarks tre prinsesser*. Den ledsagende forstmand fortalte, hvorfor netop disse træer så så mærkværdige ud og standsede ved et *øjetræ*, hvilket vil sige et træ, hvor to krogede stammer er vokset sammen og har dannet et ofte næsten cirkelrundt hul. Han fortalte, at nulevende folk på egnen som børn havde oplevet at blive trukket igennem et sådant øjetræ for at undgå at få *engelsk syge*. »Kom så piger« sagde den ældste prinsesse, og så krøb alle tre, – som de sagde, »for en sikkerheds skyld« – igennem øjetræet. Ingen af dem er jo heller ikke endnu da blevet gift med en englænder!

Kronvildt og Orkide.

Kronvildtet har haft hjemme i Roldskov fra Hedenold, og endnu findes der en anseelig stamme af de stolte dyr, anslået til 450 stykker. Folk er ofte skuffede over kun sjældent at møde hjorte, når de færdes i skoven. Det må imidlertid erindres, at det ikke her som i »dyrehaven« drejer sig om et indhegnet område. Roldskovhjortene kan gå hvorhen, de vil, og har da også været stærkt med til at erobre plantagerne og skovene langs hele vestkysten. De er mere forsigtige end hjorte i en indhegning, og kronvildt er natdyr, der sover det meste af dagen.

Det skal lige nævnes, at der i Roldskov findes en plante, som ikke er fundet vildtvoksende andre steder i Danmark. Det er *FRUESKOEN* – en smuk orchidé med en stor blomst i brune og gule farver. Den findes i Nørreskoven under Buderuphold skovdistrikt og er fredet i henhold til en skrivelse dateret den 10. dec. 1888 efter henstilling fra Botanisk Forening daværende formand, *professor Johan Lange*. – Vist en af de første botaniske fredninger i landet.

Der er meget andet, end det her nævnte, der kan glæde en skovgænger i Roldskov, og det er en skov, man endnu kan fare vild i. Sommer og vinter er den skøn, majestætisk og mystisk, og den, der giver sig tid til for alvor at trænge ind i skovens dyb, vil vende hjem med rige, varierende indtryk fra en storslået natur.

Skovens rekreative fremtid

Af skovrider *E. Laumann Jørgensen*.

Gennem tiderne har menneskets forhold til skoven her i landet været karakteriseret af 4 stadier. Det første stadium var frygten for skoven, der fik de tidligste indvandrere til at bosætte sig langs kysterne, ådalene og på de ubevoksede områder. Forholdene medførte, at disse mennesker ikke gav sig nævneværdigt i kast med skoven.

De senere indvandrende agerbrugsfolk og kvægavlere, der havde en noget højere teknisk kunnen, gik derimod løs på skoven for at fravriste den jord og græsarealer, og hermed blev kampen mod skoven 2 stadium.

Middelalderens mere udviklede og ordnede samfund havde stærkt brug for skoven som råstofkilde til talrige gøremål, som brændselsleverandør og som produktionsapparat, og perioden kendetegnes af den intensive udnyttelse af skoven.

Helt i nyere tid og nutiden når vi frem til velfærdssamfundet, der, frigjort for kampen om det daglige brød eller urimelig lang arbejdsdag, er ved at lære at betragte skoven som en kulturarv, som et fristed og som en psykisk balsam, og dette fører os til slutstadiet i relationerne til skoven, der er at værne om skoven.

Vi har i dag en befolkning, der ganske nylig er blevet udstyret med stor aktionsradius gennem motoriseringen og som har mange penge til sin rådighed til den stærkt øgede fritids mange aktiviteter; som gennem oplysning i skoler, på kurser, gennem radio og TV m. m. bibringes alsidig viden om skovene, deres tilblivelse, deres indhold inden for geologi, flora, fauna m. m. og som herigennem er ved at fatte skovens betydning som rekreativt område.

Ved behandling af emnet: »skovens rekreative fremtid« nødes vi nok til i et vist åremål endnu at sondre mellem vore 2 hovedkategorier af skove: de offentligt ejede og de privatejede. De første omfatter statens skove og plantager, amters og kommuners skovarealer samt offentlige stiftelsers ejendomme. – De privatejede skove omfatter dels godsskovene, dels de halvstore skove samt plantager. I Hedeselskabets, byfolks og landmænds eje og endelig den kategori af skove, der med en fællesbeteg-

nelse kaldes »småskove«, hvor den enkelte skovejendom er under 50 ha, oftest betydeligt mindre, og hvor ejerforhold, driftsformål og udseende har en meget stor variationsbredde.

Forudsat moderat tilstrømning tager de fleste store privatskovdistrikter venligt mod publikum, men på grund af den private ejendomsret vil det nok, bortset fra visse undtagelser, være rigtigst ved vurdering af skovens rekreative fremtid at betragte de store og større privatejede skove og plantager som reservearealer til brug for en fjernere fremtid og derfor her koncentrere emnebehandlingen til de offentligt ejede skovejendomme og til småskovene.

Skovbrug og rekreation.

Mener man, at det inden for offentligt skovbrug er noget nyt at skulle beskæftige sig med rekreative problemer, er dette ikke rigtigt. Dette skovbrug har, måske som en af de få erhvervsøkonomisk betonedede virksomheder, praktiseret konsekvent langtidspanlægning gennem nu mere end 200 år, idet man med 15-årige mellemrum konstant siden de store skovbrugsreformers tid omkring 1765 har fastlagt driften af de enkelte skovdistrikter i driftsplaner og i alle disse år har opereret med driftsklassen »lystskov«.

Vedrørende Dyrehavens behandling anfører skovplanen i 1765: »Alle træer ved alleen må bestandig konserveres og forskånes på begge sider af vejen til Zirat (pryd) for vejene og de rejsendes fornøjelse«. og et andet sted hedder det f. eks. om placering af bygninger i Nordsjælland: »Husene bør ligge i en sund egn, hvor der tillige er godt vand, enten af kildevæld eller af brønde. Jorden og udsigten må være god og fornøjelig, da dette meget kontribuerer til det menneskelige livs sundhed«.

Der er mode i alting, og for tiden er begrebet »rekreation« så stærkt fremme i skrift, tale og billedkommunikation, at man kunne få det indtryk, at skovene nu skulle ind i en radikal omstrukturering for at kunne leve op til den rekreative fremtid.

Dette er nu ikke tilfældet, idet en nøgtern vurdering ud fra erfaringer herhjemme fra, fra vore nabolande og fra U.S.A. m. m. viser, at højst 10-20 % af de egentlige skovdistrikters arealer behøver at blive berørt utraditionelt, for at kunne opfylde de rekreative krav. Men man er ved at være enige om, at forudsætningen for et gunstigt resultat fremover

Jagersborg Hegn.

er en ganske konsekvent og streng regional opdeling mellem egentlige skovbrugsarealer og skovens øvrige arealer. Skovbrugets hidtidige langtidspanlægning behøver derfor kun en beskeden drejning.

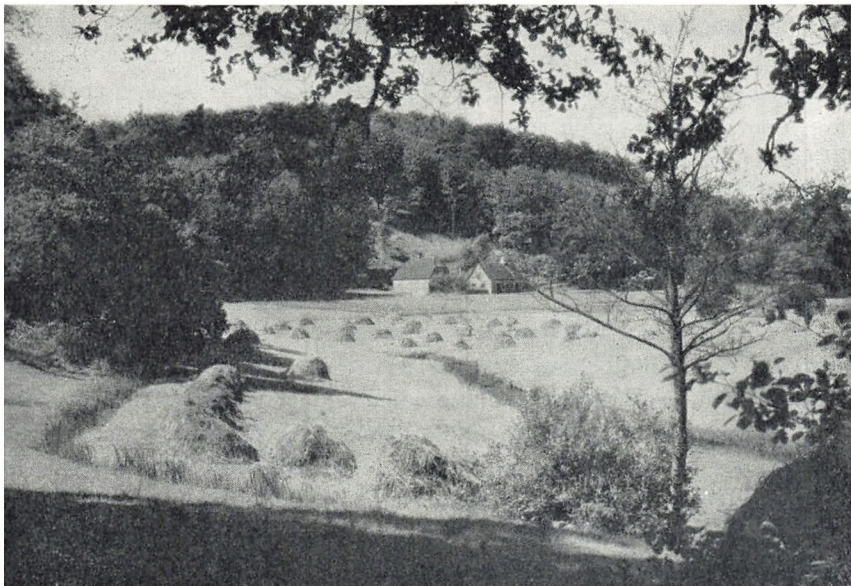
Det synes, som om hovedparten af det offentlige skovarealer indtil videre kan drives ganske som hidtil i normal skovdrift med store driftsenheder, bygget over de relativt få hovedtræarter, alle kender: bøg-eg-ahorn (ær)-rødgran-ædelgran-fyrrearter for at nævne de væsentligste, og hermed er sandsynligvis godt $\frac{4}{5}$ af skovarealernes fremtid lagt i de traditionelle rammer, der gennem tiderne har været noget særegent netop for skovbrug og som størsteparten af befolkningen synes at ønske bevaret som det er.

Rekreationsarealerne bliver herefter de områder, hvor de attraktive faktorer slår sammen: kuperet terræn, skove ved søer, skove opad større offentlige trafikåre, direkte bynære skove, småskove samt udkantsbælterne af de virkelig store skove og plantager. En fællesnævner synes næsten altid at skulle være løvskov eller plantage i gamle og ældre aldersklasser, hvor der er udsyn, helst rummende kulturminde som gravhøje, andre historiske ting, gamle enkeltræer, usædvanlige bevoksninger af en eller anden art (troldeskove, forvredne skove på grund af vindpåvirkning eller dårlig race, stærkt blandede træarter) eller endelig skove med speciel flora.

Da vi ifl. undersøgelser synes at søge de områder i naturen, der er grænseområder mellem forskellige egenskaber, bør de rekreative foranstaltninger koncentreres eller »zoner« til grænseområderne mellem skove-søer-agerland-lysninger i skoven, skiften mellem terrænformer m. m.

Er problemerne kortlagt og forsket inden for et skovdistrikt, er den rekreative opgave egentlig ikke så svær eller dyr at realisere. De små zoner, hvor attraktiverne slår sammen, markeres på skovkortene, hvor de oftest vil placere sig passende spredt og med neutrale skovområder mellem sig og oftest beslægtet med de uventede små andele af de samlede skovarealer. Den videre udlægning af småzonerne til rekreative formål bliver herefter en fordeling efter formål.

Størstedelen af skovområderne behøver altså ingen egentlig ændring fra det bestående, men da disse skovdele nu og da benyttes til øvelser for spejdere, af terrænsportsfolk, idrætsfolk, militær, rideskoler o. s. v. og oftest på samme tid af et stort antal deltagere, kan problemerne bedst

Grejsdalen.

løses ved blot at kanalisere skovbenyttelsen til i forvejen aftalte områder, veje, stier m. m. hvor ønsket opsat afmærkning atter af de pågældende nedtages efter brugen af skoven.

For småzonerne til diverse rekreatiomsformål bliver afgrænsning mere og mere påkrævet i takt med stigende speciel benyttelse, som f. eks. til restaurationer, badeanstalter, campingpladser, idrætsanlæg, rastepladser, forlystelsesparker m. m.

Som afrunding på emnet om skovenes rekreative fremtid er det fristende at lægge 2 helt forskellige emner frem til opinionsundersøgelse eller helst debat: For hovedstadsområdet og Nordsjælland: »Støj fra jetteflyvere« og for det øvrige land: »Småskovene«.

Kan vi blive fri for jetstøj i fritiden?

I ens daglige arbejde virker det helt inkonsekvent, at man bestræber sig på at kanalisere skovenes benyttelse, så hovedvægten i virkeligheden lægges på at skaffe det i ugens løb stressede nutidsmenneske mulighed

for i fritiden at opsøge netop det specielle sted, han eller hun synes bedst om, og hvor det er mit indtryk, at den almindelige higen ud i naturen for størstepartens vedkommende er flugten fra vor tids største svøbe og fare: den altbeherskende støjdjævel og så samtidig at skulle notere, at støjen fra mere og mere avancerede jetjagere i tiltagende grad i folks fritid og i sommertiden flænger »skovens dybe, stille ro« over ca. 1/3 af landets befolknings hoveder i hovedstadsområdet og i Nordsjælland med lydbølger, der ligger langt over det beskadigende niveau for øre og psyke.

Hvis det skønnes nødvendigt i week-ends, på helligdage og i ferie-højsæsonen at afholde øvelser med jetfly, må det uden større besvær kunne arrangeres således, at Nato-samarbejde og intereuropæisk samarbejde kan anvise vore fly øvelsesområder over åbent vand eller over nærmere aftalte stræk i Norges eller Sveriges øde egne. Afstandene spiller som bekendt ingen rolle for de nyeste fly. Politikere: kom hviledagene i hu for de aldersklasser af jeres vælgere, der er forudsætningen for vedvarende og stigende levestandard og udvirk, at den trediedel af borgerne, der nu i stigende grad er ved at blive ofre for jetlarmen, fritages herfor i deres fritid, når de opsøger skovene m. v. for at hente rekreation, der er forudsætning for øget indsats i den efterfølgende arbejdsuge.

Kan en del »småskove« blive til »fritidsskove«.

Ca. 1/4 af vort lands skovareal udgøres af kategorien »småskove« d. v. s. fredskove af areal under 50 ha pr. ejer. Opdelingen er desuden således, at langt størsteparten af småskovene er under 10 ha stykket. Det er altså ejerantalsmæssigt en helt overvældende del af skovejendommene herhjemme, det drejer sig om.

Hovedparten af disse småskove ligger attraktivt i landskabet: langs kyster, fjorde, ådale, i kuperet terræn og spredt i landskabet i småholme, og langt størstedelen af dem udgøres af løvskov, hovedsagelig bøg. Historisk ligger de fleste som integrerende dele af tidligere og nuværende landbrug, og de havde indtil for nylig en forsyningsmæssig betydning for ejerne.

Som udviklingen har formet sig, er disse skoves forsyningsmæssige og økonomiske betydning for ejerne nu næsten faldet bort, og man må

Dyrehaven (Fot.: K. G.).

regne med tiltagende vanskeligheder med at få dem passet og især opretholdt som løvtræbestanddel af landskabet, idet ejerne næppe har interesse for eller økonomisk magter at passe dem, hvis de hvert år skal betale et konstant driftsunderskud i fremtiden.

Da hugsten i løvtræ, især bøg, i fremtiden må påregnes enten vanskeligt at kunne sælges eller kun til urentable priser, vil det sikkert være på sin plads inden længe at optage til debat, hvad der egentlig kan eller bør ske med denne fjerdedel af vort skovareal, der på helt afgørende måde udgør det åbne landskabs ansigt.

Kunne man tænke sig at ville acceptere, at man med bevarelse af fredskovsbegrebet, der umuliggør rovdrift og med bevarelse af det årlige eller periodiske statstilsyn med småskovene blot gav det bestående den drejning, at småskovene i kategorien fra f. eks. 5 ha og opefter, i tilfælde af salg til byfolk, kunne indgå som en betydende faktor i skovenes rekreative fremtid? Det kunne ske på den måde, at skovlovens § 6 om bebyggelse i og pasning af fredskove m. v. tolkedes derhen, at en ejer

af en småskov over en vis størrelse måtte bygge eet hus i skoven i administrations- og fritidsøjemed efter godkendelse af husets størrelse og udseende af fredningsmyndighederne.

En af de ting, der karakteriserer det nye Danmark er, at vi til forskel fra en del andre nationer, er ved at udvikle os til et dobbelt-hus-samfund, hvor den daglige bolig som statussymbol skal have et fritidshus som følgesvend.

Tænkte man sig, at byfolk kom ind på at etablere sig med fritidshuset i en småskov i stedet for i en koloni på en flad, forblæst mark, vil der vist komme betydeligt mere variation og indhold i manges fritid, idet far og børnene sikkert ville passe skoven med hugst, plantning og udrensning med iver og få den kontakt til natur og »vores skov«, der ligger dybt i os alle. De nye fritidshuse ville tilmed ikke skæmme det åbne landskab, idet de ville ligge skjult i skovene.

Med skovtilsynet og småskovskonsulenterne som rådgivere ville familien utvivlsomt opnå det værdifulde i fritiden: at blive fysisk trætte, at skabe noget ved hugst og plantning og få den forbindelse til moder jord, som alt for mange af os har tabt gennem de seneste generationer.

Myndighederne har allerede, når landmænd har solgt til byfolk, godkendt tanken her og der i større småskove, men kom man mere ind på tanken om fritidshuse i småskove, bør man fra starten fastlægge betingelserne, herunder at løvskovspræget ikke må forsvinde, da skovens påtænkte anvendelse i fritidsøjemed ikke kan berettige til overgang til nåletræ af økonomiske grunde; at skovtilsynets og småskovskonsulenternes anvisninger nøje skal følges vedr. hugst og kultur, og at man i det hele taget stræber efter, at ændringen i disse skoves nuværende status er begrundet netop i ønsket om at få dem opretholdt og passet mere effektivt end hidtil samt bevare småskovene som markante løvtræfaktorer i landskabet.

Skovens rekreative fremtid er i nogen grad uvis, men eet står vist klart, at befolkningens interesse og forståelse for skovene og plantagerne er stærkt stigende. Interessen for skovens fugleliv, oldtidsminder, geologiske forhold, historie m. m. er stærkt levende, så det vigtigste med hensyn til skovens fremtid forekommer at være, at få det hele stillet hensigtsmæssigt an og på en sådan måde, at skovene og plantagerne bliver til størst mulig glæde for de flest mulige mennesker og med bevarelse af skovene som æstetiske hovedbestanddele af vort åbne landskab.

Grib Skov. Fønstrup Dam.

Mine skove

Af forfatteren *Otto Gelsted*.

Den første skov jeg lærte at kende, lå i Midtfn, hvor jeg i sommerferier boede hos min onkel i hans husmandshjem. Man kom ind i skoven gennem en stor grusgrav med mangefarvet ler og sand. Inde under graverne, hvor vi børn legede røvere og soldater og med tiden også andre voksne lege, bredte sig et tykt tæppe af nedfaldne nåle og groede flammerøde fluesvampe. Langt inde i skoven stødte man på en sø med dunhamre og røde og hvide åkander – et under og et eventyr for drengen fra provinsbyens brosten. Jeg er nu klar over at denne skov sikkert har været ganske almindelig og måske temmelig triviel, men det var min barndoms skov, og ingen af de langt skønnere skove jeg senere har færdes i, har kunnet fordunkle den.

I mine drenge- og ungdomsår kom jeg til at gå i skole på et jesuitterkollegium, Skt. Andreas kollegiet, der lå ude i Ordrup nær ved Ermelunden og nær ved en mose, hvori digteren J. P. Jacobsen som ung studerende skal have botaniseret. Det hændte mig engang, da skoletimen kedede mig og jeg gennem et åbentstående vindue så et fugletræk suse forbi, at jeg simpelthen sprang ud af vinduet og løb op i Dyrehaven. Og jeg blev belønnet for min dristighed, som de godmodige jesuitterpatres forresten ikke tog mig ilde op, ved at møde et underfuldt syn: Over Fuglesangssøen, der var en eneste stor kogende gryde af frøer i parringsfyrd, stod en hvid sol indrammet af to vældige lysende ringe, og fra solskiven udgik et kors af stråler, der ramte ringene og tændte spejlinger af solen i dem, tre bisole i himmelrummet! ... Men jeg var jo en dreng eller purung, og jeg har også gået i Dyrehaven og en øde vinterdag ridset en elsket piges navn i sneen og sentimentalt glædet mig over at se snefuggene dække det til. Jeg spørger mig selv, om jeg er blevet mindre tåbelig med årene?

Men den store »skovensomhed«, som de tyske romantiske digtere svælgede i, og som nok kunne have karakteren af verdensflugt, skoven i dens overvældende udstrækning og magt, oplevede jeg først i de svenske skove. At gå vild i en sådan storskov kan godt gøre den trætte van-

Skovso i Dyrehaven.

drer en smule angst, for der kan være langt til menneskelige boliger, og man opdager måske til sin skræk at man længe har travet i ring! Og i dybet af en skov i Småland oplevede jeg et aldeles besynderligt og uforglemmeligt syn: et vældigt hjortedyr brød ud af krattet og gik til søen for at drikke. Det mægtige gevir med de brede skovle bøjede sig mod det glitrende vand. Det var en elg, og det er vist sjældent at elgen forvilder sig så langt mod syd.

Men i den sidste halve snes år er det Italiens skove, der har betydet den rigeste oplevelse for mig. I Grækenland findes næsten ingen skove, nogle olivenlunde, men en tåbelig rovdrift har allerede fra oldtiden af raseret landet. Den italienske skov er åben og lys som en passus hos Homer, pinjer og palmer danner intet løvtag, men vi som elsker syden og antiken, ved at også den lyse middag ejer sin mystik.

Minder om lykkelige timer dukker op i mig, når jeg tænker på de danske skove – svampepluknings-udflugter, nøddeplukning. Jeg har jo ikke altid travet helt alene omkring i skovene. Mange kære røster og øjne møder mig, når jeg tænker på skovene . . .

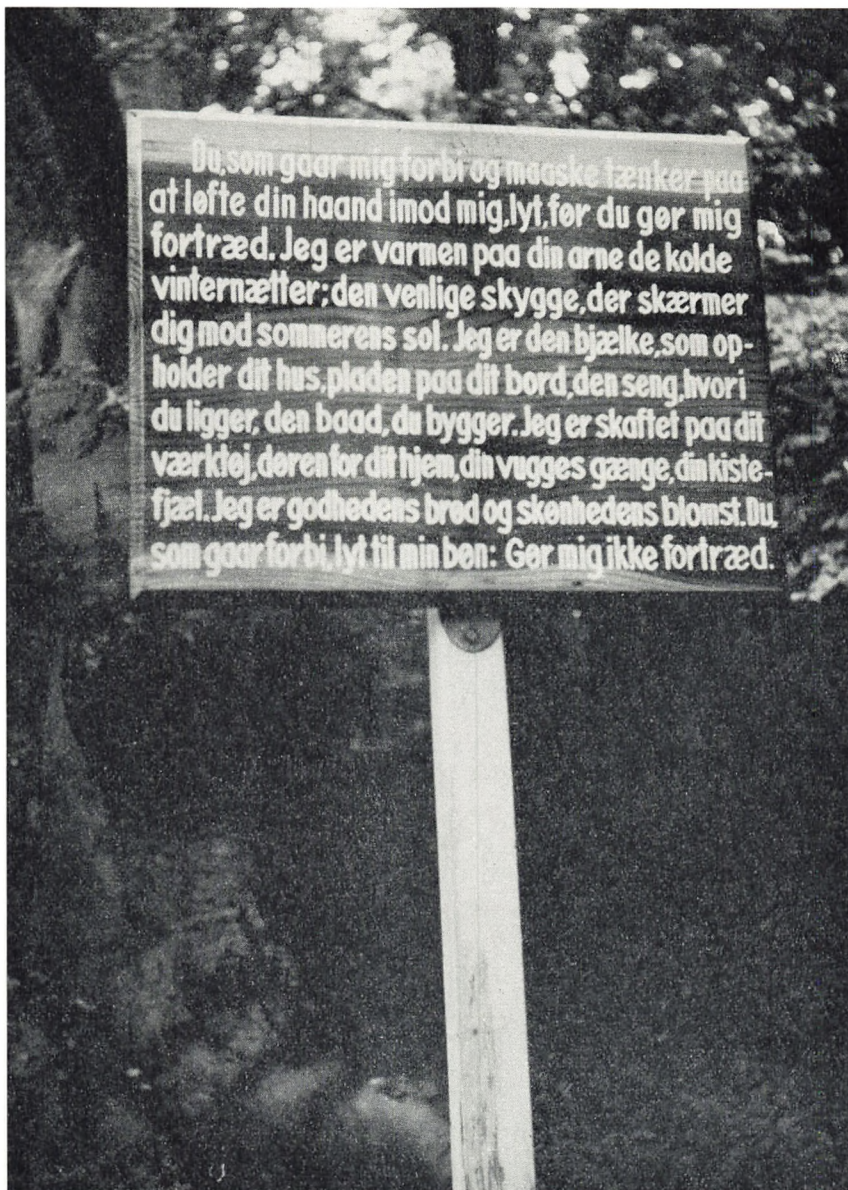

Tisvilde hegn. (K. G. fot.).

En nu så overmåde berømt digter, Bert Brecht, der en tid som emigrant boede i Danmark, fortalte mig engang at han ikke kunne dele mit sværmeri for »skovensomheden«. Han ytrede noget lignende som: »Nej, når jeg går for længe alene omkring i en skov, bliver jeg søsyg og er først lykkelig når jeg fjernt fra kan høre lyden af en brændehuggers økse.«

Det er jo en sund bemærkning, som jeg ikke skal kritisere. Og dog ...

Stærkest oplever jeg nok skoven, når det kan ske i forbindelse med en fjord eller en strimmel bælt. Ser jeg fra en høj skrænt gennem bøgekroner ud over et blåt sund, så ved jeg hvor mit sind hører hjemme.

Du, som gaar mig forbi og maaske tænker paa
at løfte din haand imod mig, lyt, før du gør mig
fortræd. Jeg er varmen paa din arne de kolde
vinternætter; den venlige skygge, der skærmer
dig mod sommerens sol. Jeg er den bjælke, som op-
holder dit hus, pladen paa dit bord, den seng, hvori
du ligger, den baad, du bygger. Jeg er skaffet paa dit
værktøj, døren for dit hjem, din vugges gænge, din kiste-
fjæl. Jeg er godhedens brød og skønhedens blomst. Du,
som gaar forbi, lyt til min ben: Gør mig ikke fortræd.

En engelsk forststuderende Jeremy Bradford overrakte efter et studieophold på Tranekær ejeren hos-
stående tekst. Teksten havde været gengivet i engelske aviser med angivelse af, at den stammede fra
Portugal. Digteren Frank Jæger har foretaget oversættelsen fra engelsk. (K. G. fot.).

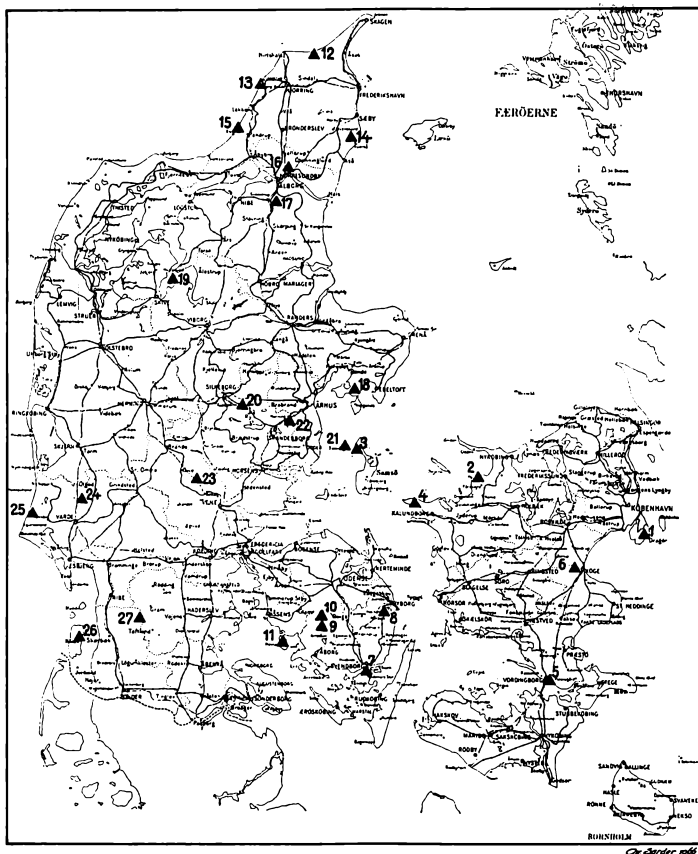
Uddrag af
Overfredningsnævnets og Amtsfredningsnævnenes
kendelser samt fredningsdeklarationer
og overenskomster

REDAKTION

KOMMITTERET CAND. JUR. KNUD GEMZØE

Parti fra den fredede Linding å. (K. G. fot.).

Kort med oversigt over nogle af de i 1965 behandlede fredninger

København amtsrådsreds

1. Hvidtjørnsarealet i Dragør.

Holbæk amtsrådsreds

2. Veddinge bakker.
3. Møgelskår på Samsø.
4. Ulstrup, Røsnæs.

Præstø amtsrådsreds

5. Matr. nr. 3 aa m. fl., Iselingen Hovedg. og Marienlyst.
6. (også Roskilde amtsrådsreds) Gl. Køgegård.

Svendborg amtsrådsreds

7. Bregninge kirkegård.
8. Kogsbølle ved Nyborg.
9. Odense Å ved Sdr. Broby.
10. Broby præstegårds omg.

Assens amtsrådsreds

11. Matr. nr. 35 Helnæs.

Hjørring amtsrådsreds

12. Simon Skrivers Klit, Råbjerg og Tversted sogne.
13. Arealer syd for Mårup kirke.
14. Areal syd for Fejborg bakke, Hellum og Skæve sogne.
15. Areal ved Lille Norge i Saltum sogn.

Ålborg amtsrådsreds

16. Hammer-Vestbjerg bakker.
17. Areal syd for Poulstrup sø.

Randers amtsrådsreds

18. Matr. nr. 11 c, Læggerholm og Viderup, Vistoft sogn.

Viborg amtsrådsreds

19. Halvæn Lunde.

Århus amtsrådsreds

20. Østsiden af Solbjerg sø.
21. Øen Tunø.

Skanderborg amtsrådsreds

22. Matr. nr. 1 a og 1 x Laven, Linå sogn.

Vejele amtsrådsreds

23. Hærvejen i Givskud sogn.

Ribe amtsrådsreds

24. Linding å m. omgivelser.
25. Grærup Langsø.

Tønder amtsrådsreds

26. Klitparti, Tagholm, Romø.
27. Egeskov »Bjerglund« v. Arnum.

Uddrag af Overfredningsnævnets og Amtsfredningsnævnenes kendelser samt fredningsdeklarationer og overenskomster

Ved kommitteret, cand. jur. Knud Gemzøe

Det har på grund af det indkomne overvældende antal overfredningsnævnskendelser beklageligvis været nødvendigt også i år at nedskære kendelsernes indhold betydeligt – derunder de i sagerne afgivne ofte detaljerede erklæringer til støtte for fredningen, ligesom særbestemmelserne m. h. t. de enkelte matr. nr. har måttet udelades. For særlig interesserede ligger imidlertid kendelserne til gennemsyn hos Ofn. adr. Nyropsgade 22 IV, Kbh. V (Sagens nr. bør opgives) og på vort kontor, Sølvgade 26, Kbh. K.

De vigtigste af de i årets løb behandlede sager er optaget på fortegnelsen på modstående side og fredningsobjekternes beliggenhed på kortet.

Flg. forkortelser er anvendt: Overfredningsnævnet: Ofn., Naturfredningsrådet: N.F.rådet, States naturfrednings- og landskabskonsulent, skovrider Sten Bjerke, konsulenten, Fredningsplanudvalget: Fplnudv., og Danmarks Naturfredningsforening: D.N.

Københavns amtsrådskreds

En af fredningsnævnet af 12. april 1965 godk. fredningsdeklaration, Hvidtjørns- arealet i Dragør.

Dekl. er i uddrag sålyd.: Undertegnede Dragør kommunalbestyrelse bestemmer herved med bindende virkning for komm., at den del af matr. nr. 334 a af Dragør, som i daglig tale kaldes Hvidtjørnsarealet, skal være fredet som nedenf. anført, idet fredningens hovedsigte skal være en bevarelse af området i dets nuv. tilstand. Det skal dog være kommunalbestyrelsen tilladt at foretage mindre reguleringer ved den nordl. grænse i forbindelse med den komm. bebyggelse nord for Hvidtjørnsarealet, såfremt dette vil give en mere hensigtsmæssig udstykning. Reguleringen vil være lovlig uanset denne enten inddrager dele af det fredede areal i bebyggelsen el. tillægger friarealer til det fredede område.

De eksisterende terrænformer må ikke ændres ved afgravning, opfyldning el. planering. Store sten må ikke sprænges, fjernes eller flyttes. Der må ikke foretages opdyrkning el. plantning på arealet. Der må ikke ske jordbehandling el. behandling med gødningsstoffer, plantehormoner el. andre kemikalier. En evt. kollektiv myggebekæmpelse skal dog være tilladt. Mod overhåndtagende opvækst af træer, buske el. højt voksende urter skal der kunne gribes ind ved delvis rydning. Der må ikke foretages bebyggelse af no-

gen art, ej heller anbringelse af skure, boder, master el. andre skæmmende indretninger, og arealet må ikke benyttes som oplagsplads. Der skal være adg. for almenheden til ophold og gående færdsel på arealet. Derimod må køretøjer ikke bringes ind på arealet, ej heller cykler. På den eksisterende cyklesti, der ved fredningens stadfæstelse findes fra Krudttårnsvej til badebro ved stranden, skal cykling fortsat være tilladt, men hvis bebyggelsen ved Krudttårnsvej spærrer for gennemgang, skal cykling på stien være forbudt. Teltslagning må ikke finde sted. Plukning af blomster til ikke-erhvervsmæssig formål skal være tilladt, men skal dog om ønskeligt kunne begrænses af kommunalbestyrelsen, der uanset fredningen har ret til at opsætte bænke og papirkurve på arealet, ligesom skiltning med oplysning om det fredede areal og med nødvendige forbud kan opsættes. Påtåleret tillægges Fredningsnævnet og D.N.

Fredningsnævnet har i 1965 afholdt ialt 85 møder, hvorhos der til nævnets journal er indgået ialt 250 sager, hvoraf 16 henstår uafsluttet.

Frederiksborg amts nordlige del

I året 1965 har fredningsnævnet haft 721 sager til behandling — herunder overvejende dispensationsager i henhold til lovens § 25, 2. og 4. stk. samt § 2; endvidere 75 erklæringsager.

Frederiksborg amts sydlige del

Overfredningsnævnsstillingkendelse af 16. november 1965. Områder i Mølleådalens vest og nord for Farum sø.

Ved en af Ofn. tidl. afsagt kendelse pålagdes der ejend. matr. nr. 1 e, Farum, fredningsservitut bl.a. med forbud mod bebyggelse af enhver art. Korsvejens skoles weekendhytte-udv. har senere ansøgt om tilladelse til på et areal af matr. nr. 1 e, at opføre en weekendhytte mod, at der til gengæld fredes et andet areal. Ofn. medd. herefter, at man var sindet at tillade opførelsen, såfremt fredningen blev udvidet som anført, men byudviklingsudv. afslog andragendet. F.nævnet har imidlertid i 1956 givet tilladelse til på nærmere vilkår at opføre 2 sommerhuse på arealet. Farum kommunalbestyrelse har senere medd. udv., at man overf. byudviklingsudv. ville anbefale en udstykning til 2 sommerhusgrunde på betingelse af, at der blev etabl. en 3 m bred adgangsvej til de grønne stier fra Kong Volmers vej. Ofn. har, (da salg til komm. ikke var lykkedes) efter besigtigelse og under hensyn til sagens omst. besluttet ikke at ville fragå den af F.nævnet i 1956 givne tilladelse.

Holbæk amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 20. januar 1965. Arealer ved Møgelskår på Nordvestsamsø. (Sag nr. 1571-62).

Kendelsen er indanket af de af kendelsen omfattede 3 lodsejere. Efter foretaget besigtigelse og forhandling med de ankende m.fl. har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen. Da mindelig overenskomst om erstatnings størrelse ikke har kunnet opnås, har taksationskomm. fastsat erstatningerne til i alt 10.700,— kr. hvorhos udg. til landsinspektør og ejendomsmægler er erstattet med i alt kr. 2.723,—.

I nævnets kendelse hedder det bl.a.: D.N. har rejst fredningssag m.h.t. forskellige områder på Nordvestsamsø med det formål at bevare status quo. Området omkr. »Møgelskår«, (matr. nr.ene 27 f, 49 a og 49 c Nordby el. dele af disse) er udskilt til særskilt påkendelse. Ejendommens ejere har protesteret mod fredningen og påstået sig betydelige erstatninger. Da det påg. areal udgør et sammenhængende område af en så stor ejendommelig og særpræget samt storladet landskabelig skønhed, finder nævnet, at det i sin helhed bør søges bevaret for eftertiden uden nogen form for menneskelig indgriben. I overensst. med fredningsformålet vil området kunne udnyttes som hidtil, d.v.s. til stedsev. græsning, dog med den begrænsning af h. t. offentlighedens adgang til arealet, at der på dette ikke må græsses med tyre over 1½ år. Nævnet finder endv., at fredningen bør søges gennemført, således at der sikres offentligheden adgang til området og bestemmer derfor, at enhver skal have fri adgang til gående færdsel og oph. på området efter nærmere fastsatte regler. M. h. t. erstatningen vil der

alene kunne blive tale om at yde erstatning for fredning af den del af området, der ikke i forvejen er omfattet af en generel el. speciel fredning, hvilket er tilfældet for alle 3 ejendommers vedk.

Efter alt foreliggende findes erstatningen passende af kunne ansættes til ialt 70.000 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 1. febr. 1965. Arealer i »Veddinge Bakker«, Fårevejle sogn. (Sag nr. 1688-63).

Kendelsen er anket af D.N. med påstand om, at de påg. ejend. fredes i overensst. med den nedlagte påstand. Efter besigtigelse og forhandling med ejerne m. fl., kan Ofn. af de af nævnet anførte grunde med enkelte mindre ændringer tiltræde dettes afgørelse, og kendelsen vil således være at stadfæste. (Konklusion).

Det hedder i nævnets kendelse bl. a.: I forb. med en mere omfattende fredningssag vedr. »Veddinge Bakker«, afsagde nævnet p. g. a. påtænkte udstykninger til bebyggelse særskilt kendelse for et areal af matr. nr. 4 t, samt ejend. matr. nr. 9 f og 10 a, Kårup-Ordrup byer, hvilke arealer af D.N. var påstået fredet og belagt med status quo-servitut, idet udtaltes, at det af disse omfattede område hører til det egentl. bakkeområde og som sådan p. g. a. dets landskabelige ejendommelighed, storslåethed og skønhed må anses som særdeles fredningsværdigt. Da ejeren af matr. nr. 4 t havde erklæret, at der nu kun ville blive opført et enkelt hus og under nævnets censur, fandt nævnet dog ikke anl. til at frede det påg. areal. M. h. t. matr. nr. 10 a, kaldet »Lindegården«, stor ca. 44 tdr. land, har ejeren tilbudt, såfremt ejend. tillades udstykket, at friholde toppen af det nordligste bakkedrag sydvest for vejen Riis-Ordrup i en bredde af 30 m til begge sider regnet fra bakkens top og i en længde af 100 m i længderetningen sydvest-nordøst samt at indskrænke bebyggelsen på den del af ejend. der ligger nordøst for ovennævnte vej til 3 huse. Selvom nævnet anser ejend. for særdeles fredningsværdigt, finder dette dog, når henses til den meget betydelige erstatning, der vil blive tale om, sammenholdt med den omstændighed, at ejend. dog ligger i yderkanten af det af påstanden omfattede område, ikke grundlag for at gennemføre fredningen af denne ejendom som begært.

Da lign. betragtninger gælder matr. nr. 9 f og idet de to ejend. findes i fredningsmæssig henseende at burde behandles ens, vil den fremsatte begæring ej heller kunne tages tilfølge for nærv. ejend.

Overfredningsnævnskendelse af 1. marts 1965. Del af Veddinge Bakker i Fårevejle komm. (Sag nr. 1704-63).

Kendelsen er indanket af 11 lodsejere — hovedsagelig med påstand om fredningsmæssig ophævelse el. forhøjelse af erstatningerne og af D.N. med påstand om, at fredningen, for såvidt angår arealer i Fårevejle komm. opretholdes i overensst. med den nedlagte påstand. Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen

med en række ændringer og tilføjelser m. h. t. fredningens omfang og indhold, bl. a. at fredningen udvides til at omfatte et umiddelbart sydvest for Lys-høj-udstyknigen beliggende areal på ca. 2 1/2 ha., der indgår som et naturligt led i den samlede fredning, at masteforly til el-forsyning af de landbrugsmæssige erhvervsvirksomheder skal være tilladt efter forud af nævnet medd. godk., og at den på matr. nr. 6 a beliggende høj, »Diesbjerg« samt det ca. 1/2 ha store forareal ud til den off. bivej, ialt ca. 2,7 ha afstås til staten til off. opholds- og parkeringsareal. Ofn. har i det væsentlige kunnet tiltræde de af nævnet tilkendte erstatninger, men i nogle tilf. ment at måtte foretage en forhøjelse af erstatningerne, medens man i enkelte andre tilfælde ikke har kunnet godk. de tilkendte beløb. I 5 tilfælde har taxationskomm. fastsat erstatningerne til ialt 227.000 kr. Da Ofn. iøvrigt kan tiltræde den indankede kendelse, vil denne være at stadfæste med de ovenfor nævnte tilføjelser og ændringer. I erstatn. udbetales for fredning af 92 matr. nr. (57 ejere) 1.746.500 kr., hvoraf 9/10 udredes af statskassen og 1/10 af Holbæk amtsfond m. fl.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: D.N. har med detalieret fredningspåstand rejst sag m. h. t. et område af Fårevejle og Asnæs kommuner omfattende højdedraget fra Kårup Skov i vest til skellet ml. Høve og Asnæs byer i øst, alm. betegnet som »Veddinge Bakkers«, med det formål at bevare status quo. Fredningspåstanden er senere udvidet til også at omfatte områder syd for Asnæs Indelukke. Danmarks geologiske Undersøgelse har med indgående erklæring støttet sagen. D.N. har under sagens behandling hævet fredningssagen f. s. v. angår den del af området, der er beliggende i Asnæs komm. samt for visse områder i Fårevejle komm. Ejeren af matr. nr. 10 bg og 10 f har mod tilladelse til, at ejend., der er på ca. 65 tdr. land, frigives til udstykning og sommerhusbebyggelse, tilbudt uden vederlag at stille til rådighed for off. arealet langs stranden til overkanten af skrænten fra ejend. østskel til kilden, der er beliggende ca. midtvejs mellem øst- og vestskellet. Endv. ligeledes uden vederlag tilbudt at udlægge en 3 m bred sti langs ejend. østskel samt stillet til rådighed som off. parkeringsplads en del af ejend. langs den off. bivej. I det nævnet accepterer nævnte tilbud bestemmes: Matr. nr. 10 b og 10 f, Veddinge by fritages for fredning og pålægges alene de af ejeren tilbudte servitutur og matr. nr. 5 f status quo fredes uden erstatning. Matr. nr. 5 q udstykses i 3 parceller, hvoraf de 2 må bebygges med hver eet sommerhus. Iøvrigt status quo-fredes ejendommen. Nævnet finder dog anl. til først at udtage til særskilt behandl. og påkendelse fig. områder, der findes at burde udgå af fredningen: 1) matr. nr. 16 c m. fl. (ialt 10 matr. nr. af Riis by og 7 a og 7 c Stubberup by). 2) Området omkring Kårup og Ordrup byer: arealer af fig. ejend.: matr. nr. 3 dg m. fl. (ialt 9 matr. nr.) af Kårup-Ordrup byer. Konklusion: Den af D.N. fremsatte begæring om status quo fredning af matr. nr. ene 16 c, 12 a m. fl. (10 matr. nr.) af Riis by og Stubberup by og 3 dg m. fl. (ialt 9 matr. nr.) af Kårup-Ordrup byer kan ikke tages til følge. Med hensyn til den tilbageværende del af fredningsområdet, det egentl. bakkeområde, bemærkes, at nævnet må være enig med D.N.

om dettes fredningsmæssige værdi. Den af D.N. begærede fredning gennemføres som nærmere beskrevet m. h. t. matr. nr. 16 c m. fl. (ialt 36 matr. nr.) af Veddinge by, matr. nr. 19 a m. fl. (ialt 4 matr. nr.) Riis og Fårevejle byer og matr. nr. 19 f m. fl. (ialt 5 matr. nr.) Riis og Fårevejle byer m. fl. (ialt 5 matr. nr.) samt matr. nr. 10 c m. fl. (ialt 16) af Kårup-Ordrup byer. Samlet erstatning 1.450.000 kr. (12 matr. nr. af Veddinge, 1 af Riis-Fårevejle og 13 af Kårup-Ordrup udgik af fredningen.)

Overfredningsnævnskendelse af 17. marts 1965. Matr. nr. 3 a m. fl. Ulstrup by, Røsnæs sogn. [Sag nr. 1593-62.]

Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at ændre fredningens grænser i overensst. med aftalen ml. den tidl. ejer og komm. samt at inddrage også matr. nr. 3 ai under fredningen med fig. servitut: Arealet må ikke udstykses i mindre parceller end 1/2 t. land, og udstykningsplan samt bebyggelsens placering skal godk. af nævnet. Bebyggelsen må kun anvendes til helårs-el. sommerhusbebyggelse, dog kan der på matr. nr. 3 ai opføres et biologisk laboratorium. Areal ialt ca. 22 ha. Thi bestemmes: Den af fredningsnævnet afsagte kendelse stadfæstes med de af det foranstående fig. ændringer.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Fredningsplanudv. har rejst fredningssag m. h. t. ejend. matr. nr. 3 aa og en del af ejend. matr. nr. 3 i og 3 a, alle Ulstrup by, med det formål at bevare udsigten over Kalundborg Fjord fra den off. bivej Kalundborg-Ulstrup-Røsnæs fyr på strækningen fra matr. nr. 3 ac Ulstrup by, Røsnæs sogn, til matr. nr. 3 z samstedets med påstand, at der pålægges et nærmere betegnet område fredningsbestemmelse, der forbyder enhver foranstaltning, der kan hindre el. skæmme udsigten, herunder navnlig forbud mod bebyggelse og anbringelse af master, boder, skure og lign. samt pligt til ikke at foretage beplantning el. anbringe hegn af varig karakter uden fredningsnævnets samtykke. Røsnæs komm. har som ejer erklæret sig indforstået med, at matr. nr. 3 a pålægges ovenanf. fredningsbestemmelse uden nogen form for erstatning. Med ejerne af matr. nr. 3 aa og 3 i er der, under forudsætning af, at fredningsgrænsen f. s. v. matr. nr. 3 i ændres, opnået enighed om, at disse godk. fredningen mod en erstatning stor 25.000 kr. Nævnet er enig med planudv. i, at det påg. område er yderst fredningsværdigt, men dog bør begrænses som ønsket. Erstatningen fastsættes til 25.000 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 24. maj 1965. Matr. nr. 4 x Ebbeløkke by, Højby sogn. [Sag nr. 1729-64].

Kendelsen er indanket af ejeren. Ofn. har efter besigtigelsen og forhandling med de i sagen interesserede besluttet at stadfæste kendelsen, idet frednings-servitutten dog gives fig. ordlyd: Væsentlige ændringer af det på matr. nr. 4 x Ebbeløkke beliggende sommerhus, herunder ikke ubetydelige om- og tilbygninger samt ændring af husets farve, må ikke fore-

tages uden forudg. tilladelse. Yderligere vil sloringen af sommerhuset være at bibeholde ved den på grunden foretagne beplantning.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Fredningsplan-udv. har rejst sagen med det formål at bevare status quo med hensyn til flg. ejend. el. dele deraf: matr. nr. ene 1 a m. fl. (ialt 12 matr. nr.) af Ebbeløkke. Påstanden går nærmere ud på flg.: Der gennemføres en status quo fredning. Landbrugsbyggeri og andre foranstaltninger må ikke bringes til udførelse på en sådan måde, at der sker væsentlig indskrænkning i udsigten fra den off. vej over Kattegat og Sejerøbugten. Ejere af lovligt opførte sommerhuse skal have till. til at lade deres huse blive stående på betingelse af, at der rundt om husene i disses umiddelbare nærhed foretages beplantning med træer el. buske m. m., at husenes ydre — herunder farven — ikke ændres uden fredningsnævnets samtykke og at genopførelse efter brand el. anden ødelæggelse ikke påbegyndes for nævnet er underrettet. Planudv. har senere udvidet fredningspåstanden til også at omfatte den nordl. del af matr. nr. ene: 11 a og 11 b Lumsås og således at der tilvejebringes en off. gangsti fra Højby kommunes bivej nr. 3 over de nævnte ejend. til stranden. Lodsejerne har alle protesteret mod fredningen og har forbeholdt sig fuld erstatning. Nævnet finder vel hele det af påstanden omfattede område så landskabeligt værdifuldt, at det bør søges bevaret, men da samtl. lodsejere har forlangt fuld erstatning findes der ikke tilstrækkeligt økonomisk grundlag for at gennemføre denne fredning, og da størstedelen af området ligger udenfor de nu bestemt afgrænsede sommerhusområder findes ej heller fredning særligt påkrævet for øjeblikket. Konklusion: »Den af planudv. fremsatte begæring om fredning af ovenn. områder kan ikke tages til følge, men der pålægges alene ejend. matr. nr. 4 x Ebbeløkke de ovennævnte servitutbestemmelser om beplantning, ændring af bebyggelse m. v.«

Overfredningsnævnskendelse af 1. decem-ber 1965. Parcellerne matr. nr. 9 b, 4 af og 4 ae, Ebbeløkke by, Højby sogn. (Sag nr. 1762—64).

Ved besigtigelsen fandt Ofn. at et smalt areal, matr. nr. 4 ae, stort 1280 m², p. g. a. sin beliggenhed ud mod havet burde indgå i fredningsområdet, medens man iøvrigt kunne tiltræde bestemmelser om, at opf. af en toiletbygning begrænses til kun at omfatte de komm. tilhørende parceller, matr. nr. 9 b og 4 af Ebbeløkke by, Højby sogn. Da mindelig overenskomst om erstatningen ikke har kunnet opnås med ejeren af matr. nr. 4 al, har taksationsforretning fastsat erstatningen til 800 kr. Der tillægges i erstatning Højby komm. et beløb på 18.000 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Efter at Højby komm. havde erhvervet en ml. den off. bivej og stranden beliggende parcel på 16000 kvadratalen, har komm. nu rejst fredningssag med hensyn til det påg. areal. Under nævnets besigtigelse har sognerådet oplyst, at man, såfremt komm. kan opnå fordeling af udgifterne ved erhvervelsen af arealet, er villig til at

lade tingl. en dekl. på arealet, hvorefter offentlig-heden får adg. til færdsel og oph. på samt badning fra arealet, dog uden ret til camping, hvorhos komm. er villig til for egen regning at foranledige udført de fornødne sanitære anlæg og evt. søge for parkering. Da nævnet finder, at det af h. t. befolkningens fri-luftsliv er af væsentlig betydning for almenheden, at der åbnes adg. til omhdl. areal bestemmes: Ejend. skal henligge i sin nuv. tilstand og må ikke opdyrkes el. beplantes. På arealet må ikke opføres bygninger, derunder indbefattet skure, kiosker, boder, lysthuse, badehuse o. l., ej heller må der anbringes hegn, mæster o. l. uden nævnets samtykke, dog at komm. har forbeholdt sig ret til at opføre en toiletbygning og indrette en parkeringsplads. Der tillægges almenheden ret til at færdes og opholde sig på arealet og bade fra dette, medens camping og bål-tænding ikke er tilladt. Al færdsel og ophold på arealet sker i øvrigt efter nævnets nærmere best. og under iagttagelse af de ordensforskrifter, som dette måtte foreskrive. Påtalebe-rettiget er fredningsnævnet. For servitutpålægget ydes der en erstatning på 18.000,00 kr.

En af fredningsnævnet den 5. april 1963 godk., ikke tidl. meddelt fredningsdekl., matr. nr. 25 Arnakke, Ågerup.

Undertegn. ejer af matr. nr. 25 Arnakke by, Ågerup sogn, prof. S. Hjorth-Nielsen, pålægger for mig og efterflg. ejere af nævnte ejend. denne flg. fredningsbestemmelse: Ejend. skal for fremtiden stede henligge i dens nuv. tilstand, uden at der må foretages yderligere bebyggelse, beplantning el. anden form for menneskelig indgriben, herunder ej heller grusgravning el. lign., end hvad der følger af ejend.s normale landbrugs-mæssige drift og udnyttelse. Ejeren skal dog være berettiget til udvidelse af den til ejend. hørende have samt til beplantning af skråningen ml. det egentl. markareal og engen.

En ikke tidl. medd. Fredningsnævnsken-delse af 27.6. 1964. Rydning og fjernelse af bevoksning og opvækst på »Korshage«.

Ved Ofn.s kendelse af 24.10. 1942, gennemførtes status quo fredning m. h. t. områder af matr. nr. 25 a m. fl. Rørvig by og sogn, hvori bl. a. udtaltes: Bevok-sning og opvækst kan i det omfang, der er fornødent for at bevare områdets karakter, fjernes efter nævnets bestemmelse uden udgift for ejeren. Korshage Grund-ejerforen. har nu rejst sp. om nødvendigheden af at lade foretage en rydning af bevoksningen og opvæk-sten på Korshageområdet, hvilket D.N. og N.F.rådet har støttet. Grundejerforeningen og komm. har erklæ-ret at ville deltage i udgifterne i forbindelse med en rydning. Nævnet har derefter tilkendegivet, at man var sindet at lade det offentlige deltage i udgifterne ved fjernelsen af den påg. bevoksning. Idet fjernelsen af den pågældende bevoksning og opvækst har været nødv. for at bevare områdets karakter, vil der af det offentlige være at udrede 3000 kr.

Fredningsnævnskendelse af 25. aug. 1965. Del af matr. nr. 25 ds. Rørvig by og sogn.

Efter at nævnet havde meddelt, at man ikke så sig i stand til at godk. en foreslået udstykningsplan for en del af ejend. matr. nr. 25 ds Rørvig, grænsende op til og for en dels vedk. omfattende den fredede »Flyndersø«, men havde frigivet et areal længst mod nord-vest, hvorpå kunne placeres 3 huse, og efter at Rørvig komm. ikke har villet anbefale udstykningen og nægter at godk. udstykn. af 2 andre grunde, har D.N. anmodet om, at der rejses fredningssag for en nærmere angivet del af matr. nr. 25 ds, beliggende ml. Korsbagevej og Flyndersø i Rørvig komm., idet man har anført, at udsigten over de fredede arealer og adg. til disse er af stor rekreativ betydning for det tilstødende meget store ferieområde, og at det heromhandlede areal for såvidt angår udsigten og den nuv. tilstand har en vigtig placering ml. det fredede areal og Korshagevej. Påstanden går ud på, at en del af matr. nr. 25 ds inddrages under den eksisterende fredning af de tilstød. arealer, således at flg. best. bliver gældende: Arealer skal i alt væsentligt henligge i dets nuv. tilstand; der må ikke opføres bygninger el. anbringes andre til beboelse, udsalgssted el. lign. bestemte indretninger, derunder badehuse, ej heller må der anbringes master el. a., som efter fredningsmyndighedernes opfattelse virker skæmmende. Eksisterende hegn på fredningsarealerne må fornyes, men nye ikke opsættes. Der må ikke anlægges el. dannes nye veje el. stier, og ridning og teltslagning el. lign. er ikke tilladt. Kørsel med automobil el. a. køretøjer og parkering af sådanne på de fredede arealer er forbudt, dog er ejere og brugere af beboelsehuse, som for kendelsen er lovlig opførte, berettiget til kørsel ad de veje, hvortil de hidtil har været berettiget. Iøvrigt har almenheden ret til at færdes og opholde sig på de fredede områder under iagttagelse af de ordensregler, som nævnet måtte foreskrive, men ikke til at medtage løse hunde. Sand-, grus- el. stengravning er ikke tilladt. Bevoksning og opvækst kan i det omfang, det er fornødent for at bevare områdets karakter, fjernes efter nævnets best. uden udgift for ejeren. Påtaleretten tilkommer F.nævnet. Da nævnet med D.N. er enig i, at hele det af sagen omfattede areal bør friholdes for bebyggelse og i det hele bevares, som det nu henligger, bestemmes, at det påg. areal vil være at status quo frede, derimod finder nævnet ikke anl. til at give almenheden færdsels- og opholdsret til de fredede arealer. Erstatningen kan e. o. passende fastsættes til 3000 kr.

Præstø amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 13.1. 1965. Areal af matr. nr. 3 aa m. fl., Iselingen Hovedgaard og Marienlyst, Vordingborg købstads jorder. (Sag nr. 1431-66).

Kendelsen er indanket af Vordingborg købstadkomm. med påstand om indskrænkning af fredningen til kun at angå arealet øst for alleen fra Nyrådsvej til Ma-

rienlyst avlsgård, subsidiært om erstatning for forringet skattegrundlag m. v., endv. såfremt fredningen ikke begrænses som påstået, har komm. fremsat ønske om, at et areal ved stranden nærmest Vordingborg Nordhavn i alle tilfælde holdes udenfor fredningen af hensyn til evt. havneudvidelse og anlæg af kirkegård, hvorimod ejeren godsejer Mogens Wassard har påstået kendelsen stadfæstet. Boligministeriet har udtalt, at man efter besigtigelse m. v. kan anbefale, at det har sin forblivende ved den stedfunde fredning, da byen har muligheder for at udvide sig nord for landevejen ml. Vordingborg og Kalvehave. Da Ofn. kan tiltræde, at bevarelsen af den nuv. tilstand på Marienlyst mark fra et naturfredningssynspunkt har væsentlig betydning for almenheden, har man besluttet at imødekomme ejerens fredningstilbud, dog med den ændring at det fredede areal indskrænkes, således at den yderste trekant ml. Bakkebøllestien og stranden udgår af fredningen, hvorhos bestemmelsen vedr. ejerens ret til at forlange fredningen ophævet formuleres således: »Såfremt ejeren af Marienlyst ved ekspropriation el. andet off. indgreb bliver tvunget til at afstå nogen del af det fredede areal, skal ejeren være berettiget til at forlange fredningen ophævet og deklarationen aflyst. Ejeren kan dog ikke forlange fredningen ophævet p. g. a. afståelser ved ekspropriation el. andet off. indgreb, såfremt 1) det areal el. summen af de arealer, som afstås i h. t. til eet el. flere, samtidige el. successive off. indgreb, ikke overstiger 1 hektar, og 2) de under 1 omhandl. arealers anvendelse ikke er i strid med fredningens formål, 3) og afståelserne ikke enkeltvis el. tilsammen griber forstyrrende ind i ejend.s drift el. i ejerens boligforhold, have m. m.« Ofn. har derhos med nærmere motivering ikke ment at kunne yde erstatning til komm.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: D.N. har begæret fredning af de under godset Marienlyst hørende jorder, der er beliggende umiddelbart øst for Vordingborg by, idet man med ejeren er enig i, at man fra vejen Vordingborg-Kalvehave på dette sted har en usædvanlig fin udsigt ud over Storstrømmen m. v., og at denne udsigt i høj grad opfylder lovens betingelser for en fredning. Den i denne anl. udarbejdede dekl. lyder i uddrag således: Til bevaring af den smukke udsigt ud over Storstrømmen fra vejen Vordingborg-Kalvehave umiddelbart øst for Vordingborgs bymæssige bybygg. tilbyder undertegnede, godsejer Mogens Mathias Wassard, som ejer af matr. nr. 3 aa af Marienlyst med bindende virkning for mig og senere ejere at frede et på det dekl. vedh. kort indtegnede område, således at tilstanden på dette, der overvejende henligger som skov- og landbrugsarealer, bibeholdes. Det skal herefter ikke være tilladt på området at opføre bebyggelse af nogensomhelst art ud over den for landbrugs- og skovbrugsformål nødv. samt fornyelse og rimelig udvidelse af de eksisterende bygninger, ligesom der ikke må opstilles boder, master el. andre lign. indretninger. Endv. må der ikke foretages udsigtsforstyrrende beplantning af de nu træfri arealer udenfor skovarealerne, og terræformerne må ikke ændres bortset fra evt. retablering af jernbanearealer. For et nærmere betegnet område gælder endv. flg.: Plantning af nåletræer må ikke finde sted, og selvsåede nåletræer skal fjernes. I den bevoksning af eg m. m., som langs vandet indtager en skiftende

del af dette 30 m brede bælte, må der ikke foretages hugst bortset fra fjernelse af udgåede træer og evt. selvsvæde nålstræer o. s. v. Anlæg af stier ud over de allerede eksisterende må ikke finde sted. Såfremt ejeren ved ekspropriation el. andet off. indgreb bliver tvunget til at afstå en ikke helt ubetydelig del af det fredede areal, skal ejeren være berettiget til at forlange fredningen ophævet, og fredningsdekl. aflyst. Påtaleret har fredningsnævnet, ejeren og D.N. hver for sig el. i forening. Ved kendelsen tilskrives almenheden adg. til at færdes til fods ad bestående veje og stier i godsets skove. Vordingborg komm. har under afholdt møde med nærmere motivering fremsat protest mod fredningen. Da to af nævnets medlemmer finder, at en fredning er af væsentlig betydning for almenheden, vil kendelse være at afgive efter stemmeflertallet, således at fredningspåstanden tages til følge — endv. ejerens tilbud om sikring af almenhedens adg. til at færdes til fods ad bestående veje og stier. For fredningen vil der ikke være at udrede nogen erstatning.

Overfredningsnævnskendelse af 25. juni 1965. Dele af Gammel Kjøgegaard m. v. (Sag nr. 1750—64).

Kendelsen er indanket af Køge købstadkomm. og af 5 gårdejere. Ofn. har foretaget besigtigelse og forhandling med de interesserede, hvorunder Køge byråd med nærmere begrundelse har påstået fredningskendelsen ophævet el. det fredede areal indskrænket. De ankende grundejere har principalt påstået fredningen ophævet; subsidiært har de påstået erstatningen forhøjet, medens D.N. har påstået kendelsen stadfæstet. Boligministeriets kommitterede i byplan-sager har på anmodning udtrykt sin anerkendelse af ethvert fredningsinitiativ, hvorved et landskabeligt værdifuldt større samlet område i umiddelbar nærhed af en større bymæssig bebyggelse sikres, men da købstaden i de kommende år venter en befolkningstilvækst så stor, at alle resterende yderzonearealer uden for det af kendelsen omfattede område inden 1970 må inddrages under inderzone, må man give komm. medhold i, at der inden for de nuv. kommunegrænser, udover de i revisionsforslaget til en byudviklingsplan udlagte inder- og mellemzonearealer, kun kan peges på byggemulighed på de af komm. angivne 90 ha, der omfattes af fredningskendelsen. Ud fra et planlægningspunkt skal den kommitterede imidlertid påpege det uheldige i, at bestående kommunegrænser og ejendomsret kan medføre en disponering af arealer til bebyggelse og til rekreative formål, som ud fra andre hensyn må anses for at være uhensigtsmæssig. Under sagens behandling har Legatstiftelsens ændret sit fredningstilbud på flg. punkter: »Det fredede areal indskrænkes således, at den østl. del af Vasebækgårds jorder syd for bivej nr. 2, der har været udlagt som mellemzone i Køge kommunes dispositionsplan, ialt ca. 21,5 ha, udgår af fredningen, og tilbagetrædelsesklausulen ændres således: Såfremt legatstiftelsens ejendomsret til de fredede arealer vil blive tvungsmæssigt, helt el. delvis bragt til ophør, el. såfremt der tvungsmæssigt vil blive gennemført sådanne foranstaltninger på arealerne, at fredningens betydning væsentligt forringes, kan legatstiftelsens di-

rektion forlange fredningen ophævet. Hvis det areal, som skal afstås, ikke overstiger 3 ha, skal direktionen kun kunne kræve fredningen ophævet for så vidt angår det el. de arealer, som skal afstås.« Stiftelsens udlægger efter nærmere forhandling med nævnet stier gennem Vasebækgårds arealer. Den for almenheden tilladte adg. til at færdes til fods i parken udvides til at gælde hele året. Efter Ofn.s opfattelse er langt størstedelen af det areal, som omfattes af nærværende sag, klart fredningsværdigt, det gælder navnlig åsen, parken og engene syd for åsen, men også arealerne ml. bivej nr. 117 og åsen, der ligger som et smukt forterrain, som tillige sikrer udsigten fra vejen mod åsen. Derimod har der været tvivl om, hvorvidt man bør frede den del af Vasebækgårds jorder, der ligger syd for bivej nr. 2 i Køge kommune. Et flertal på 5 af Ofn.s medlemmer finder imidlertid, at fredningen bør godkendes med det omfang og indhold, som den har fået ved Legatstiftelsens ændrede fredningstilbud. Et mindretal på 2 medlemmer finder, at de omtvistede dele af Vasebækgårds jorder ikke i sig selv er fredningsværdige og derfor ikke imod Køge kommunes af byplanmæssige betragtninger bårne protest bør fredes. Nævnets kendelse stadfæstes herefter med de ændringer, der følger af stiftelsens ændrede fredningstilbud. For så vidt angår arealerne ml. åsen og off. bivej 2 kan Ofn. tiltræde, at arealerne undergives den angivne fredningservitut med enkelte ændringer: Servituttens stk. 1 ændres således: »Opførelse af nye landbrugsbygninger på arealerne må ikke påbegyndes, forinden planer og tegninger er godk. af de påtaleberettigede.« Ofn. har vedtaget at stadfæste de af nævnet fastsatte erstatningsbeløb, således at der tillægges de 5 ankende erstatning til samlet beløb 137.865 kr. Da Ofn. iøvrigt kan tiltræde det i kendelsen anførte, vil denne være at stadfæste. I nævnets kendelse hedder det bl. a.: D.N. har med detailleret påstand fremsendt en sag vedr. frivillig fredning af en større del af Gammel Kjøgegaard tilh. Carlsen-Langes Legatstiftelse omfattende matr. nr. 1 a m. fl. Gammel Kjøgegaard Hovedgaard, matr. nr. 2 kc m. fl., Sønder Køge, matr. nr. 5 a m. fl., Aashøj og matr. nr. 2 b m. fl., Ølby by, Højelse sogn. Endv. har fng. anmodet om, at der måtte blive rejst fredningssag vedr. ejend. matr. nr. 15 i m. fl., 40 b, 41, del af 13 e, 14 a, 15 a, 16 a og 1 aa, Ølby. D.N.s skr. var bilagt en af bestyrelsen for Carlsen-Langes Legatstiftelse underskrevet fredningsdeklaration, bl. a. sålyd.: »Undertegnede Carlsen-Langes Legatstiftelse tilbyder herved D.N. med bindende virkning for os og senere ejere at frede de til Gammel Kjøgegaard hørende arealer, der frembyder meget store landskabelige værdier, og som for ca. tre fjerdedele vedk. ligger indenfor 300 m fra skov, og som er beliggende i Køge, Højelse og Herfølge komm. Der må efter nævnets godk. af nærv. dekl. ikke foretages udstykning el. yderligere bebyggelse på de af fredningen omfattede arealer — dog bortset fra nye bygninger til erstatning for ældre bebyggelse og nye bygninger til brug for have-, gartneri-, skov- el. landbrug. På de fredede arealer må ikke rejses skure, boder, master el. lign., der kan virke skæmmende i landskabet. De bestående skove skal opretholdes som sådanne, hvorhos der ved den forstlige behandling udover driftsøkonomiske hensyn også skal tages hensyn til skovens skønhedsværdi. Stiftelsen påtager sig

vedligeh. og om fornødent retablering af de bestående alleer inden for det fredede areal. Afgravning m. v., hvorved terrænformer ændres, må ikke finde sted. Udenfor parken har almenheden adg. til fods og med cykle uden motor el. hjælpemotor til de til enhver tid bestående veje. I parken har almenheden efter direktionens nærmere fastsættelse, adg. til at færdes til fods på de til enhver tid værende gange og stier, dog kan almenheden udelukkes fra adg. til området indenfor 100 m fra hovedbygningen. Fredningen, der gennemføres uden erstatning til stiftelsen, bortfalder automatisk i sin helhed, hvis legatstiftelsens ejendomsret søges helt el. delvis bragt til ophør o. s. v. Påtaleret tilkommer fredningsnævnet, stiftelsens direktion og D.N. hver for sig el. i forening.« Justitsmin. har godk. fredningen. D.N.s påstand går bl. a. ud på at bebyggelse ikke må finde sted, at ejend.s nuv. driftsform skal opretholdes, at terrænformen ikke må ændres, at opstilling af boder, skure, master el. andre skæmmende indretninger ikke må finde sted, at campingpladser ikke må etableres, idet man fremhæver ejend.s store æstetiske, naturvidensk. og historiske betydning. Fredningen er med meget indgående erklæringer støttet af Nationalmus. Det særlige Bygningssyn, Den kgl. veterinær- og Landbohøjskoles afd. for systematisk botanik samt Danmarks geologiske undersøgelse, ligesom N.F.-rådet bl. a. har udtalt, at man meget må fraråde, at dispensation fra lovens § 25, 2 imødekommes. Køge komm. og en række ejere har fremsat protest mod fredningen. I midlertid går den af D.N. begærede fredning i de foreliggende sager langt ud over, hvad fredningsmæssige hensyn kan bære. Princippet vil der altid under en frednings sag blive foretaget en afvejelse af, om andre samfundsmæssige interesser derved vil blive til sidesat, og såfremt dette skulle være tilfældet, må spørgsmålet, om der skal ske fredning eller ej, bero på vægten af de kolliderende samfundsmæssige hensyn. Komm. har navnlig protesteret mod fredningen af arealet afgrænset af Ølby-Salby vejen i nord frem til vejgafflen ved skyttehuset og en nærmere angivet grænse i syd mod åsen samt mod fredning af jordene omkring avlsgården Vasebækgård og gendrevet D.N.s argumenter for fredningen. Højelse komm. kan ikke anbef. fredning af hele området ml. Køge-Salbyvejen og Ølby Ås. Fredningsplanudv. har udtalt: man må anse det for ønskeligt, at de påg. arealer friholdes. 5 ejere har fremsat erstatningskrav til samlet beløb kr. 259.000. Det af Legatstiftelsen fremsatte fredningstilbud medfører ikke nogen udgift for det offentlige. Nævnets formand, amtsrådets repræsentant samt 2 af de 3 lokale medlemmer finder, at de af fredningstilbudet og påstanden omfattede arealer såvel p. g. a. deres særlige skønhed, beliggenhed og ejendommelighed, som af hensyn til den naturvidenskabelige interesse, der knytter sig til de i området overalt forekommende sjældne geologiske dannelser samt de undervisningsmæssige og historiske interesser har en sådan væsentlig betydning for almenheden, at arealerne som helhed bør sikres i deres nuv. tilstand og finder ikke, at det af Køge komm. fremførte har en sådan vægt, at fredningen ikke bør gennemføres. Da der vil være at afgive kendelse efter stemmeflertallet bestemmes, at de omh. arealer vil være at frede i overensst. med det fremsatte fredningstilbud.

Påtaleret har nævnen for Præstø og Roskilde amtsrådskredse og D.N. Erstatningen (heri indbefattet advokatombkostninger) ansættes til 108.000 kr. (til 5 ejere).

Overfredningsnævnskendelse af 20. aug. 1965. Matr. nr. 14, Svensmarke by, Stege landsogn på Møen. (Sag nr. 1773-64).

Kendelsen er af ejeren indbragt for Ofn., principalt med påstand om fredningens ophævelse subsidiært om større erstatning. Da ejeren under Ofn.s besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede fortsat tilbød at åbne strandarealet for offentligheden med adg. til parkering og ophold, fandt Ofn. henset til landskabets karakter — at fredningen kan begrænses til det omhandlede strandareal. Den fastsatte erstatning bortfalder.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: F.planudv. har rejst sagen om fredning i anl. af en plan for udstykning af hele ejend., idet udv. sammen med nævnet og amtsarkitekten har truffet aftale med samtl. komm. på Møen om sommerhusområdernes placering, og man enedes om kun at udlægge 3 områder, nemlig ved Ulvshale, ved Hårbølle og ved Råbylille. Der er efter nævnets modt. af udstykningsandragendet af min. for kult. anliggender nedlagt forbud imod ejend.s benyttelse til sommerhusbebyggelse, og dette er forlænget indtil 4.10. 1964. Påstanden går ud på, at en del af arealet — ca. 1 ha — åbnes for offentligheden til parkerings- og opholdsmål, og at resten af ejend. bevares i dens nuv. tilstand. Stege landsogns sogneråd finder det meget uheldigt, at ejend. skal opstå som særskilt sommerhusområde, hvorfor en fredning nu vil være ønskelig, da enkelte liebhavere har givet udtryk for ønske om tillægsgård. Forudsat fredningssagens gennemførelse i sin helhed er man villig til at overtage vedligeholdelsen af det udfor ejend. beliggende udlagte off. strandareal, efter at dette evt. vil kunne tilskødes kommunen. Ejeren har protesteret mod fredning, men tilbød at åbne det af udstykningsprojektet omfattede fællesareal for off. med adg. til parkering, såfremt udstykningen kan tillades. Såfremt fredningspåstanden tages til følge kræves en erstatning på op imod 1/2 mill. Da ejend. p. g. a. sin særlige beliggenhed skønnes at have væsentlig betydning for almenheden, vil den være at frede, således at en nærmere betegnet del af arealet åbnes for offentligheden til parkerings- og opholdsmål, og at resten af ejend. bevares i dens nuv. tilstand. Påtaleret har nævnet. Ejend. (areal 7.9650 ha) er iflg. vurdering ansat til ejendomsværdi 55.000,00 kr. Da fredningen ikke findes at gøre indgreb i ejerens adg. til at benytte ejend. som landbrugsejendom fastsættes erstatningen til i alt 25.000,00 kr.

En af Fredningsnævnet d. 10.2. 1964 tinglyst deklaration. Matr. nr. 7 a Staureby.

Af dekl. fremgår bl. a.: Nordisk Insulinlaboratorium, som ejer af ejend. matr. nr. 7 a Staureby by, Jungs-hoved sogn, pålægger herved nævnte ejend. stedse-varende servitutter. Udover de ejend. matr. nr. 7 a påhvillende fredningsbestemmelser pålægges yderligere den rådighedsindskrænkning, at ejend. ikke må anvendes

des til teltslagning el. nogen anden form for lejrliv el. lejrspport. Påtaleberettiget er: ethvert medlem af fredningsnævnet, sognepræsten i Jungshoved sogn og enhver efterkommer i 1ste, 2det eller 3die led af skibsinsepektør J. T. Hagedorn og kordegn Andreas Stavnstrup. Der tilkommer Dr. med. H. C. Hagedorn og dennes hustru fru Maria Hagedorn, født Stavnstrup, for deres livstid og alle efterflg. ejere af matr. nr. 7 c Stavreby færdselsret over ejend. ad en vej, der fører tværs over matr. nr. 7 a fra matr. nr. 7 c og til den off. vej nord for matr. nr. 7 a, ved hvilken denne ejendoms bygninger er beliggende. Underskrevne dr. med. H. C. Hagedorn og fru Maria Hagedorn pålægger herved den dem tilh. ejendom matr. nr. 7 c Staureby servitut om, at ejend. ikke må anvendes til teltslagning el. nogen anden form for lejrliv eller lejrspport.

Bornholms amtsrådskreds

En af Fredningsnævnet den 17. marts 1965 godk. deklaration. Matr. nr. 168 og 169 Allinge-Sandvig markjorder.

Underskrevne arkitekt m. a. a. Gustav Kjølbj, Allinge, som ejer af ovennævnte ejend., erklærer herved for mig og efterflg. ejere, at ejend., matr. nr. 169 udlægges som fællesareal for beboerne af feriecentret »Madseløkke« i form af græsmark el. andre afgrøder til landbruget, og at der hverken på matr. nr. 168 el. 169 må anbringes installationer el. bygninger af nogen art el. finde camping og parkering sted. Påtaleberettiget er Fredningsnævnet, F.planudv. og Nationalmuseet.

Svendborg amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 26.1. 1965. Bregninge Kirkebakkes omgivelser. [Sag nr. 1717-63].

Kendelsen er anket af 4 ejere, der principalt har påstået fredningen ophævet, subsidiært erstatningerne forhøjet, og af D.N. med påstand om udvidelse af fredningen. Ofn. har efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede besluttet at stadfæste kendelsen med en række ændringer, hvorefter matr. nr. 4 b og den nordlige del af 6 a, matr. nr. 6 c, 6 d og 6 e og den vest for Møllevejen liggende del af 6 b samt matr. nr. 4 ab udgår af fredningen, medens matr. nr. 10 og den østlige parcel af matr. nr. 9 a indtages under fredningen. På matr. nr. 9 m, skal hegn mod vejen holdes nede i en højde af ikke over 1,25 m, og på matr. nr. 6 a kan anlægges adgangsvej over det fredede areal til de nord for liggende arealer. Efter at taksationskomm. har fastsat erstatningerne til at lodsejere til 24.000 kr. udgør de samlede erstatningsudgifter (til 5 ejere) ialt 53.000 kr. I nævnets kendelse hedder det bl. a.: D.N. har med nær-

mere begrundelse og detaljeret påstand rejst sag med hensyn til et område omkring Bregninge Kirkebakke omfattende 32 matrikelnumre, alle af Bregninge, hvorhos nævnet senere har inddraget yderligere 8 matr. nr. Nationalmuseet har varmt anbefalet forslaget, som dog kun bør være begrundelsen til en samlet fredningsplan for Nordtåsinge, idet den vældige udsigt fra Bregninge over det yndefulde Tåsinge til det karakteristiske sydfynske landskab har gjort egen til en af landets mest besøgte turistattraktioner. Sagen bør derfor snarest følges op af en dispositionsplan el. fredningsplan for hele komm. Nævnet har afholdt en række møder med de i sagen interesserede, hvorunder D.N. har frafaldet påstanden forsåvidt angår 19 matr. nr. De fleste lodsejere har protesteret mod fredningen og påstået erstatning, heri undtaget Bregninge menighedsråd. Fredningsnævnet er med D.N. og Nationalmuseet enig i, at området omkring Bregninge Kirkebakke p. g. a. sin landskabelige skønhed er af en så væsentlig betydning for almenheden, at det bør fredes i videre omfang end allerede sket, men at fredningsområdet bør begrænses. Da det i kommunens dispositionsplan bl. a. hedder: Såfremt der kan blive vanskeligheder med at få overholdt, at der ikke sker bebyggelse udenfor de til byggeri fastlagte områder, kan der blive tale om at udarbejde en byplan for landbrugsområdet, finder nævnet, at matr. nr. 7 a, 8 a, 10 og den østlige lod af matr. nr. 9 a, kan udgå af fredningsområdet, endv. finder et flertal af nævnets medlemmer, at også matr. nr. 9 k og 9 l bør udgå af fredningen, ligesom matr. nr. 9 q kan udgå af fredningen. Fredningsnævnet mener ikke, at en udvidelse af den i møllen på matr. nr. 6 g drevne restauration bør forhindres. Der pålægges herefter 12 matr. nr. (helt el. delvis) flg. fredningsbestemmelser: Indenfor det fredede område må der ikke opføres nogen bygning, ligesom der ikke uden tilladelse fra fredningsnævnet må foretages væsentlige udvidelser el. ændringer af eksisterende bygninger. På arealerne må der ikke midlertidigt el. vedv. anbringes boder, skure, master, telte, beboelsesvogne el. andre skæmmende indretninger, ligesom der ikke uden fredningsnævnets tilladelse må foretages beplantning med træer og buske el. anlægges gartnerier. De fredede arealer må ikke benyttes til henkastning af affald el. til oplag af varer, der ikke har forbindelse med de indenfor området drevne landbrug. Terrænformerne må ikke ændres. De området ved tidl. fredninger pålagte bestemmelser er fortsat gældende. Fredninger er ikke til hinder for opførelse af de for landbrugsdrift fornødne bygninger el. for, at Svendborg amts vevråsen tager fyld til bygningen af Svendborgsundbroen fra den eksisterende grusgrav på matr. nr. 4 b. Påtaleretten tilkommer fredningsnævnet, D.N. og Nationalmuseet, hver for sig el. i forening. I erstatning tillægges der 5 lodsejere i alt 34.000 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 6.7. 1965. Matr. nr. 5 q Horne by og sogn. [Sag nr. 1779-64].

Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Ml. Horne sogneråd og nævnet er indgået sålyd. overenskomst:

Efter af nævnet har rejst sp. om sikring af en del af stranden ved »Egskrog« i Horne komm. som off. badestrand, har dir. Karl Randrup som ejer af »Eberedholm«, vederlagsfrit til komm. overdraget en endnu ikke udstykket parcel af matr. nr. 5 a Horne (areal 1.4670 ha). Overenskomsten er i uddrag sålyd.: Der tillægges almenheden ret til oph. på og badning fra den nævnte parcel. Komm. udlægger en vej over arealet fra den nuv. off. vej til matr. nr. 44 b's vestlige skel og indretter fornødne parkeringspladser. På arealet opsættes af nævnet efter forhandl. med sognerådet skilte med ordensforskrifter. Spildevand må ikke ledes over arealet til stranden. Fredningen skal iøvrigt ikke være til hinder for, at komm.s beboere henter materialer ved stranden i overensst. med de til enhver tid gældende kystfredningsbestemmelser, ligesom fredningen ikke skal være til hinder for, at de på strandarealet eksisterende støjpladser anvendes som hidtil. Under forudsætning af, at min. for kult. anligg. medd. den hertil fornødne dispensation, forpligter komm. sig til at lade opføre og vedligeholde en toiletbygning med to dame-W.C.er, 1 herre W.C. og 1 pissoir med 1 håndvask i hver afd. På arealet opsættes fornødne affaldskurve af komm. Komm. påtager sig at plante og vedligeholde en passende spredt beplantning af arealet. Forsåvidt der af nævnet udredes et beløb af 7.000,— kr. som tilskud til indretning af toiletbygning, kræves der ikke af komm. yderligere erstatning for fredningen. Min. for kult. anligg. har medd. till. til, at den i overenskomsten omh. toiletbygning opføres ml. kysten og den af strandfredningskomm. fastlagte byggelinie. Da det skønnes af væsentlig betydning for almenheden, at der sikres denne ret til ophold på og badning fra ejend. matr. nr. 5 q af Horne, vil denne være at frede på de i foranst. fredningsoverenskomst anførte vilkår. Påtaleret har fredningsnævnt.

Overfredningsnævnskendelse af 29. dec. 1965. Del af matr. nr. 12 a, Kogsbølle by, Vindinge sogn. (Sag nr. 1796-65).

Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at begrænse fredningens omfang til, hvad der kan anses for tilstrækkeligt til at bevare udsigten fra den off. vej i retning mod Nyborg Fjord. Fredningen omfatter herefter et areal på ca. 8 ha. Til de i kendelsen fastsatte fredningsbestemmelser tilføjes, at arealet skal bevares i sin nuv. tilstand, således at dets karakter af landbrug opretholdes. Dog skal fredningen ikke være til hinder for, at forekomster af sten, grus el. fyld udgraves og borttransporteres, eller at der må etableres sådanne anlæg, som er nødv. for gravning af stenforekomster m. v. hvorhos der tilføjes: Efter slutningen af en evt. udnyttelse af de nævnte forekomster foretages planering af arealer, hvor sådan udnyttelse har fundet sted. Da der ikke kunne opnås mindelig overenskomst om erstatningens størrelse, har taksationskomm. fastsat erstatningen til 17.000 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: D.N. har rejst sag m. h. t. et areal af matr. nr. 12 a Kogsbølle, idet man fra den off. bivej, der fører over arealet, har en udsigt såvel mod nord som mod syd, der er af enestående skønhed. Fredningen bør gå ud på oprethol-

delse af status quo. Ejeren har protesteret mod fredningen og påstået sig tilkendt 1.220.597,00 kr. i erstatning for mistet grusgravning. Da nævnet finder, at den nævnte udsigt er af en sådan betydning for almenheden, at den bør sikres, bestemmes: Arealet skal bevares i sin nuv. tilstand, således at dets karakter af landbrug opretholdes. Dog skal fredningen ikke være til hinder for, at forekomster af sten, grus el. fyld udgraves og borttransporteres. Indenfor det fredede område må der ikke opføres nogen bygning el. anbringes boder, skure, master, telte, beboelsesvogne el. lign., ej heller foretages beplantning med skovtræer. Det fredede areal må ikke benyttes til henkastning af affald el. til oplag af varer, der ikke har forb. med det på arealet drevede landbrug. Amtsrådets byggeplansudv. har på anl. udtalt, at en evt. udstykningsplan el. bebyggelsesplan for området ikke kan forventes anbefalet af amtsrådet. Når henset hertil og til at det fredede areal fortsat kan udnyttes som landbrugsjord, samt at fredningen ikke skal være til hinder for grusgravning, fastsættes erstatningen til 10.000 kr. Påtaleret har fredningsnævnet og D.N. hver for sig el. i forening.

En for Fredningsnævnet den 10. jan. 1964 indgået overenskomst. Nr. Broby Præstegaards omgivelser.

I anl. af at Det særlige Bygningssyn har anmodet fredningsnævnet om at søge gennemført en fredning af den i klasse B fredede Nr. Broby præstegaards omgivelser, tilbyder Nr. Broby sogns menighedsråd under forbeh. af godk. at frede: 1. Det til præstegården hørende areal matr. nr. 2 aa, således at arealets nuv. tilstand som landbrugsjord ikke må ændres uden tilladelse fra Bygningssynet og nævnet, idet der dog på arealet skal kunne indrettes et sportsanlæg uden anden bebyggelse end et omklædningsrum, alt efter en plan godk. af nævnet. Fredningen skal ikke være til hinder for ombygning af præstegården el. opførelse af nybygninger til brug for præsteembedet. Kirkeministeriet træffer, sålænge de omhandlede arealer administreres af de kirkelige myndigheder, efter indhentet erklæring fra fredningsnævnet, afgørelse om nyplacering af bygninger, tilbygninger og ombygninger m. v. 2. Den langs indkørslen til præstegården voksende kastaniealle, bestående af 26 træer, således at disse ingensinde må fældes el. undergives anden behandling end, hvad der efter formtæssig erfaring skønnes nødv. til sikring af træernes bestånd. Menighedsrådet har fortsat det fulde ansvar for træerne og den skade, disse måtte forvalde, hvorfor rådet selvstændigt må iværksætte de foranstaltninger, herunder evt. fældning, som måtte være nødv. for at afværge, at der p. g. a. træernes ælde el. uheldige vækst m. v. opstår fare for skade på omgivelserne. Påtaleberettiget er Det særlige Bygningssyn og fredningsnævnet, hver for sig el. i fgn.

Fredningsnævnskendelse af 19. nov. 1965. En strækning af Odense Å ml. Sønder Broby og Allerup og tilst. arealer.

D.N. har rejst sagen, da det nævnte åstykke er den sidste del af Odense Å, som endnu ikke er udrettet

el. kanaliseret, og området er af betydelig landskabelig skønhed og synligt fra den stærkt befærdede vej ml. Sønder- og Nørre Broby. Lodsjerne erklærede sig med en enkelt undtagelse enige i, at fredningen gennemføres uden erstatning. Fredningsnævnet finder, at det af sagen omfattede område p. g. a. sin skønhed m. m., er af en så væsentlig betydning for almenheden, at der i medf. af lovens § 1 stk. 1 bør pålægges 15 matr. nr. af Sdr. Broby og 1 matr. nr. af Allerup el. dele af disse, flg. fredningsbestemmelser: De fredede arealer skal bevares i deres nuv. tilstand, således at deres karakter af landbrug opretholdes. Regulering, opstemning, uddybning el. andre ændringer af åens nuv. forløb må ikke finde sted. Ændring i terrænformerne, herunder grus- og lergravning, opfyldning og planering, er ikke tilladt. Indenfor det fredede område må der ikke opføres nogen bygning el. anbringes boder, skure, master, telte, beboelsesvogne, benzinanlæg el. lign. indretninger, ligesom arealerne ikke må benyttes til camping el. til parkeringsplads. De fredede arealer må ikke benyttes til henkastning af affald el. til oplag af varer, der ikke har forbindelse med det på arealet drevne landbrug. Fredningen skal ikke være til hinder for, at der på matr. nr. 6 a, opføres et læskur for kreaturer el. udføres sådanne arbejder, som er fornødne for at sikre mod, at åen bortskyller nogen del af ejend.s areal. Der ydes ikke nogen erstatning, da fredningen ikke vil nedsætte ejendommenes værdi i handel og vandel.

Odense amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 1. sept. 1965. Lod af matr. nr. 5 a Grindløse by og sogn. (Sag nr. 1795-65).

Deklarationen er tiltrådt af nævnet under forbehold af Ofn.s godk. og forelagt for Ofn., der efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har vedtaget at stadfæste den af nævnet besluttede fredning, dog således at det overlades til N.F.-rådet at træffe bestemmelse om adg. til samt afgræsning på det fredede. Ejeren af matr. nr. 5 a har overf. nævnet afgivet flg. deklaration: Den på vedh. kort viste lod af ejend. fredes og skal bevares i sin nuv. tilstand, hvorfor navnlig flg. bestemmelser vil være at iagttage: Lodden må ikke anvendes til græsning, og yderligere opdyrkning må ikke finde sted. På det nu opdyrkede areal, har ejeren dog ret til høslæt, men ikke til græsning. Til fornyelse af græsset er det tilladt på sædv. landbrugsmæssig måde at pløje denne del af lodden og avle korn derpå. Lodden må ikke yderl. afvandes, pløjes, opfyldes el. afgraves. Tørvegravning el. anlæggelse af veje el. stier må ikke finde sted. Der må ikke anvendes ukrudtsbekæmpende midler på nogen del af lodden, og vegetationen skal skånes mod alle skadelige indgreb. Spildevand el. ensilage må ikke tillædes, og lodden må ikke tilplantes. Færdsel og ophold på lodden er forbudt undtagen i det omfang, det er nødv. i forb. med den hjemlede

ret til høslæt, og da kun på den nu opdyrkede del af lodden. Fredningsnævnet kan dog give videnskabsmænd og andre særligt interesserede adg. til lodden. Loddens syd- og vestskel skal stede på ejernes bekostning være forsynet med et forsvarligt hegn, således at heste, kreaturer og lign. ikke kan skaffe sig adg. Fredningen er betinget af, at der ydes en erstatning stor kr. 10.000 kr.

Assens amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 14. jan. 1965. Matr. nr. 10 a, Vejlbj by og sogn. (Sag nr. 1723-64).

Kendelsen er indanket af ejeren, med påstand om en erstatning på 5.000 kr. Ofn. har efter besigtigelse og indhentet erkl. fra N.F.-rådet, der anser fredningen af det påg. krat for at være af væsentlig interesse, vedt. at stadfæste kendelsen, dog med den ændring, at vilkåret om opf. af bygninger affattes således: »Opførelse af bygninger i krattet må ikke finde sted, ej heller skal det være tilladt at etablere campingplads el. benytte krattet til bilophugningsplads, ligesom anbringelse af master og ledninger i skoven er forbudt. Anbringelse af boder, skure el. andre skæmmende indretninger er ligeledes forbudt.« Endv. har Ofn., efter forhandling med N.F.-rådet formuleret vilkåret om skovarealet således: »Kratskoven må ikke fjernes; partiel renafdrift og nyplantning af såvel nåletræer som løvtræer må således ikke finde sted. Af hensyn til arealets fornødne pleje undergives det tilsyn af N.F.-rådet, således at dette efter forhandling med ejeren foranlediger den fornødne hugst gennemført og afholder de dermed forbundne udgifter.«

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Efter at ejeren havde ansøgt om tilladelse til bebyggelse af den på en del af ejend. værende skov, har D.N. med nærmere påstand rejst sagen, idet anføres, at det vil være af stor betydning, at en kratkov af denne type kan bevares i sin nuv. tilstand; den fremtræder som en kulturel relikv af en skovtype, hvis tilbivelse skyldes tidl. århundredes driftsformer, og hasselkrat af denne type findes nu kun få steder i landet. Da nævnet finder, at skoven som værende af en særlig struktur er fredningsværdig, bestemmes: Kratskoven må ikke fjernes, partiel renafdrift og nyplantning af såvel nåletræer som løvtræer må således ikke finde sted; dog skal det være tilladt ejeren at fælde store træer samt foretage pletvis hugst i krattet til eget forbrug af brændsel, således at hugst kun må ske efter tilladelse fra en af nævnet udpeget skovkyndig. Grøftning og afvanding må ikke finde sted. Anvendelse af insekt- og ukrudtsbekæmpende midler skal ikke være tilladt. Affald må ikke henkastes i krattet. Opførelse af bygninger i krattet el. langs dets syd- eller østside må ikke finde sted, ej heller skal det være tilladt at etablere campingplads el. benytte krattet til bilophugningsplads, ligesom anbringelse af master og ledninger i skoven er forbudt. Der tillægges ikke

offentligheden adg. Der tillægges ejeren erstatning på 2.500 kr. Påtaleret har N.F.-nævnet og D.N. hver for sig.

Overfredningsnævnskendelse af 20. maj 1965. Matr. nr. 35 a Helnæs by og sogn. (Sag nr. 1777-64).

Ofn. har efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede besluttet at stadfæste kendelsen med flg. ændringer: Af fredningen udgår det areal, placering undergivet fredningsnævnets censur. Udover den medhjælperbolig, som allerede er opført, tillades opført et sommerhus øst for den eksisterende medhjælperbolig samt en medhjælperbolig øst for sommerhuset efter forudg. godk. af nævnet. Konklusion: I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Efter at ejeren af »Bogården«, havde ansøgt om tilladelse til at bebygge den ham tilh. ejend. matr. nr. 35 a af Helnæs med sommerhuse, idet han henviste til, at ejend.s karakter er sådan, at den er meget vanskelig at drive som landbrug, medens den ville egne sig som rekreativt område, forelagde nævnet sagen for planudv., der bl. a. udtalte, at ejeren ved en forhandling var villig til at frede hele ejend., hvis tilladelse kunne opnås til opførelse af 2 huse i nærheden af en nordøst for gårdens bygninger opf. medhjælperbolig og til at lade de nordligste 2½ a 3 tdr. land på vestsiden af den off. bivej være off. tilgængelig, ligesom han var indforstået med at udlægge ca. 600 m kyststrækning langs arealet som off. strand. Nævnet har fundet, at ejend. med sin kuperede form og beliggenhed fremtræder meget naturskøn, arealet er 57 ha 7999 m². Ofn. har senere godk. en fredningsplan, der ikke omfatter allerede fredede arealer el. arealer, for hvilke der måtte være rejst fredningssag. Nævnet har herefter bl. a. udtalt, at det pågl. område er af stor og særpræget landskabelig værdi, således at det bør fredes, at det kan accepteres, at et angivet areal gøres off. tilgængelig, mod at ejeren sørger for arealets vedligh., at der skønnes at være rimelig grund til at give ejeren till. til at opføre et hus i nærheden af den allerede opførte medhjælperbolig, dog kun efter godkendelse af nævnet, at sp. om yderligere bebyggelse udskydes, til der godtgøres behov herfor, at det tillades ejeren i et vist omfang at tage grus til gårdens forbrug, og at der bør ydes ejeren erstatning, der passende kan sættes til 100.000 kr. Konklusion: »Jorderne må ingensinde bebygges yderligere. Der skal på dem drives landbrug som hidtil. Udsigtshindrende beplantning må ikke foretages og terrænformerne må ikke ændres. På arealet må der ikke opstilles boder, skure, beboelsesvogne el. telte, ej heller master el. skilte. Der gives offentligheden adg. til et nærmere angivet areal og til stranden. Det påhviler ejeren ved græsslåning at sørge for, at det off. tilgængelige areal ikke gror til. Ophold om natten med motorkøretøjer, telte el. campingvogne på arealet er ikke tilladt.«

Ankenævnet har i årets løb behandlet en lang række sager, derunder 11, hvor der blev givet tilladelse til bebyggelse, og 8 der fik afslag, ligesom der i 3 tilfælde er meddelt forbud mod reklameskilte.

Hjørring amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 23.2. 1965. »Simon Skrivners Klit« i Råbjerg og Tversted sogne. (Sag nr. 1686-63).

Kendelsen er indanket af samtlige lodsejere (bortset fra én) med påstand om større erstatning el. fredningens opgivet. Efter besigtigelse og forhandling med de interesserede parter, har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen, dog med visse mindre indskrænkninger, således at fredningen i det væsentlige følger klitfredningen. Herefter omfatter fredningen 2 matr. nr. af Gårdbø, 1 matr. nr. af Raabjerg samt 8 matr. nr. af Ø. og V. Vedsted. Klitdirektoratet er villigt til at påtage sig udgifterne ved dæmpningsarbejdet på de klitarealer, der åbnes for offentlighedens adg. Alle lodsejere har accepteret Ofn.s erstatningstilbud, bortset fra 3, for hvilke taksationskomm. har fastsat erstatningerne til i alt 16.200 kr. Da Ofn. iøvrigt kan tiltræde det i kendelsen anførte, vil denne være at stadfæste. Samlet erstatning til 11 ejere 101.550 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: F.-planudv. har med nærmere motivering indbragt sp. om fredning af Simon Skrivners klit med nærmeste omgivelser, i alt ca. 80 ha, beliggende ml. Tuen og Råbjerg i Tversted og Råbjerg sogne. Den foreslåede fredning indgår som led i den af Ofn. godkendte fredningsplan for Tversted-Uggerby komm., samt den af F.-planudv. godk. og af sognerådet tiltrådte fredningsplan for Råbjerg komm. Påstanden omfatter 3 matr. nr. i Raabjerg sogn og 8 matr. nr. i Tversted sogn — af areal i alt 80 ha. N.F.-rådet har fremhævet områdets botaniske og geologiske værdier og udtalt, at man må tillægge fredningen væsentlig interesse i naturvidensk. og undervisningsmæs. henseende, idet tilføjes: Indlandsklittens lavvegetation er meget sart og følsom overfor færdsel. Ridning på det fredede område bør forbydes ligesom teltslagning, og der bør i kendelsen indføres en best. om, at visse arealer, hvis det skønnes nødv. af h. t. vegetationen kan afsperres for alm. færdsel i visse perioder. Under afholdte nævnsmøder har lodsejerne fremført forskellige påstande og rejst erstatningskrav. De to sogneråd har intet haft at indvende imod fredningen. Min. for kult. anligg. har i medf. af lovens § 35 nedlagt forbud mod denne udstykning. Da nævnet finder, at området såvel p. g. a. dets skønhed, beliggenhed og ejendommelighed som af hensyn til befolkningens friluftsliv er af væsentlig betydning for almenheden, vil arealet være at frede efter påstanden. Nævnet fastsætter herefter bl. a. flg. best. for området: Arealerne skal bevares i deres nuv. tilstand og må ikke yderligere opdyrkes, beplantes, planeres, afgraves el. opfyldes. Arealerne må ikke bebygges, og der må ikke opsættes skure, boder, master el. andre skæmmende indretninger. Der tillægges almenheden ret til færdsel til føds og ophold på de udyrkede arealer. Teltslagning, camping og bål-tænding er forbudt. Arealerne må iøvrigt benyttes som hidtil. Jagt må drives som hidtil. Klitvæsenets beføjelser efter lov om sandflugtens bekæmpelse forbeholdes. Efter en samlet bedømmelse af arealerne og det af lodsejerne anførte og oplyste, tillægges der de 9 ejere erstatning til samlet beløb 117.400 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 24.2. 1965. Kyststrækning ved Mårup kirke syd for Lønstrup. (Sag nr. 1612-62).

Kendelsen er bl. a. indanket af D.N. og F.-planudv. med påstand om udvidelse af fredningen, ligesom den er indanket af A/S Vandstedgård med påstand om en delvis oph. af fredningen. Efter foretaget besigtigelse og forhandling med de interesserede parter har Ofn. besluttet at lade den sydlige del (11 matr. nr.) udgå af fredningen. Fredningsinteresserne i denne sag samler sig herefter om en sikring af passende friarealer omkring Mårup kirke og om at sikre off. adg. langs skrantens overkant fra Lønstrup til de fredede arealer ved Rubjerg Knude, og disse formål kan tilstrækkeligt tilgodeses, selv om fredningsgrænsen flyttes noget mod vest, men samtidig bør der ske visse udvidelser af den del af arealerne, der fredes med off. adg. Herefter fredes flg. arealer. Matr. nr. 8 z, 9 a, 29 a, 3 m og 3 a alle af Lønstrup og 1 a Maarupgaard med ret for almenheden til færdsel til fods og ophold på den vestligste, udyrkede del (for matr. nr. 8 z dog på hele arealet). 4 lodsejere har accepteret Ofn.s tilbud om erstatninger, medens taxa-tionskomm. har fastsat erstatningerne til to lodsejere til ialt 11.200 kr. Da Ofn. iøvrigt kan tiltræde det i kendelsen anførte, vil denne være at stadfæste med de af det foranst. flg. ændringer.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: »Ved Ofn.s kendelse i 1948 blev et ca. 264 ha stort areal omkring Rubjerg Knude status quo fredet, ligesom almenheden tilsikredes adg. til de udyrkede arealer. For at forhindre sommerhusbebyggelse umiddelbart op til det fredede areal, navnlig omkring Mårup kirke, har D.N. og F.-planudv. nu rejst frednings-sag for et ca. 83 ha stort areal i tilslutning til nævnte allerede fredede areal, øst og nord herfor med påstand om, at arealerne undergives tilsv. fredningsbestemmelser som for det allerede fredede areal. Forslaget omfatter helt el. delvis 1 matr. nr. af Mårupgaard, 6 matr. nr. af Lønstrup by og 25 matr. nr. af V. Vidstrup tildels med off. adg. Nationalmus. er med indgående motivering gået ind for fredningen af omgivelserne af Maarup Kirke, ligesom N.F.-rådet meget har anbefalet fredning under henv. til områdernes store landskabelige betydning. Under nævnets møder har de fleste lodsejere protesteret imod fredningen og krævet erstatning, hvis fredningen gennemføres. Under sagens gang har Ofn. overfor A/S Skydebaneanlægget Vandstedgård tilladt anlæg af skydebane for en 10-årig periode under forudsætning af, at der ikke foretages ændringer af terrænet bortset fra et antal markørdækninger af størrelse 1-1½ m, ligesom D.N. og planudv. har erklæret sig indforstået med, at sel-skabets arealer undtages fra best. om off. adg. og med, at fredningsbest. iøvrigt affattes således, at de ikke hindrer arealernes benyttelse til skydeøvelser, men har modsat sig ønsket om adg. til sommerhusbebyggelse. Nævnet finder, at det uberørte vestkyst-landskab frembyder en sådan skønhed og ejendommelighed, at betingelserne for fredning er tilstede. Dette gælder særlig den nordl. del af området med den en-ligt beliggende Mårup kirke som midtpunkt, hvor-imod nævnet ikke mener at kunne medtage den syd-østl. del af området langs Rubjergvejen, da Rubjerg

Knude-fredningen af 1948 omfatter næsten 3 km langs vejen, tildels med udmærket udsigt til Knuden. For at få en passende afrunding af fredningen af 1948 vil det derimod være rimeligt at udvide denne, således at kirkevejen i hovedtræk danner grænsen mod øst. Arealerne skal bevares i deres nuv. tilstand og må ikke beplantes, planeres eller opgraves. Arealerne må ikke yderligere bebygges; skure, boder og andre skæmmende indretninger må ikke opsættes. Der må ikke opsættes hegn, bortset fra nødv. kreaturhegn. Master og ledningsanlæg må kun opsættes efter forud. indh. godk. af nævnet. Der tillægges almenheden ret til færdsel til fods og ophold på et nærmere betegnet udyrket areal langs kysten af matr. nr.-e 8 e m. fl. Campering og bål-tænding er forbudt. Nævnet kan foranstalte selvsået vegetation fjernet. Arealerne må iøvrigt benyttes som hidtil. Nødv. landbrugsbygninger kan tillades opf. under nævnets censur. I erstatning tillægges der under hensyn til samtl. foreliggende om-stændigheder, 10 ejere ialt 60.537 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 12.4. 1965. Arealer ved Danzigmand, Syrodde og Blø- den Hale på Læsø. (Sag nr. 1446-61).

Ved den af Ofn. afsagte kendelse i 1963 pålagdes der de af kendelsen omfattede arealer bl. a. flg. fredningsbestemmelser: »Arealerne må ikke bebygges. Skure, boder, master og andre skæmmende indretninger må ikke opsættes, o. s. v. I skr. til planudv. har Det jysk-fynske ELSAM arbejde nu ansøgt om tilladelse til på det af fredningen omfattede matr. nr. 121 f at opsætte en dobbelt kabelbåke, hvilket udv. ikke for sit vedk. har villet modsætte sig. Da Ofn. har kunnet tiltræde det ansøgte, vil Ofn.s fornævnte ken-delse være at ændre i overensst. hermed.

Overfredningsnævnskendelse af 5. aug. 1965. Areal syd for Fejborg Bakke i Hel- lum og Skæve sogne. (Sag nr. 1730-64).

Sagen er indanket af 11 ejere. Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen med en række ændringer vedr. fredningens omfang, således at et areal — væsentlig freds-kov — hvortil der ikke er off. adg., udgår, og at kendelsen udvides til at omfatte et parkeringsareal på ca. 1900 m² i det nordvestl. hjørne af matr. nr. 24 a Skæve sogns sydvestlige del, og dens indhold, bl. a. vedr. adg. Over udyrkede arealer foregår den off. adg. på det fredede til fods ad alle eksisterende veje og stier, og over dyrkede arealer til fods ad en række nærmere angivne stier. På arealer, der åbnes for offentligheden, er bærplukning ikke tilladt. Selvsåede buske og træer vil ved fredningsmyndighedernes foranstaltning og uden udgift for ejerne kunne fjernes. Ofn. har med Skæve komm. indgået aftale om, at komm. påtager sig istandsættelsen og vedligeh. af en vejstrækning, der fra den off. bivej nr. 34 (Bollebakkevejen) vest på over Vesterskov fortsætter mod nord til den sydlige parkeringsplads på matr. nr. 24 b. Medens Ofn. har opnået mindelig overenskomst om erstatningen med 9 lodsejere (samlet beløb 100.500 kr.), har taksationskomm. fastsat erstatningerne til 4 lodsejere til ialt

45.000 kr. I erstatning udbetales herefter til 16 ejere ialt 161.800 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Fredningsplanudv. har med nærmere motivering indbragt sp. om fredning af et ca. 63 ha stort areal syd for den off. bivej ved Fejborg bakke i Skæve og Hellum sogne. Påstanden går bl. a. ud på, at arealet skal bevares i naturtilstand m. m., og at yderligere opdyrkning og beplantning ikke skal være tilladt, medens supplerende afvanding af de eksisterende engarealer skal være tilladt. Landbrugsarealerne skal fortsat kunne holdes dyrkede, og kreaturgræsning ske som hidtil o. s. v. Der skal gives adg. for offentligheden ad alle eksisterende veje og stier samt på alle udyrkede arealer, der er inde i den alm. landbrugsdrift. D.N. har anbefalet fredningen og påpeget, at området har stor interesse i såvel geologisk som botanisk henseende, ligesom N.F.-rådet har udtalt, at en bevaring af udsigten fra Fejborg Bakke mod syd over de storslåede bakkerækker er både af videnskabelig og undervisningsmæssig betydning. Lodejerne har alle protesteret imod fredningen. Da nævnet efter besigtigelse finder, at betingelserne efter lovens § 1 for fredning er tilstede, fastsættes flg. bestemmelser for området: Arealerne skal bevares i deres nuv. tilstand og må ikke beplantes, planeres, afgraves el. yderligere opdyrkes. Arealerne må ikke yderligere bebygges; skure, boder og andre skæmmende indretninger må ikke opsættes, og der må ikke opsættes hegn, bortset fra nødv. kreaturhegn. Master og ledningsanlæg må kun opsættes efter forud indhentet godk. af nævnet. Der tillægges med få undtagelser almenheden adg. til færdsel til fods ad alle eksisterende veje og stier i området, samt på alle udyrkede arealer. Der udlægges en 2,5 m bred sti til off. færdsel fra den off. vej vest for arealerne samt en parkeringsplads på ca. 200 m² på et areal udenfor fredningsområdet af matr. nr. 24 be. Arealerne må iøvrigt benyttes som hidtil. Fredningen er ikke til hinder for opførelse af et sommerhus i dæmpede udvendige farver på parcel af matr. nr. 24 b. Fredningen skal ikke være til hinder for, at der ved fredningsplanudv.s foranstaltning etableres fornøden parkeringsplads i området. I erstatning tillægges der 15 ejere ialt 127.000 kr. Konklusion: Matr. nr. 1 c m. fl. (ialt 10 matr. nr.) af Hellum sogns nordl. del, matr. nr. 24 a m. fl. (ialt 10 matr. nr.) Skæve sogns sydvestl. del og matr. nr. 2 a m. fl. (ialt 11 matr. nr.) af Skæve sogns sydøstl. del, fredes som ovenf. bestemt.

Overfredningsnævnskendelse af 25. nov. 1965. Areal ved »Lille Norge« i Saltum sogn. (Sag nr. 1780-64).

Kendelsen er indanket af ejeren af matr. nr. 2 a med påstand om højere erstatning. Ofn. kan efter besigtigelse og forhandling med de interesserede parter, tiltræde, at arealet fredes som i kendelsen anført, dog at bestemmelsen om vedligeholdelse af den priv. fællesvej ændres efter aftale med komm. således, at sognerådet påtager sig vedligeholdelsen af vejarealet fra parkeringspladsen og ud til off. bivej nr. 5 Erstatningen til den ankende forhøjes til 100.000 kr. Fredningsområdet udgør ialt ca. 30 ha. I erstatning udbetales til 18 ejere i alt 138.000 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Planudv. har rejst sp. om fredning af et ca. 30 ha stort areal beliggende ved vestkysten i Saltum sogn, omfattende 8 matr. nr. (helt el. delvis) alle af Ejersted by, således at arealet skal bevares i sin nuv. tilstand med forbud mod bebyggelse m. v. og med adg. for almenheden til udyrkede arealer. Det skal være tilladt at anlægge stier i området og evt. etablere et parkeringsareal ved arealets sydøstre hjørne, men forbudt at opføre bygninger af nogen art el. anbringe master, boder el. andre indretninger, der kan adelægge el. forringe det påg. areal for almenheden. Som begrundelse for begæringen anføres bl. a.: »Det foreslåede fredede område vil sammen med »Lille Norge« kunne blive friareal for offentligheden med let adg. til strand og klitter samt med god forbindelse til baglandet (Vestkystvejen), hvilket må skønnes at have overordentlig stor betydning for almenheden, da dette område er det eneste større, samlede område, der — ud fra økonomiske betragtninger — kan forventes friholdt for sommerhusbebyggelse på kyststrækningen ml. Blokhus og Løkken. Det påg. område er overordentlig smukt og karakterfuldt med et meget varieret og kuperet klitlandskab mod vest og i baglandet de særprægede cirkusdale, der samtidig giver særligt gode muligheder for et aktivt friluftsliv (udflugtsområde). Der lægges i denne forbindelse stor vægt på, at man nemt kan komme til arealet både fra land (Vestkystvejen) og fra stranden. D.N. har givet det fremsatte forslag sin bedste anbefaling. Fr.planudv. har ønsket tilladelse til at indrette en parkeringsplads — ca. 50×50 m — indenfor fredningsområdet ved dettes sydøsthjørne og har påstået almenheden tillagt færdsel ad den eksisterende vej over 4 c og 2 a fra byvejen sydost for fredningsområdet til dette. Planudv. har endelig ønsket adg. til at fælde af bevoksningen på arealet af hensyn til udsigten mod den smukke dal, dog således, at der steds bevares den bevoksning, der er nødvendig af hensyn til læ. Ejeren har erklæret sig indforstået med disse yderligere fredningsbestemmelser mod erstatning herfor. Fredningsnævnet finder, at det foreslåede fredningsområde p. gr. a. sin skønhed og beliggenhed er af væsentlig betydning for almenheden, og at det bør fredes efter påstanden med enkelte ændringer. Nævnet lægger navnlig vægt på, at arealet i forb. med »Lille Norge« vil danne et tiltrængt friareal for offentligheden i det stærkt udbyggede sommerhusområde ml. Løkken og Blokhus. Fredningsnævnet fastsætter herefter flg. bestemmelser for matr. nr. 2 a m. fl. (ialt 9), Ejersted. Arealerne skal bevares i deres nuv. tilstand. De må ikke yderligere opdyrkes el. beplantes, og der må ikke foretages opfyldning el. afgravning af det naturlige jordsmon. Arealerne må med enkelte undtagelser ikke bebygges, og der må ikke opsættes hegn, bortset fra nødv. kreaturhegn. Master, skure, boder og andre skæmmende indretninger må ikke opsættes. Der tillægges almenheden adg. til gående, ridende og kørende færdsel ad en vej over 4 c og 2 a fra byvejen sydost for fredningsområdet til dette, samt ret til gående og ridende færdsel og ophold på de udyrkede arealer indenfor fredningsområdet. Campering og båltagning er forbudt. Der kan opsættes stenter over hegnene el. møller. Mekanisk musik og støj er forbudt. Hertil føjes en række undtagelser for enkelte matr. nr. bl. a. m. h. t. bebyg-

gelse. Nævnet har ved erstatningsfastsættelsen bl. a. lagt vægt på byggemulighederne for arealerne, herunder byplanbestemmelserne, sundhedsvedtægten og sandflugtsbestemmelserne, og fastsat erstatningerne til ialt 108.000 kr. (18 ejere). Samlet areal 29.81 ha.

En af Fredningsnævnet den 26. august 1964 godk. deklaration. Matr. nr. 2 c m. fl. Kjettrupgård, Grønhøjhuse, Ingstrup sogn.

Undertegnede gdr. Johan Christian Christensen, der ejer ejend. matr. nr. 2 c m. fl. af Kjettrupgård, bestemmer herefter for min nævnte ejend. flg.: Ejend. skal i al fremtid henligge således: De arealer, der i øjeblikket henl. i naturtilstand (strand, klit, hede, skov eller lign.), skal stedes henl. på denne måde el. anden lign. naturtilstand. De arealer, som i øjeblikket er under landbrugsmæssig drift, må fortsat drives landbrugsmæssigt, men kan, om det ønskes, overgå til at henligge i naturtilstand som ovenf. anført. Dette skal ikke være til hinder for græsning af får el. for en påkrævet el. hensigtsmæssig beplantning til bekæmpelse af sandflugt, skabelse af læ etc. el. for fjernelse af uheldsmæssig bevoksning. Ejend. skal i videst muligt omfang henligge uden hegn ml. agrene og om muligt til naboejendomme. Ejend. må ingensinde bebygges yderligere, end det i øjeblikket er tilfældet, det være sig med sommerhuse, garager el. a. Disse bestem. skal ikke være til hinder for, at de landbrugsbygninger, der er på ejend., ombygges, tilbygges el. suppleres med sådanne bygninger, som det måtte være naturligt ell. påkrævet at opføre. Såfremt ejend. måtte blive nedlagt som landbrug, skal det være tilladt i stedet for de nuv. landbrugsbygninger at opføre en enkelt beboelsesbygning på ejend. Bortset fra drift af landbrug må der ingensinde på ejend. udøves nogensohelst form for erhverv el. drives campingplads, minkfarme, oplagsplads, autoophug o. l. Offentligh. skal have fri færdsel på de i naturtilstand henl. områder — derunder fri færdsel til strandområdet langs havet. Der må ikke udøves jagt på ejend. — herfra dog undtaget rævejagt. Ejend. skal så vidt muligt holdes samlet, men en udstykning og delvist salg skal dog være tilladt, når nærv. deklarationen indh. respekteres for hver enkelt parcell vedk. Påtaleretten tilkommer mig selv, Ingstrup-V. Hjermit-slev-Alstrup sogneråd, D.N. samt ejerne af ejendomme, der grænser umiddelbart op til matr. nr. i Kjettrupgård ejerlav.

(Tillæg til deklarationen:)

Det skal være ejere af ejend. tilladt at opdyrke arealer, som det vil være hensigtsmæssigt at opdyrke, evt. mod at tilsv. arealer udlægges som naturområde. Event. nye bygninger skal desuden godk. af nævnet. Martin Dam, Ingstrup, har till. til i 25 år fra 1.4. 1964 at have sit røde træhus stående syd for plantagen. Hvilken bestemmelse ikke er til hinder for, at ejeren tillader personlige venner teltslagning. Foruden sognerådet og D.N. i fællesskab skal fredningsnævnet alene kunne fastsætte ordensforskrifter. — Hvis misbrug ikke sker — er det ikke min hensigt at offentliggørelsen skal kunne hindres i badning og ophold i anledning af badning fra de i naturtilstand henliggende arealer. Også Sct. Hansbål i grusgraven

skal kunne finde sted. Med nævnets samtykke skal et areal af det fredede areal nærmest ved beboelses- eller avlsbygninger kunne afspærres for off. færdsel. Påtaleretten skal også tilkomme fredningsnævnet.

Ålborg amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 20. jan. 1965. Arealer i Hammer-Vestbjerg Bakker. [Sag nr. 1625–62].

Kendelsen er anket af begge lodsejere med krav om tilladelse til bebyggelse subsidiært om større erstatning. Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede parter, har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen, for så vidt angår ejend. matr. nr. 3 b og 16 c, dog således, at det under hensyn til, at der tidl. har ligget et hus på matr. nr. 16 c, tillades på dette at opføre et helårshus med evt. beplantning. Ejeren har herefter acquiesceret ved den tilkendte erstatning, stor 1000 kr. For såvidt angår ejend. matr. nr. 17 smdst. har taksationskomm. fastsat erstatningen til 1500 kr. Da Ofn. iøvrigt kan tiltræde det i kendelsen anførte, vil denne være at stadfæste med de af det foranst. flg. ændringer.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Efter at fredningsnævnet som led i bestræbelserne for at frede Hammer-Vestbjerg bakker nordøst for Aalborg ved frivillige overenskomster med en række grundejere i den østlige del af bakkerne havde etableret en række fredninger, har nævnet efter aftale med D.N. nu rejst fredningssag om nogle mindre enklaver, som ikke var fredet. Da flere af disse sager er afsluttet med overenskomst, omfatter nævnte sag alene ejend. matr. nr. 3 b og 16 c og ejend. matr. nr. 17 (begge under Østbjerg). Ejerne har protesteret mod fredning. Vel er arealerne almindelige marker, der er omfattet af bestem. i lovens § 25, stk. 2, men en fredning af disse begrundes med de smukke omgivelser, og nævnet bestemmer derfor, at de omhandlede grunde bør underkastes fredning. Der må herefter ikke på disse opføres bygninger af nogen art, opsættes skure, mester el. andre skæmmende indretninger, ligesom terrainformerne ikke i væsentlig grad må ændres. Fredningen er ikke til hinder for, at der på matr. nr. 3 b og 16 c opføres de for landbrugsdriften fornødne bygninger. Påtaleret har nævnet og D.N. i fællesskab. Konklusion: Ejendommene, matr. nr. 3 b, 16 c og 17, Østbjerg, Hammer sogn, undergives fredning i overensst. med foranst. Der ydes de to ejere i erstatning henholdsvis 1000 kr. og 500 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 25. marts 1965. Arealer syd for Poulstrup sø. [Sag nr. 1737–64].

Kendelsen er indanket af ejeren af matr. nr. 7 c, Dall, Ferslev-Dall-Volsted komm., samt af matr. nr. 7 i, Dall by. Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen, dog med en række ændringer m. h. t. fredningens omfang (5 matr. nr. udgår delvis) og fredningens indhold (de alm. fredningsbestemmelser), bl.

a. at servitutterne ikke skal være til hinder for foretagelsen af ombygninger af, og tilbygninger til bestående land- og skovbrugsbygninger m. m. efter godk., hvortil er føjet en række bestemmelser vedr. de enkelte lodsejere navnlig m. h. t. bebyggelse. Da Ofn. finder, at der i visse tilf. er lagt for stor vægt på den erstatningsnedsettende betydning af reglen i lovens § 25, stk. 2, har man i en række tilfælde forhøjet erstatningerne. I erstatning udbetales til 13 ejere ialt 97.125 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Efter at Ålborg komm. havde indgået overenskomst med nævnet om fredning af en række uberørte, stærkt kuperede arealer omkring Poulstrup sø, har D.N. begæret et tilgrænsende område for største delen syd herfor underkastet tilsvarende fredning. Fredningssagen omfatter el. berører flg. ejend. i Dall, matr. nr. 2 c m. fl. (ialt 8 matr. nr.) af Poulstrup by, matr. nr. 9 u m. fl. (ialt 35 matr. nr.) af Dall by, og matr. nr. 3 b m. fl. (ialt 9 matr. nr.) af Gultentorp by. De ved nævnsrådet mødende lodsejere har protesteret mod fredning og forbeholdt sig erstatningskrav. Nævnet har besigtiget de pågældende arealer, som fandtes i høj grad fredningsværdige. Ligesom Poulstrup sø er det centrale punkt for den kommunale fredning, anses Svallebakken, på hvis top ligger en oldtidshøj, som det centrale udgangspunkt i nærv. sag. Under sagens behandling er indgået forlig med tiltrædelse af D.N. vedr. ni parceller, der underkastes fredning uden erstatning, samt vedr. matr. nr. 8 ad m. fl. om at de på disse værende sommerhuse, uanset de ligger indenfor den i lovens § 25, stk. 2, nævnte zone, bibeholdes, og at arealerne vest for Poulstrup-Ferslevsvejen udgår af sagen. Nævnet finder, at de til fredning foreslåede arealer, som fører sig smukt til den eksisterende fredning på Ålborg komm.s grunde omkr. Poulstrup sø, p. g. a. deres skønhed bør underkastes fredning, idet nævnet dog af praktiske el. økonomiske grunde har foretaget visse begrænsninger, således at nogle arealer helt el. delvis udgår. Fredningen går nærmere ud på bl. a. flg.: Forbud mod bebyggelse og plantning, mod opsætning af master el. andre skæmmende indretninger samt mod ændring i terrainformerne. D.N. og nævnet skal dog i særlig velbegrundede tilfælde i fællesskab kunne meddele dispensation fra foranst. Arealer skal stedse henligge så vidt muligt i naturtilstand. Den til enhver tid værende ejer skal tåle, at de påtaleberettigede for det offentliges regning lader foretage dertil sigtende foranstaltninger, såsom at lade fjerne selvsået fyr m. v.

Med ejerne af matr. nr. 9 r, s og t er indgået forlig om statens overtagelse af deres ejendom. Påtaleret har D.N. og fredningsnævnet i forening og for så vidt angår de bestemmelser, der berøres af lovens § 2, till. Nationalmusæet. Fredningen omfatter herefter 25 matr. nr. af Dall by, 8 matr. nr. af Poulstrup by og 7 matr. nr. af Gultentorp by. Der udredes i erstatning i alt 69.725 kr. (til 15 ejere).

Overfredningsnævnskendelse af 19. aug. 1965. Arealer ved Oplevvejen i Gravlev sogn. [Sag nr. 1749-64].

Kendelsen er indanket af 4 lodsejere. Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har

Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen med et par mindre ændringer m. h. t. omfang og indhold. Medens Ofn. har opnået mindelig overens. om erstatning 33.500 kr. til 2 lodsejere, har taksationskomm. fastsat erstatningerne for de to ankende til ialt 14.500 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Med sognerådets godk. har nævnet modtaget andr. om tilladelse hvorpå gården er beliggende. Landbrugsbygninger kan opføres inden for det fredede, men er i hens. til til opførelse af sommerhuse på parceller af matr. nr. 5 a og 8 c Gravlev, beliggende i smukke sydvendte bakker umiddelbart vest for den nord-sydgående hovedvej A 10. Efter gentagne besigtigelser og forhandlinger med sognerådet og D.N. gav nævnet afslag på andragendet. Dette afslag blev indanket for Ofn., men inden sagen kom til realitetsbeh. her, fremsatte D.N. med nærmere motivering begæring om fredning af matr. nr. 8 c, 5 m, 5 l og dele af 5 a, alle af Gravlev. Under sagens behandling udvidedes arealet således, at det herefter omfatter helt el. delvis 15 matr. nr. alle af Gravlev. Påstanden går ud på flg.: Bebyggelse el. tilbygning til eksisterende bebyggelse skal ikke være tilladt. Det på matr. nr. 5 l ulovligt opførte sommerhus bør fjernes. Opstilling af boder, skure, master el. andre skæmmende indretninger skal ikke være tilladt. Campingplads må ej indrettes. Terrænformerne må ikke ændres. Anlæg af haver, opstilling af flagstænger og stakit er ikke tilladt, derimod alm. markhegn. Træbeplantning må ikke foretages, hvorimod traditionel landbrugsdrift må finde sted. Offentligheden har ingen adg. Ejere har alle modsat sig en fredning. Nævnet har med tiltrædelse af D.N. ikke villet modsætte sig, at der på området opføres enkelte sommerhuse, forudsat at disse ikke kan ses fra hovedvejen. Da arealerne findes fredningsværdige, vil de være at frede i nævnte omfang med enkelte begrænsninger. Konklusion: Ejendommene matr. nr. 2 a m. fl. (ialt 14 matr. nr. samt den fælles grusgrav) alle af Gravlev, fredes i ovenf. angivne omfang. Der tillægges 3 ejere erstatning i alt 23.500 kr.

Randers amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 12. november 1965. Matr. nr. 3 e, 3 af og 5 f Havhusene, samt matr. nr. 3 av og del af 3 a Havhusene, begge af Hornslet. [Sag nr. 1801-65].

Efter foretaget besigtigelse og forhandling med de implicerede lodsejere m. fl. har Ofn. besluttet at stadfæste nævnets kendelse.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Efter at Ofn. havde tilladt opførelse af beboelsesthus på den del af matr. nr. 3 a Havhusene, der omfattede af den tingl. fredningsplan for Aarhusegnen, vedtog ejeren, da villakårene ikke blev overholdt, en bøde på 1000 kr., uden at der ville blive rejst indsigelse mod den eksisterende bebyggelse, hvorhos man har meddelt ejeren tilladelse til at benytte et areal af matr. nr. 3 av Havhusene, stort 700 m², det pågældende hus iberegnet, til have;

den resterende del af matr. nr. 3 av skal derimod være uden beplantning. Overfor et andragende om udstykning af en del af matr. nr. 3 a Havhusene, i 6 parceller, har planudv. indstillet, at denne udstykning nægtedes, og at der rejstes fredningssag for denne del af matr. nr. 3 a og nogle omliggende arealer for at bevare udsigten fra vejen, (der fra Aarhus-Grønå landevej gennem Eskerød fører til strandvejen) udover Kalø-vig m. m. Herefter må arealerne ikke bebygges, beplantes el. forsynes med kiosker, skure, master el. andre skæmmende indretninger. Der må ikke foretages afgravning el. andre terrainændringer. Bevoksningen ved bækken langs strandvejen mod Vosnæsgaard skal fjernes, dog at enkelte træer må blive stående i opstammet stand. Camping må ikke finde sted. Det tillades dog ejeren af matr. nr. 3 av på nærmere vilkår at indrette en toiletbygning af træ. Den øvrige træplantning på det omh. areal af matr. nr. 3 av og del af matr. nr. 3 a skal fjernes. Det er tilladt ejeren af matr. nr. 3 av at anlægge en have omkr. der eksisterende beboelseshus. Der er med de to ejere opnået forlig om erstatning, ialt 59.000 kr. (Konklusion).

Overfredningsnævnskendelse af 18. nov. 1965. Matr. nr. 11 c, Læggerholm og Vide-rup, Vistoft sogn. (Sag nr. 1806-65).

Kendelsen er indanket af ejeren. Ofn., der efter besigtigelse og forhandling med de interesserede parter, er enige i, at ejend. fredes og udlægges til off. opholdsareal, har herefter tilbudt ejeren overtagelse af ejend. for 32.000 kr. Nærv. kendelse vil derfor være at tinglyse som adk. for min. for kult. anligg. I erstatning udbetales til ejeren 32.000 kr.

Af nævnets kendelse fremgår bl. a.: På ejend. matr. nr. 11 c, der er omfattet af den lyste fredningsplan for Mols-området, er beliggende den ene og en del af en anden af 3 sammenhængende oldtidshøje »Trehøje«, og der er øst for ejend. en række oldtidshøje. Af ejend.s samlede areal, 7,88 ha, er ca. 2.50 ha omfattet af den i lovens § 2 foreskrevne beplantnings- og bebyggelsesgrænse på 100 m fra oldtidshøjens fod. Efter at ejeren havde søgt planudv. om godk. af beplantning af en del af ejend., er sagen videre sendt til nævnet med anmodning om, at der rejstes fredningssag og med påstand om, at arealet fredes mod bebyggelse af enhver art, mod beplantning, samt opstilling af skure, kiosker, master, transformatorårne og andre efter fredningsnævnets skøn skæmmende indretninger, samt at det forbydes ved gravning el. på anden måde at foretage ændring i terrænforholdene el. henkaste affald på området. Endelig blev der påstået tillagt offentligheden adg. til arealet og forbud mod dettes indhegning. D.N. og Nationalmus. har sluttet sig til påstanden. Da nævnet er af den opfattelse, at arealet omkring de betydningsfulde oldtidshøje »Trehøje«, som er beliggende frit og højt i terrænet, fremtræder særdeles smukt, i videst muligt omfang bør friholdes for bebyggelse, beplantning el. andre foranstaltninger, og at arealet i sig selv frembyder sådanne landskabelige og rekreative værdier, at det bør bibeholdes så vidt muligt i sin nuv. skikkelse, ligesom der bør gives offentligheden adg. til arealet, vil udv.s

påstand være at tage til følge, hvorhos det vil være rimeligt, om arealet søgtes erhvervet af det offentlige. Erstatningen er fastsat til 12.000 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 23. november 1965. Del af matr. nr. 6 c og 8, Basballe by, Agri sogn. (Sag nr. 1700-65).

Kendelsen er anket af ejeren. Ofn. har efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede under hensyn til, at der på egnen findes et stort antal smukke udsigter, besluttet at tillade opf. af et aftægts-hus på matr. nr. 6 c, på betingelse af, at tegninger af husets ydre forelægges for nævnet til godk., og at der tinglyses dekl. på ejend., hvorefter den på fredningsplanen optagne del af ejend. status-quo fredes. Den ved nævnets kendelse fastsatte erstatning bortfalder herefter. I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Efter at ejeren af matr. nr. 6 c havde ansøgt om tilladelse til på ejend., der er omfattet af den af Ofn. godk. »Mols-plan«, at opføre et aftægts-hus, og herpå havde modtaget afslag — tillige fra ankenævnets side, u. h. t. at matr. nr. 6 c, der ligger vest-sydvest for den off. vej fra Basballe til Grønfelt, er tænkt som udsigtsareal, — begæredes fredningssag rejst for det påg. areal. Under et nævns-møde nedlagde planudv. påstand om, at den påg. del af matr. nr. 6 c, som består af et ca. 100 m bredt bælte vest-sydvest for Basballe-Grønfelt-vejen, og hele den del af matr. nr. 8, som er beliggende sydvest for den ovenfor nævnte vej tilstands-fredes. Da nævnet i det hele kan tiltræde planudv.s og ankenævnets motivering for fredningen, har nævnet taget påstanden til følge. Der tillægges ejeren en erstatning på 5000 kr.

Fredningsnævnet har i årets løb behandlet 1167 sager, hvoraf 775 efter lovens § 22; af disse er tilladelse givet i 754 tilfælde. 115 sager vedr. dispensation fra § 25, 2 med tilladelse givet i 101 tilfælde.

Viborg amtsråds-kreds

Overfredningsnævnskendelse af 9. nov. 1965. Nordspidsen af halvøen Lundø i Lim-fjorden. (Sag nr. 1649-63).

Kendelsen er indanket af 9 lodsejere samt af et lods-ejerudv. Efter foretaget besigtigelse og forhandling med de ankende og andre i sagen interesserede har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen med flg. ændringer: Da der efter Ofn.s opfattelse ikke er tilstrækkelig grund til at underkaste det i kendelsen med II betegnede område, udgår dette område. Af h. t. offentlighedens adg. til de fredede arealer i område I tillægges der dog offentligheden adg. til gående og kørende færdsel, herunder kørsel med motorkøretøjer, ad den gennem område II førende private fællesvej. Den ved kendelsen inden for område II afsatte parkeringsplads flyttes til område I. Kommunen har uanset parkeringspladsens ændrede placering erklæret at

ville stå ved sit tilbud om at ville indrette pladsen m. v. Herefter ændres fredningsbevillingen vedr. dette pkt. derhen: Færdsel med motorkøretøj uden for parkeringspladsen er ikke tilladt, bortset fra den for arealernes brug nødv. færdsel for ejerne. Vedr. offentlighedens færdsel og ophold uden for parkeringsarealet bestemmes, at alle arealer søværts en nærmere angivet grænse står åbne for offentligheden til gående færdsel, ophold og badning. Dette medf. en begrænsning i den off. adg. for så vidt angår matr. nr.ene 10 d og 2 g. På de dele af de nævnte matr. nr., hvortil der i medfør af foranst. ikke er givet off.heden adg., foregår den off. passage herefter alene efter lovens § 23, stk. 1. Efter at Ofn. har afgivet tilbud til de ankende lodsejere inden for det fredede område I samt til lodsejerudv., er mindelig overenskomst om erstatningerne opnået med 3 ejere om samlet erstatning 3.900 kr. For de øvrige ankende har taksationskomm. for de til parkering afgivne arealer fastsat erstatningen til 1 kr. pr. m² og til 3 ejere samt komm. (for vedligeholdelse af vej), ialt kr. 50.150, saml. erstatning kr. 54.050. (Konklusion).

Efter at D.N. med nærmere motivering havde rejst sagen, har nævnet afholdt en række møder med de i sagen interesserede. For område I nord for plantagen (omfattende 17 matr. nr.) går påstanden ud på, at området skal bevares i sin nuv. tilstand, fri for bebyggelse, ændring i terrænformer, beplantning m. m. og for område II (selve plantagen, 46 matr. nr.) skal bebyggelse være tilladt, dog at der pålægges byggeforbud 100 til 200 m fra strandbyggelinien afpasset efter terrænet. Parceller må i alm. ikke udstykkes med areal under 400 m², og beplantningen på de enkelte parceller må kun fældes i det omfang, som er nødv. for opførelse af bebyggelsen og tilvejebringelse af opholdsareal ved denne. Af lodsejerne er fremsat forskellige protester imod fredningen, særlig m. h. t. adgangsforsholdene subsidiært erstatningskrav. Der gives ikke almenheden ret til ophold og badning ud for huset på matr. nr. 10 d. Ad område II har nævnet godkendt det fremlagte udkast, idet bemærkes, at de foreslåede vilkår ret nøje svarer til de vilkår, der i alm.hed følges af nævnet, når dette giver byggetilladelse i medf. af § 22. Den langs øststranden værende sti vil være at åbne for gående færdsel, ligesom nævnet finder det rimeligt at tillægge offentligheden ret til færdsel også med motorkøretøjer til parkeringspladsen ad en nærmere anvist vej, der er eneste adgangsvej til område I. Da det efter en gennem amtsrådet fremsendt erklæring fra amtslægen henstår som ganske usikkert, om der nogensinde på lovlig vis kan bygges sommerhuse indenfor område I, finder nævnet ikke grund til at tilkende erstatning i anledning af, at fredningen hindrer sommerhusbebyggelse. For ulemper ved almenhedens adg. til en del af det fredede areal tillægges der derimod en erstatning på ialt 9.600 kr. Da ejeren af matr. nr. 7 b har erhvervet sit areal under fredningssagen med henblik på udstykning til sommerhusgrunde, findes han ikke berettiget til erstatning for tab af fortjeneste ved videresalg el. for forgæves udstykningskostninger, men til erstatning 5000 kr. for købsprisen vedr. den del af arealet, der udlægges til parkeringsplads; af lign. grund tillægges der ejeren af matr. nr. 21 a en erstatning på 1000 kr. Vedr. erstatningskravene i anl.

af, at den eneste adgangsvej åbnes for motorkørsel, bemærkes, at der er tale om en privat fællesvej, der antagelig fra gl. tid har været tilgængelig for almenheden, men nævnet finder, at der bør gives lodsejerne medh. i, at der må påregnes større udgifter til vedligeholdelse i anl. af fredningen. Da det i praksis er umuligt at vurdere hver lodsejers stigende andel i udgifterne, men i stedet at yde en bestemt sum i erstatning, når denne sum kan administreres således, at den kan bruges til vejens vedligeholdelse, har nævnet, da sognerådet har erklæret sig villig til at forvalte en sådan erstatningssum på disse vilkår, tillagt komm. en erstatning på 12.000 kr. Nævnet og D.N. har påtaleret. Der udbetales erstatninger til 9 ejere i alt kr. 36.950.

Århus amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 2. febr. 1965. Arealer ved østsiden af Solbjerg sø. [Sag nr. 1768-64].

Kendelsen er indanket af de af kendelsen omfattede private lodsejere. Ofn. har efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede opnået mindelig overensk. om erstatningen til samlet beløb 46.400 kr. og har besluttet at stadfæste kendelsen med flg. ændringer, idet dog af fredningen udgår de landbrugsbygninger, som i udkanten af det fredede er beliggende på matr. nr. 5 b Solbjerg. (Konklusion).

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Efter at der på matr. nr. 3 a og 5 b Solbjerg var tinglyst en af Ofn. godk. fredningsplan, har ejeren nu anmodet planudv. om at få hele arealet frigivet til bebygg. Udov. har i denne anl. medd., at der forelå en lang række andragender om disp. fra planen i området omkr. Stilling og Solbjerg søer, og at udv. derfor havde fundet det nødv. at tage dets stilling til planområderne omkr. søerne op til nøjere overvejelse med henblik på udarbejdelse af en detaljeret plan for hele området med det formål at bevare udsigten fra Gl. Horsens landevej over ejend. mod og ud over Solbjerg sø. Uanset, at samtl. de på planen optagne arealer burde søges status quo fredet, var det dog nødv. ved den detaljerede planlægning at pege på enkelte områder, hvor man uden skade for planens helhed kunne placere nogle sommerhuskolonier, herunder bl. a. på en del af her omh. ejend. Da imidlertid Tiset sogneråd ikke kan tiltræde, at der foregår nogen bebyggelse på vestsiden af Gl. Horsens landevej, er udv. gået tilbage til sit primære standpunkt: at arealerne status quo fredes. Sagen blev derefter indbragt for fredningsnævnet, der skønnede det formålstjenligt at udsætte den fortsatte behandling af sagen, indtil der forelå endelig afgørelse af de ved nævnet for Skanderborg amtsrådskreds da verserende fredningssager vedr. meget omfattende arealer ved de to Solbjerg søer. Fredningsplanudv. har senere indstillet, at sagen må blive udvidet til at omfatte yderligere arealer, idet man herved, efter at nævnet for Skanderborg amt har afsagt kendelse om fredning af

arealerne langs de sammenhængende Stilling-Solbjerg søer langs hele søen i Skanderborg amtsrådsreds (bortset fra de bymæssigt bebyggede områder), vil opnå fredning af søarealerne, (bortset fra den bymæssige bebyggelse) og hele søen rundt med undtagelse af de også på fredningsplanen optagne dele af ejend. matr. nr. e 4 g m. fl. Der er ikke rejst indsigelser mod fredningen. Da der i nævnet er enighed om, at det af frednings sagen nu omfattede areal, under hensyn til dets beliggenhed og øgens landskabelige skønhed, bør endeligt fredes, bestemmes: Arealerne skal bevares i deres nuv. tilstand. Ændringer i terrænet el. i terrænformerne, herunder grus- og lergravning, opfyldning og planering er ikke tilladt. Arealerne må ikke anvendes til oplagsplads. Uden for de nuv. haveanlæg må træplantning ikke foretages undtagen til bevarelse og fornyelse af eksisterende bevoksning, og i så fald skal genplantning finde sted enten med samme slags træer som de tidl. el. med danske træer. Levende hegn, trægrupper og enkeltstående træer uden for haver må ikke fjernes uden de påtaleberettigedes samtykke. Stengærder må ikke forandres el. fjernes. Opførelse af nye land- el. skovbrugsbygninger på arealet må ikke påbegyndes, forinden tegning og planer er godkendt af de påtaleberettede. Herudover er det forbudt at opføre enhver art af bygninger samt på arealet at anbringe el. opsætte beboelsesvogne, boder, skure el. andre indretninger, herunder master og tårne. Etablering af teltlejr, camping- og parkeringspladser uden for arealer, der er godk. dertil, må ikke finde sted. På Solbjerg sø er sejlsads med både, som fremdrives med mekanisk kraft, forbudt. Undtaget fra forbudet er både, som anvendes til fiskeri. Forbudet gælder kun de dele af søen, der hører til arealer omfattet af denne kendelse. Herudover er truffet særbestemmelser for to ejend. Fredningen giver ikke almenheden nogen ret til færdsel på det fredede.

Konklusion: Ejend. matr. nr. 3 a, 4 a, 4 g, 5 a og 5 b samt umatrikuleret gadejord, Solbjerg by, Tiset sogn fredes som ovenfor bestemt. Påtaleretten tilkommer nævnet og fredningsplanudv. I erstatning udbetales til 3 ejere i alt 41.400 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 8. nov. 1965. Øen Tunø i Kattegat. [Sag nr. 1784-65].

Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede, har et flertal af Ofn.s medlemmer fundet, at det vel kan underkastes tvivl, om Tunø natur har en sådan skønhed og et sådant særpræg, at den i sig selv kan begrunde, at denne ø fredes i sin helhed frem for andre lign. danske øer, men dog fundet, at øen udgør en sådan landskabelig helhed, at det er rimeligt at stadfæste kendelsen, hvorved også lægges vægt på den interesse, som øens befolkning har vist fredningen. Såfremt udviklingen skulle gøre det påkrævet, bør der dog, efter ansøgning, kunne ske en udvidelse af de til sommerhuse udlagte områder mod en tilsv. tilbagebetaling af de ydede erstatninger. Ofn. har besluttet at ændre fredningsbestemmelserne bl. a. med hensyn til beplantning og bebyggelse, således: Udenfor de nuv. haveanlæg og eksisterende beplantninger er tilplantning kun tilladt med nævnets

godk. bortset fra plantning af læhegn og beplantning i de til sommerhusbebyggelse udlagte områder. Om- og tilbygning til landbrugs- el. skovbrugsbygninger kan foretages uden fredningsmyndighedernes tilladelse, med mindre om- el. tilbygningen sker i forbindelse med ejend.s overg. til anden benyttelse. I så fald skal der i hvert enkelt tilfælde indhentes tilladelse til bygningsændringen fra nævnet. Masteføring til lokal el- og telefonforsyning skal være tilladt efter forud af nævnet meddelt godk. Ofn. kan tiltræde, at nogle nærmere betegnede arealer erhverves af staten for de i fredningskendelsen nævnte beløb. Med enkelte særbestemmelser kan Ofn. tiltræde det i kendelsen anførte.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: I samråd med form. for F.planudv. har nævnet rejst sag om fredning af hele øen Tunø. På et møde forelagde planudv. udkast til overenskomst, omfattende tilstands-fredning, statens erhvervelse af arealer samt ret for almenheden til gående færdsel på visse private veje og stier på øen m. m.; et udkast, der på et senere møde tiltrådtes af et stort antal af de mødte, for endelig på et afsluttende møde at blive tiltrådt af samtlige ejere med undtagelse af tre. Da der i nævnet er enighed om, at Tunø udgør et meget smukt og særpræget naturområde, og at der gennem en fredning i forb. med udlægning af off. sti- og opholdsarealer samt begrænsning af de arealer, på hvilke sommerhusbebyggelse må finde sted, vil kunne bevares naturværdier af meget væsentlig betydning for almenheden samt gives denne adg. til friluftsliv af betydelig rekreativ værdi, bør fredningen omfatte hele øen med undtagelse af 1) et nærmere angivet byområde. I tilslutning til den eksisterende bebyggelse udlægges et areal i en dybde af 50 m syd for off. bivej nr. 2, på hvilket opf. af helårshuse, sommerhuse samt lettere industri- og håndværksprægede virksomheder, der ikke kan være til gene for de omboende, skal være tilladt. Det eksisterende byområde på ca. 6.92 ha udvides herved med ca. 3.18 ha til i alt 10.10 ha. 2) Det areal stort ca. 0.94 ha, der henh. under den eksisterende fredning af Tunø kirkes omg. De fredede arealer skal bevares i deres nuv. tilstand, således at ejend.s karakter af landbrugs- og skovbrugsejendomme opretholdes, og ved driften af såvel mark- som skovområderne vil der være at tage hensyn til bevarelsen af de landskabelige og naturvidensk. værdier. Ændringer i terrænformerne, herunder grus- og lergravning, opfyldning og planering, er ikke tilladt. Arealerne må ikke anvendes til oplagsplads, teltlejr, camping- og parkeringspladser. Udenf. de nuv. haveanlæg må træplantning ikke foretages undtagen til bevarelse og fornyelse af eksisterende bevoksning, og i så fald skal genplantning finde sted enten med samme slags træer som de tidligere el. med danske løvtræer. Levende hegn, trægrupper og enkeltstående træer uden for haver må ikke fjernes uden de påtaleberettigedes samtykke. Stengærder må ikke forandres el. fjernes. Opførelse af nye landbrugs- el. skovbrugsbygninger må ikke påbegyndes, forinden tegning og planer er godk. af de påtaleberettede. Herudover er det forbudt at opføre enhver art af bygninger el. at anbringe el. opsætte beboelsesvogne, boder, skure el. andre indretninger, herunder master og tårne. For enkelte ejend. er dog givet en række særbestemmelser m. h. t. be-

byggelse, grusgravning m. m. Der udlægges til brug for offentligheden en gangsti i en bredde af 2 meter langs kysten, og iøvrigt åbnes de på oen værende private veje og stier, herunder skovstier, for offentligheden til gående færdsel. Da nævnet kan tiltræde forslaget om, at der — for derved at skaffe almenheden adg. til friluftsliv af rekreativ værdi — finder off. erhvervelse sted af nogle nærmere angivne skov-, strand- og udsigtsarealer, indstiller nævnet til Ofn. i medf. af lovens § 13, at dette finder sted. Ved forhandlinger ml. planudv. og grundejerne på oen er der — bortset fra to grundejere — opnået mindelig overenskomst om erstatningerne, hvorefter disse ialt udgør 362.352 kr. (til 7 ejere). Det areal, som status quo fredes, udgør 318.4031 ha.

Skanderborg amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 12. febr. 1965. Arealer langs nord- og sydsiden af Solbjerg Sø. [Sag nr. 1747-64].

Kendelsen er med påstand om højere erstatning indanket af 13 lodsejere. Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen med enkelte ændringer, dels m. h. t. fredningens omfang, dels m. h. t. fredningens indhold, idet best. vedr. beplantning får flg. ordlyd: »Uden for de nuv. haveanlæg må træplantning ikke foretages undtagen til bevarelse og fornyelse af eksisterende bevoksning, og i så fald skal genplantning finde sted enten med samme slags træer som de tidl. el. med danske løvtræer.« Best. vedr. landbrugsbygninger ændres således: »Opførelsen af nye landbrugsbygninger på arealet må ikke påbegyndes, forinden tegning og planer er godk. af de påtaleberettigede, hvorhos enkelte særbest. ændres.« Ofn. har opnået mindelig ovenens. med de ankende lodsejere om erstatningens til samlet beløb 215.950 kr., hvoraf staten afholder $\frac{1}{10}$ ved den mest bekestelige fredning ved Stilling Sø's sydside og $\frac{3}{4}$ af udgifterne i forb. med de øvrige mindre bekestelige fredninger. Den resterende fjerdedel af udgifterne fordeles med $\frac{2}{3}$ på Skanderborg amtsfond m. m. og $\frac{1}{3}$ på Århus amtsfond og købstad.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Den tidl. tingl. fredningsplan for Blegind og Vitved komm. omfatter bl. a. arealerne langs nord- og sydsiden af Solbjerg sø. Efter at lodsejerne har indsendt andragender om dispensation til planudv., har dette indstillet til nævnet, at nogle nærmere beskrivne områder, som alle omfattes af planen, status quo fredes. Efter afholdt møde med de interesserede parter, og idet nævnet har skønnet, at området p. g. a. sin landskabelige skønhed er fredningsværdigt, vil der være at pålægge de respektive ejend. flg. fredningsbestemmelser (ganske som den af frn. f. Århus amtsrådskreds under 2. febr. d. å. afsagte kendelse). Påtaleberettigede er fredningsnævnet og fredningsplanudv. Det fredede areal omfatter 25 matr. nr. el. dele deraf.

Overfredningsnævnskendelse af 12. febr. 1965. Arealer langs sydsiden af Solbjerg sø. [Sag nr. 1748-64].

Kendelsen er med en enkelt undtagelse indanket af samtl. lodsejere med påstand om større erstatning. Efter at Ofn. har besigtiget arealerne og forhandlet med de ankende m. fl., har man besluttet at stadfæste kendelsen med en række mindre ændringer m. h. t. fredningens omfang og dens indhold. Ofn. har opnået mindelige overens. med de ankende lodsejere. Erstatningerne beløber sig til ialt 36.900 kr. (til 10 ejere). Vedr. udgiftsfordelingen er anført lign. betragtninger som i foran citerede kendelse.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Den tidl. tinglyste fredningsplan for Vitved komm. omfatter bl. a. området på sydsiden af Solbjerg Sø. Efter at en del af lodsejerne nu har andraget om dispensation fra planen, har planudv. indstillet til nævnet, at nogle nærmere beskrivne arealer status-quo fredes. Efter afholdte møder med lodsejerne og andre i sagen interesserede, og idet nævnet har skønnet, at området p. g. a. sin landskabelige skønhed er fredningsværdigt, vil der være at pålægge de respektive ejend. flg. fredningsbest. (ganske som af foranst.). Påtaleberettigede er fredningsnævnet og planudv. Det fredede areal omfatter 17 matr. nr. el. dele af disse. M. h. t. erstatningsspørgsmålet er lign. betragtninger gjort gældende som ad kendelse 2. febr. (Århus Amt). Det samlede erstatningsbeløb udgør 32.600 kr. (til 12 lodsejere).

Overfredningsnævnskendelse af 19. aug. 1965. Dele af matr. nr. 1 a og 1 x, Laven by, Linå sogn. [Sag nr. 1792-65].

Ofn. har foretaget besigtigelse og forhandlet med de i sagen interesserede, hvorunder sognerådet gav tilsagn om, at det syd for matr. nr. 3 an og 3 am beliggende vejareal holdes åbent for off.heden. Fra Nationalmus. side ønskes påtaleret vedr. den del af arealet, der omfatter fortidsmindet »Gammelkol« og en radius af 100 m, hvilket Ofn. har efterkommet. Iøvrigt kan Ofn. tiltræde kendelsen.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: Ejeren af matr. nr. 1 a og 1 x Laven, gdr. Kristian Fjirgaard, Laven, der tidl. har været medlem af fredningsnævnet, udpeget af Linå sogneråd, har fremsat tilbud om fredning af ca. 31 ha. af den ham tilh. ejend., mod bebyggelse m. v. Området skråner syd ned mod Jul sø. Der er fra volderstedet »Gammelkol«, hvortil ejeren tilbyder at give adg. for gående, en storslået udsigt over søen mod Himmelbjerget i baggrunden. Planudv. har anbefalet fredningen, men har ikke kunnet anerkende ejers forbehold om bebyggelse på østsiden af vejen til Dynæs. Da nævnet finder, at området p. g. a. sin skønhed, beliggenhed og ejendommelighed har væsentlig betydning for almenheden, fredes en nærmere angivet del af matr. nr. 1 a, undtaget er skråningen i det nordøstl. hjørne nord for fredskoven, hvor der må bygges højst 1 enfamiliehus. Den til enhver tid værende ejer af ejend. er pligtig at give offentligheden adg. for færdsel til fods ad nærmere angivne veje. Nationalmus. har dog bl. a.

stillet den betingelse, at bænke, hegn, udsigtspladser o. l. ikke anbringes på selve voldstedet i Gammelkol. Linå komm. har tilbudt at påtage sig opsætning og vedligeholdelse af hegn, stier og møller samt bænke, udtynding af træbevoksning m. v. mod et samlet vederlag på 13000 kr. jfr. skr. af 18. jan. 1965. Nord for matr. nr. 3 an, tilbyder ejeren at afstå et areal ca. 1240 m² til parkeringsplads for biler efter nærmere forhandling med Linå sogneråd, medens det nødv. vejareal fra parkeringspladsen til vejen syd for matr. nr. 3 aa, m. fl. afgives af ejeren uden erstatning. Området skal forblive henliggende i sin nuv. tilstand og udnyttes som hidtil som landbrugsejend. Arealerne må ikke yderligere bebygges, og der må ikke på disse opstilles boder, skure, master el. andre skæmmende indretninger samt beboelsesvogne. Ejend. må ikke beplantes yderligere med træer, der kan virke udsigtsforstyrrende, og ændring af terrænerformerne må ikke finde sted. Gravning efter sten, sand, ler, ral, grus el. lign. må ikke finde sted, og der må heller ikke foretages afgravninger, udjævninger eller opfyldninger. Henkastning af affald må ikke finde sted. Støjdende adfærd på det fredede område må ikke finde sted. På arealerne må der ikke indrettes parkeringspladser el. campingpladser. Fremførelse af telefon- og kraftledninger må kun ske med fredningsnævnets tilladelse. Der må ikke anlægges nye veje el. stier på arealerne uden nævnets tilladelse. Påtåleretten tilkommer fredningsnævnet. I erstatning tilkendes der ejeren kr. 55.000 og Linå komm. kr. 13.000.

En af Fredningsnævnet den 4. marts 1965 godk. deklaration. Matr. nr. 9 a Flensted by, Låsby sogn.

Underskrevne gdr. Niels Jensen Møller og hustru, Flensted by, Låsby sogn, tilbyder herved at frede de egetræer på den os tilh. landbrugsejend. matr. nr. 9 a Flensted, nemlig det store egetræ øst for og de seks egetræer sydost for kostalden samt to egetræer sydvest for laden således, at disse træer skal bevares længst muligt og ikke må fældes uden samtykke af fredningsnævnet, der har påtåleret.

Ringkøbing amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 17. aug. 1965. Del af matr. nr. 1 a, Resen sogns sydlige del. (Sag nr. 1793-65).

Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen. Ejeren har i fortsættelse af et andr. om udstykning til sommerhusbebyggelse efter stedfunden forhandling med nævnet fremsendt flg. fredningstilbud: »Jeg tilbyder at lade et på det fremlagte målebordsblad nærmere betegnet areal indgå under fredning og således, at der for arealet skal gælde flg. fredningsservitut: På det fredede område må der ikke foretages afgravning, ej heller for sand og grus, opfyldning eller planering. Ingen del af arealet må tilplantes, og den del af arealet, der nu henligger uopdyrket, skal fremde-

les henligge i naturtilstand. Eksisterende beplantning kan ejeren til enhver tid fjerne, og nævnet kan kræve den og selvsåede træer fjernet mod selv at afholde udgifterne derved. Der må ikke på det fredede anbringes bebyggelse af nogen art, og ej heller opsættes skure, boder, master, skilte el. andre skæmmende indretninger. Der må heller ikke sættes hegn om det fredede, udover hvad kreaturhold måtte gøre nødv. Påtåleretten tilkommer nævnet. For fredningen kræves en erstatning på 9.600 kr. samt tilladelse til at afgrave for grus.« Tilbudet blev på nævnets møde anbefalet af formanden for Resen-Humlum sogneråd. Da nævnet finder det tilbudte areal i allerhøjeste grad fredningsværdigt, (også således at den tidl. fredning herved får en langt rimeligere afgrænsning mod øst og nord), og ejerens krav om erstatning og ret til afgravning rimeligt, bestemmes, at matr. nr. 1 a undergives fredning som tilbudt.

Vejele amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 28. jan. 1965. Hærvejen i Givskud sogn. (Sag nr. 1745-64).

Sagen er indanket af 3 ejere. Ofn. har besigtiget det omhandlede areal og forhandlet med de ankende m. fl., hvorunder sognerådet har givet tilsagn om, at den fredede strækning af »Hærvejen« ved grusning vil blive holdt i den nuv. stand. To af de ankende frafaldt krav om erstatning, såfremt det blev tilladt dem at bibeholde den eksisterende nåletræbeplantning og til sin tid efter afdrivning fortsat at holde arealet beplantet med nåletræer som hidtil. De erklærede sig i så fald indforstået med at holde en bræmme ml. nåletræerne og vejen beplantet med eg, hvad Ofn. kunne tiltræde. Een ejer fik på stedet tilladelse til at opføre et kalvehus samt til at bevare den nuv. buskbevoksning, hvorefter taksationskomm. fastsatte erstatningen for den fredede del af hans ejend. til 3.600 kr. I erstatning udbetales herefter til 12 ejere i alt 19.200.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: D.N. har anmodet nævnet om at rejse fredningssag vedr. den del af »Hærvejen«, der fører gennem Vejle amt, således at selve »Hærvejen« bevares i dens nuv. tilstand, og at den bestående tilstand på de tilgrænsende arealer under hensyn til disses smukke landskabelige karakter, i det væsentlige opretholdes. Nævnet vedtog på et møde at tage begæringen til følge. Ved tidl. Ofn.-kendelse blev fredningen af »Hærvejen« i Øster Nykirke sogn gennemført. Nærv. sag omfatter en strækning på ca. 2200 m af »Hærvejen« og dennes omgivelser fra »Knudshøje« i nord til »Harresø-bro« i syd i Givskud sogn. Selve vejen er på den anførte strækning optaget som off. bivej nr. 3 med Givskud sogneråd som vejbestyrelse, og sognerådet har erklæret sig indforstået med, at selve vejarealet forbliver henliggende som en grus- el. jordvej uden befæstelse af nogen art og med bevaring af eksisterende stenkister samt eksisterende diger og grøfter, hvorhos kommunen vil påtage sig at rydde selvsåede træer og buske på selve vejarealet. De tilgrænsende arealer omfattes af 17 matr. nr., for hvilke flg. best. med enkelte undta-

gølgelær: Arealerne må ikke tilplantes med buske og træer, der må ikke på disse opføres huse, hytter, skure el. boder el. anden form for bebyggelse; der må ikke indrettes campingpladser el. tilladte teltning el. anden form for camping, der må ikke opsættes master, tårne el. lign. Arealerne må ikke udnyttede til oplagspladser el. benyttes til hensættelse af enkelte udrangerede maskiner, vogne, biler el. lign. Terrænforholdene må ikke ændres, der må således ikke åbnes grus-, sten-, ler- el. mergelgrave el. foretages anden form for udgravning. De arealer, som er lyngbevoksede, el. som i. h. t. det nedenf. anførte skal springe i lyng, må ikke opdyrkes el. tilplantes, ej heller gødes el. tilsås med kulturplanter, ligesom der ikke må foretages indgreb i den naturlige vegetation. Selvsåede træer og buske kan fjernes ved nævnets foranstaltning. Arealerne udgør en bræmme på 60 m regnet fra »Hærvejen« midte. Erstatningerne til 14 ejere fastsættes til ialt 20.211 kr.

Ribe amtsrådskreds

Overfredningsnævnskendelse af 23. marts 1965. Linding å. (Sag nr. 1623-62).

Kendelsen er bl. a. indanket af D.N. med påstand om, at fredningen udvides til det for nævnet påståede omfang — hele Linding å med tilløb. Under et afholdt Ofn.møde begrænsede D.N. sin påstand således, at Linding å tilstandsfredes — med udelukkelse af dambrug — op til Lervad, ca. 3 km nord for den af nævnet vedtagne grænse, medens tilløbene på strækningen — bortset fra Skærbækken — fredes i en strækning af 1 km fra udløbet i åen. Fra lodsejernes side ønskedes kendelsens forbud mod kunstig vanding med åvandet ophævet, medens amtsvejvæsenet påstod sig kendt berettiget til at foretage en påkrævet regulering og forlægning af amtsvejen over Linding å uden hensyntagen til fredningen. Ofn. kan med de af nævnet anførte grunde tiltræde, at åløbet fredes på den i kendelsen nævnte strækninger, men finder, at det — også under hensyn til stedets undervisningsmæssige og videnskabelige interesse samt ådalens hele karakter og beliggenhed — er af værdi i videre omfang at bevare dette naturligt afgrænsede ålandskab i dets nuv. uberørte tilstand og har derfor vedtaget at udvide fredningen til at omfatte arealerne langs åen fra Linding bro til Stokbæk i en samlet bredde af fra 150 m til 300 m. Herefter bestemtes: »Enhver ændring el. regulering af åens nuv. forløb herunder opstemning, uddybning, vandstandssænkning m. m. må ikke finde sted, ligesom der ikke må oprettes dambrug ved det fredede åløb. Dog skal det — under iagttagelse af vandløbslovgivningens regler — være tilladt at anvende åens vand til kunstig vanding med en indtagning på højst 40 % af sommermånedernes minimumsvandføring. De fredede arealer langs åen skal forblive henliggende i deres nuv. tilstand og må kun benyttes til landbrug. Tilplantning udover eksisterende beplantning må ikke finde sted. Skrænterne langs åen må ikke afgraves, og de her forekommende egekrat må ikke afdrives. Bebyggelse, der er nødvendig til sædvanlig landbrugsdrift, er tilladt med næv-

nets godkendelse, hvorimod al anden bebyggelse, opstilling af boder, skure el. skæmmende indretninger iøvrigt ikke er tilladt. Der må ikke uden nævnets godk. anbringes master i den fredede ådal.« Med to lodsejere er opnået forlig om erstatning for positive udgifter til projektering m. v., medens Ofn. iøvrigt har anmodet taksationskomm. om at fastsætte erstatningerne, der herefter udgør ialt kr. 177.395, (til 33 ejere) at udrede med $\frac{3}{4}$ af statskassen og $\frac{1}{4}$ af Ribe amtsfond og de i amtsrådskredsen beliggende købstadkomm. fordelt efter folketal. Herudover udbetales til 1/S Lindingå dambrug i omkostninger 2000 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: D.N. har begæret fredning af Linding å og samtlige tilløb til åen og påstået flg. fredningsbestemmelser: Ændringer af det naturlige løb såsom al regulering og sænkning af vandstanden skal ikke være tilladt. Opstemning udover, hvad der praktiseres i. h. t. gældende og hjemlede tilladelser, skal ikke være tilladt. Bortledning el. oppumpning af vand må ikke finde sted uden nævnets tilladelse. Al forurening af vandet, herunder også afløb fra brunkulslejer, skal være forbudt. Dambrug må ikke anlægges ved åen og ikke uden fredningsnævnets tilladelse ved tilløbene. Sagen drejer sig herefter om et område formet som en uregelmæssig firkant med yderpunkterne Stauskjær i sydvest, Malle i nordvest, Gårde i nordøst og Linding ås udløb i Varde å i sydøst. På de afholdte møder har så at sige alle lodsejere, sognerådsrepræsentanter og andre interesserede udtalt sig imod fredning. D.N. har fremh. at særlig de nederste 3-4 km af Linding å er af meget stor landskabelig skønhed, ikke mindst på baggrund af åens beliggenhed i Vestjylland, og at der er knyttet såvel fiskeribiologiske som videnskabelige interesser til bevarelse af forholdene, som de er, samt at naturforholdene især vil ændres radikalt, hvis dambrug oprettes. Der er ved en landvæsenesnævnskendelse givet et interessentskab tilladelse til oprettelse af et dambrug på matr. nr. 1 a, Nørholm Hovedgård, m. fl. Da også N.F.-rådet har anbefalet fredningens gennemførelse, vil nævnet ikke forkaste, at der er knyttet videnskabelige interesser til bevarelsen af Linding å og åens tilløb, men er af den opfattelse, at åens umiddelbare skønhedsværdi træder i forgrunden ved fredningsssp. afgørelse. Nævnet beslutter herefter, at der vil være at iværksætte fredning af den del af Linding å, der strækker sig fra det sted, hvor Stokbæk udmunder i åen, til dens udløb i Varde å, men ikke oven for dette sted og ikke med tilløb, således f. eks. heller ikke tilløbet Skærbæk, skønt dette er temmelig vandrigt. Fredningen skal ikke hindre oprettelsen af det allerede godk. dambrug. Den strækning af Linding å, der fredes, forløber langs ialt 37 matr. nr. (26 ejere). I erstatninger for den iværksatte fredning udbetales til 28 ejere ialt kr. 95.700.

Overfredningsnævnskendelse af 11. okt. 1965. Grærup-Langsgø og omg. arealer. (Sag nr. 1455-61).

Kendelsen er indanket af D.N., af A/S »12. maj« som ejer af matr. nr. 1 i Grærup, og af 24 af de øvrige 40 lodsejere. Endv. har Ribe amtsråd anmodet Ofn. om at ville nedsætte amtsfondens andel i erstatningen

til $\frac{1}{10}$. Efter foretaget besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. vedtaget at stadfæste nævnets kendelse med en række ændringer, bl. a. således at området nord for en linie fra statens plantage nord-vest for søen til nordvesthjørnet af matr. nr. 10 a Børsmose udgår af fredningen, og at fredning ophæves for så vidt angår 26 matr. nr. af Børsmose (helt el. delvis). Der meddeles A/S »12. maj« tilladelse til anlæg af en 5 m bred, ikke befæstet el. asfalteret adgangsvej over det fredede areal af matr. nr. 1 i. Tilladelse til periodisk tømnings af Grærup Langsø bortfalder. Taksationskomm. har fastsat erstatningerne til 33 ejere til ialt 207.891 kr. at udrede med $\frac{9}{10}$ af statskassen og $\frac{1}{10}$ af Ribe amtsfond m. fl.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: D.N. har med nærmere motivering rejst sagen, idet området afgrænses mod vest af havet, mod nordvest af klitvæsenets plantage, mod nord af vejen fra Børsmose by til Børsmose strand, mod øst af vejen fra Børsmose by til Grærup by, ligesom foreningen har foreslået detaljerede fredningsbestemmelser. Nævnet gav under et møde till. til, at et allerede planlagt afvandringsarbejde i området kunne påbegyndes. En række lodsejere har protesteret mod fredningen og evt. krævet erstatning. P. g. a. områdets landskabelige skønhed og egenart og dets værdi målt ud fra undervisningsmæssige og naturvidenskabelige syn, finder nævnet, at Grærup Langsø og arealerne deromkring bør fredes. Fredningen findes imidlertid at burde koncentrerer til arealerne direkte omkring Langsøen. For de af fredningen omfattede arealer fastsættes flg. fredningsbestemmelser: Al bebyggelse, opstilling af boder, maste og skæmmende indretninger af enhver art er ikke tilladt. Eksisterende sommerhuse må vedligeholdes, men ikke udvides og kun fornyes efter godk. af nævnet. Dog skal det være tilladt på matr. nr. 12 d Børsmose at opføre 2 sommerhuse, og på matr. nr. 14 a Grærup at opføre 4 jagthytter efter indhentet godk. fra nævnet. Det skal endv. være tilladt at opføre bygninger og lign. som tjener til områdets landbrugsmæssige udnyttelse efter indhentet godk. fra nævnet. Campering skal ikke være tilladt. Beplantning skal ikke være tilladt. Dog kan der af fredningsnævnet gives till. til læplantning. Hede-, klit- og mossearealer, som ikke er opdyrkede nu, må fortsat ikke opdyrkes, dog må de arealer, der ved landvindingssagen er forudsat opdyrket, kunne opdyrkes. Afgræsning skal dog være tilladt som hidtil over hele området. Opfyldning og afgravning må ikke finde sted; undtaget er dog tørveskæring (klyne) til brug for ejeren og dennes husstand. Sænkning af vandstanden og al forurening af Langsøen må ikke finde sted. Ved udregningen af erstatninger er nævnet gået ud fra som hovedprincip at give en erstatning på 400 kr. pr. ha for landbrugsjord og 2000 kr. pr. ha for jord, der skønnes egnet til byggegrunde. I erstatning udredes til 36 ejere ialt 127.650 kr. Konklusion:

Fredningen omfatter Grærup Langsø og arealerne deromkring, matr. nr. 1 h, m. fl. (ialt 31 matr. nr.), det areal af matr. nr. 2 a, m. fl. (ialt 4 matr. nr.), der ligger indenfor en afstand af 50 m fra vejen ml. Børsmose by og Grærup by, samt det areal af matr. nr. 1 i, m. fl. (ialt 5 matr. nr.), der ligger indenfor

en afstand af 50 m vest for vejen langs Langsøens vestlige bred, alle af Grærup. Matr. nr. 2 a, m. fl. (ialt 63 matr. nr.), alle af Børsmose.

Sønderborg amtsrådsreds

Fredningsnævnstillægskendelse af 24. marts 1965. Partiel fredning af art. nr. 228 og 229 Skelde ejerlav, Broager sogn.

Ved nævnets upåankede kendelse af 14. juli 1964 nedlagdes forbud mod anbringelse af maste til fremføring af elektricitets- eller telefonledninger på ovennævnte ejend. på strækningen fra bebyggelsen på art. nr. 258 sst. til den eksisterende bebyggelse på art. nr. 46 sst., hvorhos det bestemtes, at erstatningens størrelse ville være at fastsætte ved tillægskendelse, når arbejdet var udført. Ejeren af art. nr. 46, der nu har nedlagt påstand om tilkendelse af erstatning på 1.477,95 kr., har anført, at hans udgifter til husinstallation er blevet forøget med 83,00 kr. på grund af løn- og materialestigning i tiden fra håndværkernes opr. tilbud af 6. sept. 1963 indtil 1. maj 1964 og har dokumenteret dette. Idet nævnet ikke har fundet grundlag for indvendinger imod de dokumenterede udgifter, og idet påstanden om forsinkelseserstatning efter omst. findes at burde tages til følge, vil der være at tillægge ejeren det påståede beløb.

Tønder amtsrådsreds

Overfredningsnævnskendelse af 22. febr. 1965. Klitparti ved Tagholm på Rømø. (Sag nr. 1721-64).

Kendelsen er anket af 3 lodsejere med påstand om forhøjet erstatning el. ændring i fredningens indh. m. m. Ofn. har efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede vedtaget at stadfæste kendelsen med den ændring, at bestemmelsen om, at skoler i studieøjemed har adg. til det fredede udgår, hvorefter det pågældende vilkår affattes således: Fagbøtanikere skal have adg. til arealerne efter forudg. anmeldelse til vedk. lodsejer; Ofn. har ikke ment at kunne tilbyde nogen forhøjelse af erstatningerne. Der udredes herefter erstatning til 5 lodsejere med ialt 32.000 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: F.-planudv. har anmodet nævnet om at optage sp. om fredning af et ca. 8 ha stort lyngklædt klitparti ved Tagholm på Rømø, idet anføres, at den nordligste del af dette smukke og særprægede klitparti er truet af fuldstændig ødelæggelse ved bortkørsel af sand til Ribe Jernstøberi. Området er optaget på en skitse til tredsingsplan, og der er et stærke lokalt ønske om at bevare klitterne i deres nuv. tilstand. D.N.s repræsentant i planudv. har med nærmere motivering støttet forslaget. Også N.F.rådet er gået stærkt ind for fredning samt fremhævet det stærkt ønskelige i, at en del af områdets omgivelser også sikres ved fredning el. i alle tilfælde ved at komme med på den kommende

fredningsplan. Såfremt nævnet ikke skønner at ville udvide fredningssagen med disse områder, bør planudv. gøres bekendt med rådets synspunkter. Da nævnet finder, at området med klitpartiet, en bræmme øst herfor samt den nævnte klokkelyngede p. g. a. dets skønhed, beliggenhed ml. strandengene og Kirkeby plantage og umiddelbart ved landevejen, hvorfra der er smuk udsigt til arealet, og ejendommelighed har væsentlig betydning for almenheden, og at det af geologiske, naturvidenskabelige og undervisningsmæssige hensyn er af væsentlig interesse, bør det fredes således, at det bevares i sin nuv. tilstand som udyrket klit og hede. Det skal være forbudt på det fredede areal at foretage sandgravning el. nogen anden foranstaltning, hvorved terrænformer ændres. Arealet må ikke dyrkes, beplantes el. bebygges. Ej heller må der på arealet opstilles isboder o. lign. el. master. Det skal endv. være forbudt at benytte arealet til teltslagning el. anbringelse af campingvogne. Selvsåede nåletræer kan fjernes og kan af nævnet forlanges fjernet af lodsejerne. Fagbotanikere samt skoler skal have adg. til arealet efter anmeldelse til vedk. lods-ejere. Da området delvis ligger indenfor 100 m fra landevejen og er beliggende i yderzone, tillægges herefter 4 ejere erstatning til samlet beløb 32.000 kr.

Overfredningsnævnskendelse af 19. maj 1966. Egeskovresten »Bjerglund« ved Arnum. (Sag nr. 1706-63).

Kendelsen er indanket af ejerne. Efter besigtigelse og forhandling med de i sagen interesserede har Ofn. besluttet at stadfæste kendelsen. Da en forligsmæssig ordning vedr. erstatningen ikke kunne opnås med de to ejere, har taksationskomm. fastsat erstatningen til ialt 8.500 kr.

I nævnets kendelse hedder det bl. a.: N.F.rådet har med indg. motivering rejst sp. overfor nævnet om fredning af egeskovresten »Bjerglund« på skrånningen af bakkelandet ned mod hedesletten langs ådalen sydvest for Gelså og nordnordøst for Arnum. Parcel 52 er noteret som fredskov. Idet en bevarelse af området i sin nuv. tilstand må antages at være af væsentlig interesse af naturvidensk., undervisningsm. og historiske grunde, finder nævnet, at området bør fredes. Fredningen omfatter parcel 52 kortblad 3 og parcel 288/80 og 291/80 kortblad 4 af Højrup ejerlav. Området skal bevares i sin nuv. tilstand som høj egeblandskov og således, at den forynges ved selvsåning. Nyplantning må ikke ske, ligesom der ikke ved bebyggelse el. ved anbringelse af genstande el. på anden måde gøres indgreb i skovens naturlige tilstand. Fredningen skal dog ikke være til hinder for, at der skoves 3 m³ pr. ha årlig, indtil videre kun af de svage piskere og først efter nogle års forløb af de høje træer. Skovning må kun ske efter anvisning af N.F.rådet, (indtil videre af skovdyrkerforeningen for Tønder amt). Fagbotanikere skal have adg. til de fredede arealer. Begge ejere har krævet erstatning ialt 80.000 kr. Nævnet har efter de foreliggende oplysninger, herunder at lodsejerne bevarer rådigheden over ved-massen, bestemt erstatningerne til ialt 2.800 kr. Påtaleret har N.F.rådet og nævnet.

Fredningsankenævnet har i 1965 afsluttet behandlingen af 46 sager, hvoraf 20 angik skovgrænser, 15 sø-, å- og vejgrænser og 10 fredningsplanudvalgs-afgørelser. I 16 tilfælde skete stadfæstelse (helt el. delvis), medens afgørelserne ændres i 12 tilfælde.

12 sager sluttede med en forligsmæssig ordning eller med ankefralfald.

Danmarks Naturfredningsforening

STIFTET 1911

Æresmedlemmer

- Berggren, Sture, överläkare, professor, med. dr., Landskrona.
Exner, Joh., provst, Mariager.
Falbe-Hansen, V., overretssagfører.
Friis, Holger, tandlæge, Hjørring.
Jessen, Knud, professor, dr. phil. og scient., Åbrinken 56, Virum.
Kierulf, Thv., kontorchef, Sct. Edmondsvej 51, Bestum, Norge.
Thyssen, Arne, gårdejer, Stjernholm, Ll. Rørbæk pr. Frederikssund.
Walin, Gösta, A., justitieråd, jur. dr., formd for Svenska Naturskyddsföreningen.

Hovedstyrelsen

- Mikkelsen, Vald. M., professor, dr. phil., præsidet.
Haxthausen, Carl, baron, vicepræsident, Jyderup.
Helsted, Eiv., højesteretssagfører, vicepræsident.
Andrup, G. O., vandværksdir., civ.ing., Odense
Berg, Kaj, professor, dr. phil., Hillerød.
Benzon, Bøje, dr. scient.
Buch, Willy, lektor, Haderslev.
Christiansen, Tage, redaktør, cand. jur.
Eriksen, Morten, havearkitekt, Brabrand.
Exner, Joh., provst, Mariager.
Falbe-Hansen, V., overretssagfører.
Haderup, Sv., rektor, Bagsværd.
Hammershaimb, Erl., professor, dr. phil., rektor v. Århus Universitet.
Heick, Fr., direktør, Det danske Hedeselskab, Viborg.
Holsøe, Bent, skovrider, Nykøbing F.
Hovesen, E., overlæge, Grenå.
Iversen, Carl, professor, dr. polit., rektor v. Københavns Universitet.
Jakobsen, Frode, fhv. minister, kommitteret, M. F., Birkerød.
Jørgensen, Alb., forstander, Spjald.
Kauffmann, E., direktør.
Kier, O., civilingeniør, Risskov.
Klem, Knud, museumsdirektør, Helsingør.
Koch-Olsen, Ib, forfatter, Roskilde
Laumann Jørgensen, E., slotsskovrider, Hareskov.
Larsen, Helge, rektor.
Lund-Andersen, Sv., dommer, Kalundborg.
Melgaard, Poul, redaktør.
Milthers Aksel, professor.
Mourier, Erik, godsejer, Brahetrolleborg pr. Korinth.
Nielsen, Arne Vagn, geolog, cand. mag.
Nielsen Svend, civildommer, Frederikshavn.
Nielsen, Stinus, overlærer, Vordingborg.
Noe-Nygaard, Arne, professor, dr. phil.
Petersen, P., dyrlæge, Tåsinge.
Schouenborg, Erik, dommer, Stege.
Suenson, Palle, professor, arkitekt.
Staunskjær, Jørgen, landinspektør, Grenå.
Tage-Jensen, A., statsskovrider, Dyrehaven.
Thestrup, Knud, dommer, M. F., Herning.
Thoms, Johs., overlæge, Rønne.
Thyregod, Ib, højesteretssagfører, M. F.
Vestbirk, Knud, advokat, Vejle.
Vildrik, F., landsdommer, Viborg.
Wiene, Søren, boghandler.
Acker, Sv., turistchef, cand. jur., repræsentant for Turistforeningen f. Danmark.
Joensen, Poul Holm, overlærer, repræsentant for ungdomsforeningen Natur og Ungdom.

Forretningsudvalget

Christiansen, Tage, redaktør, cand. jur.	Kühl, Carl, reklamechef.
Jarding, Poul, højesteretssagfører.	Nielsen, A. V., geolog, cand. mag.
Jørgensen, E. Laumann, statsskovrider.	Tage-Jensen, A., statsskovrider.
Kauffmann, E., direktør.	Thyregod, Ib, højesteretssagfører.
Koch-Olsen, Ib, forfatter.	Vedel, H., professor.

Kommitteret forretningsudvalget: cand. jur. Knud Gemzøe.

Det juridiske udvalg

Thyregod, Ib, højesteretssagfører, M. F., formand.	Thestrup, Knud, dommer, M. F.
Jarding, Poul, højesteretssagfører, næstfmd.	Wingsøe, Erik, kontorchef i Arbejdsdirek- toratet.

Gemzøe, Knud, kommitteret, udvalgets sekretær.

Naturfredningsteknisk udvalg

Tage-Jensen, A., statsskovrider, formand.	Hansen, Asger, amtsvandinspektør, landin- spektør, Hillerød.
Bendtsen, Paul H., professor, dr. techn., næstformand.	Hyldgaard-Jensen, L. A., professor.
Andrup, G. O., vandværksdirektør, civiling., Odense.	Jensen, Sv., civilingeniør.
Balslev, Mogens, civiling., Fredensborg.	Nyvig, Anders, civilingeniør, Rungsted.

Gehrke Hansen, A., arkitekt m.a.a., udvalgets sekretær.

Oplysningsudvalg

Christiansen, Tage, redaktør, cand. jur., formand.	Lauritzen, Frede, lektor.
Kühl, Carl, reklamechef, næstformand.	Melgaard, Poul, redaktør.
Dahlerup, Karen, fru, Glostrup.	Nielsen, Stinus, overlærer, Vordingborg.
Danneskiold-Samsøe, Manja, grevinde, Birkerød.	Sand, T., proprietær, Gersdorffslund pr. Hou.
Joensen, Poul Holm, overlærer.	Stephensen, Hakon, redaktør, arkitekt.
Koch-Olsen, Ib, forfatter.	Westrup, Simon, konsulent, Roskilde.

Planudvalg

Jørgensen, E. Laumann, statsskovrider, for- mand, Hareskov.	Humlum, Johs., professor, dr. phil., Aarhus.
Hermansen, Niels K., professor, næstformd.	Mourier, Erik, godsejer, Brahetrolleborg pr. Korinth.
Antonsen, K., lektor, cand. polit. & mag. scient.	Noe-Nygaard, Arne, professor, dr. phil.
Berthelsen, Ole, direktør, dr. phil., Lyngby.	Skovgaard, H. G., arkitekt.
Bosmann Pedersen, K., afdelingsarkitekt.	Suenson, Palle, professor, arkitekt.
Bøggild, Mogens, professor, billedhugger.	Sørensen, Thorvald, professor, dr. phil.

Regnskabs- og budgetvalg

Kauffmann, Ernst, direktør, formand.
Skovgaard-Hansen, J., kontorchef, cand.
jur., næstformand.
Bjerregaard, Kai, Ove, direktør.
Foss, Lars, civilingeniør.

Hjerl-Hansen, Finn, direktør, cand. jur.,
Hørsholm.
Tillisch, E., godsejer, Rosenfeldt pr. Vor-
dingborg.

Videnskabeligt udvalg

Vedel, Helge, professor, Hørsholm, formand.
Nielsen, Arne Vagn, cand. mag., næstformd.
Andersen, Th., afdelingsleder.
Bejer-Petersen, Broder, amanuensis, Nærum.
Berg, Kaj, professor, dr. phil., Hillerød.
Dahl, Jørgen, mag. scient., Nærum.
Degerbøl, Magnus, professor, dr. phil.,
Lyngby.
Hansen, Bertel, amanuensis, Lyngby.
Jessen, Knud, professor, dr. phil. & scient.,
Virum.

Kuhlmann, Hans, amanuensis, cand. mag.
Larsen, Gunnar, lektor.
Lægaard, Simon, amanuensis, Hjortshøj.
Pedersen, E. Torp, seminarieadjunkt, cand.
mag., Jelling.
Schjøtz, Arne, direktør, cand. mag.,
Danmarks Akvarium.
Stiesdal, Hans, museumsinspektør.
Voss, Olfert, museumsinspektør, Aarhus.
Ørnes, Mogens, museumsinspektør, dr. phil.
Ødum, Søren, dendrolog, cand. mag.

Jensen, Jørgen, amanuensis, cand. mag., udvalgets sekretær.

Naturfredningsrådet

Københavns amt:

Formand: Rektor *Sv. Haderup*, Bagsværd.

Roskilde og Frederiksborg amter:

Formand: Museumsdirektør *Knud Klem*, Helsingør.
Næstformand: Arkitekt m.a.a. *O. Damm Sørensen*,
Farum.

Sekretær: Konsulent *Simon Westrup*, Roskilde.

Holbæk amt:

Formand: Dommer *Sv. Lund-Andersen*, Kalundborg.
Næstformand: Entreprenør *Henry Jakobsen*, Rørvig.
Sekretær: Skovvejer *Frede Jensen*, Jyderup.

Sorø og Præstø amter:

Formand: Dommer *Erik Schouenborg*, Stege.
Næstformand: Skovrider *Sv. Kindt*, Haslev.
Sekretær: Assurandør *H. Brandt*, Køge.

Bornholms amt:

Formand: Overlæge *Johs. Thoms*, Rønne.
Næstformand og sekretær vælges på næste møde.

Maribo amt:

Formand: Skovrider *Bent Holstøe*, Nykøbing Fl.
Næstformand: Advokat *Ansgar Sørensen*,
Stubbekøbing.
Sekretær: Gårdejer *Arne Skeelbo*, Nakskov.

Odense og Svendborg amter:

Formand: Dyrlæge *P. Petersen*, Tåsinge.
Næstformand: Overlærer *J. K. Groth*, Fåborg.
Sekretær: Lektor, fru *A. Lindhard*, Glamsbjerg.

Hjørring og Thisted amter:

Formand: Civildommer *Sv. Nielsen*, Frederikshavn.
Næstformand: Amtslæge *Leif Folke*, Thisted.

Ålborg og Viborg amter:

Formand: Landsdommer *F. Vildrik*, Viborg.
Næstformand: Arkitekt m.a.a. *Jacob Blegvad*,
Ålborg.
Sekretær: Skoleinspektør *H. C. Hansen*, Skive.

Randers amt:

Formand: Overlæge *E. Hovesen*, Grønå.

Næstformand:

Sekretær: Pastor *H. Nørgaard*, Hem pr. Mariager.

Århus amt:

Formand: Havearkitekt *Morten Eriksen*, Brabrand.

Næstformand: Advokat *K. Gotfredsen*, Odder.

Sekretær: Arkitekt *P. Zacho Rath*, Århus.

Ribe og Ringkøbing amter:

Formand: Forstander *Alb. Jørgensen*, Spjald.

Næstformand: Glarmester *E. Federau*, Skjern.

Sekretær: Redaktør *Hans Thorsen*, Struer.

Vejle og Skanderborg amter:

Formand: Advokat *Knud Vestbirk*, Vejle.

Næstformand: Skovinspektør *Bruno Pedersen*, Horsens.

Sønderjydske amter:

Formand: Lektor *Willy Buch*, Haderslev.

Næstformand:

Sekretær: Arkitekt *Chr. Skodborg*, Tønder.

Revisionen

Revisionsfirmaet Schøbel & Marholt, statsaut. revisorer.

Administrationen

Administrationschef: cand. jur. H. Sune
Ebbesen.

Foreningens sekretær: fru Ebba Rothman.

Agitation: fru Edith Nimb og

B. Lindegård Olsen.

Hovedkontor og sekretariat:

Sølvgade 26, st., København K,

telefon: Palæ 2946 – Palæ 2146.

Formændene for vore lokale komiteer

Åbenrå og omegn:

Petersen, Johs. M., købmand.

Ålborg-Nørresundby og omegn:

Blegvad, Jakob, arkitekt.

Århus og omegn:

Eriksen, Morten, havearkitekt, cand. horst.

Amager:

Dich, Poul, læge, Stationsvej, Dragør.

Askov og omegn:

Ebbesen, Jens, mølle ejer, Møllehuset pr. Brørup.

Assens og omegn:

Holck, J., overbibliotekar.

Birkerød og omegn:

Thirslund, Lars, keramikker.

Bogense og omegn:

Christensen, N. Chr., førstelærer, Skamby.

Bornholm:

Thoms, Johs., overlæge, Rønne.

Brovst og omegn:

Møller-Nielsen, M., skolebestyrer.

Brønderslev og omegn:

Löbger, F., tandlæge.

Christiansfeld og omegn:

Stricker, Sigfred, hoteldirektør.

Djursland:

Hovesen, E., overlæge, Grenaa.

Esbjerg og omegn:

Struckmann, Chr., skibsmægler.

Fåborg og omegn:

Groth, J. K., overlærer.

Farum og omegn:

Damm Sørensen, O., arkitekt M.A.A.

Faxe:

Jensen, Arne, ekviperingshandler.

Fjerritslev og omegn:

Meisner, Poul, adjunkt.

Fredensborg og omegn:

Widding, H., planteskoleejer.

Fredericia og omegn:

Bech, H., sparekassedirektør, fung.

Frederikshavn og omegn:

Nielsen, Sv., civildommer.

*** Frederikssund og omegn:***** Frederiksværk og omegn:****Gilleleje og omegn:**

Skovholm Hansen, H., kommunebogholder.

Give og omegn:

Pedersen, P., førstelærer, Langelund pr. Filskov.

Grindsted og omegn:

Jørgensen, C. Foged, advokat.

Gudme og omegn:

Fog, Mogens, skovvejer, forstkandidat, Gudbjerg skov pr. Gudme.

Gørlev og omegn:

Møller, Svend, dyrlæge.

Haderslev og omegn:

Buch, Willy, lektor.

Haslev og omegn:

Kindt, Sv., skovrider, Vester Egede pr. Haslev.

Helsingør og omegn:

Klem, Knud, museumsdirektør.

Herning og omegn:

Tonnesen, A. R., lektor.

Hillerød og omegn:

Paulsen, Jørgen, museumsdirektør.

Hindsholmen:

Heltoft, Kjeld, kunstmaler, Nordskov pr. Martofte.

Hjørring og omegn:

Thyssen, Johs., overkirurg, dr. med.

Hobro og omegn:

Morrell Jørgensen, H., redaktør.

Holbæk og omegn:

Hansen, Sv. E., ingeniør.

*Efter sammenlægning af flere komiteer er der endnu ikke valgt formand.

Holstebro og omegn:

Stampe-Danielsen, O. K., landinspektør.

Hornsherred:**Horsens og omegn:**

Pedersen, Bruno, skovinspektør, Torsted, Horsens.

Hørholm-Rungsted og omegn:

Funch, Vibeke, læge.

Jyderup og omegn:

Jensen, Frede, skovvejer.

Kalundborg og omegn:

Lund-Andersen, Sv., dommer.

Kerfemind og omegn:

Oppermann, H. M. V., politimester.

Kolding og omegn:

Walther, Ebbe, ingeniør, V. Nebel.

Korsør og omegn:

Pedersen, Axel, landsretssagfører, fung.

Krarup-Espe og omegn:

Mosegaard, Petra, frøken, Krarup pr. Espe.

*** Københavns nordlige omegn:***** Københavns Vestegn:****Køge og omegn:**

Branth, H., assurandør.

Langeland:

Staun, Henrik, skovrider, Tranekær.

Lemvig og omegn:

Madsen, Sv., lærer.

*** Løkken og omegn:****Mariager og omegn:**

Carstensen, Tage, godsejer, cand. jur., Dalbyover.

Maribo og omegn:

Kærsgaard Hansen, M., tandlæge.

Middelfart og omegn:

Jørgensen, Holger, apoteker.

Morsø:

Bang, Oscar, planteskoleejer.

Møn:

Scavenius, C. C., godsejer, Klintholm pr. Borre.

Nakskov og omegn:

Skeelbo, Bjarne, gårdejer, Vangstofte, Kappel.

Nibe og omegn:

Andersen, V., bankdirektør.

Nyborg og omegn:

Holt, Chr., direktør.

Nykøbing F og omegn:

Holsøe, Bent, skovrider, Sundby L. pr. Nykøbing F.,

Nysted og omegn:

Bischoff, Erik, garvmester.

Næstved og omegn:

Degenkolw, J., lektor, cand. mag., Herlufsholm.

Nørre og Sdr. Broby og omegn:

Lindberg, Niels, kunstmaler, Nr. Broby.

Odder og omegn:

Gotfredsen, K., advokat, fung.

Odense og omegn:

Andrup, G. O., vandværksdirektør, civiling.

Odsherred:

Andersen, Ove, kommuneing., Højby St.

Præstø og omegn:

Schouenborg, Erik, dommer, Stege.

Randers og omegn:

Worsøe, E., dyrlæge, Værum.

Ribe og omegn:

Agerbæk, J. C. H., læge.

Ringø og omegn:

Albretsen, Niels, arkitekt.

Ringkøbing og omegn:

Jørgensen, Alb., forstander, Hoverdal pr. Spjald.

Ringsted og omegn:

Ladefoged, M., landsretssagfører, Ringsted.

Roskilde og omegn:

Westrup, Simon, konsulent.

Ry og omegn:

Terkelsen, Johs., højskoleforstander.

Rødby og omegn:

Markersen, Knud, civilingeniør.

Rørvig og omegn:

Jakobsen, Henry, entreprenør.

Sakskøbing og omegn:

Buschart, Johs., landsretssagfører.

Samsø:

Bagge Holm, Kl., gårdejer, Tranebjerg.

Silkeborg og omegn:

Sørensen, Knud, arkitekt, M.A.A.

Skårup og omegn:

Schiøtz-Christensen, Alf, godsejer, Klingstrup, Vejstrup.

Skagen og omegn:

Lerche, Wm., fotohandler, fung.

Skanderborg og omegn:

Høgh-Petersen, C., driftsbestyrer.

Skelskør og omegn:

Olsen, P. W., bankdirektør.

Skive og omegn:

Hansen, H. C., skoleinspektør.

Skjern og omegn:

Federau, E., malermester, oldermænd.

Skørping:

Hvass, Jens, statsskovrider.

Slagelse og omegn:

Komiteen under udbygning.

Sorø og omegn:

Bramsen, Knud Aage, forstander.

Storehedinge og omegn:

Andersen, H., stationsforstander, Rødvig.

Struer og omegn:

Thorsen, Hans, redaktør.

Stubbekøbing og omegn:

Sørensen, Ansgar, sagfører.

Svendborg og omegn:

Ahlefeldt-Laurvig-Lehn, Axel, kammerherre, hofjægermester, greve, Hvidkilde pr. Ollerup.

Svendby og omegn:

Svendsen, A. J., isenkræmmer, branddirektør.

Sønderborg og omegn:

Slettebo, Jørgen, museumsinspektør.

Tåsinge:

Petersen, P., dyrlæge, Landet.

Thisted og omegn:

Folke, Leif, amtslæge.

Toftlund og omegn:

Jensen, G., sognerådsformand, skovfoged, Arrild.

Tommerup-Glamsbjerg og omegn:

Lindhard, Annelise, lektor, Glamsbjerg.

Tønder og omegn:

Skodborg, Chr., arkitekt.

Varde og omegn:

Skelmose, Poul, radioforhandler.

Vejele og omegn:

Vestbirk, Knud, landsretssagfører.

Vesthimmerland:

Skjelbo, J. F., landinspektør.

Viborg og omegn:

Vildrik, F., landsdommer.

Vordingborg og omegn:

Madsen, Aage, arkitekt.

Ærø:

Friderichsen, J. D., apoteker.

Livsvarige medlemmer

HS. KGL. HØJHED ARVEPRINS KNUD

Aalborg Diskontobank, Ålborg.

Achen, Sven, Tito, redaktør.

Ahlefeldt-Laurvig-Bille, E. S., enkegrevinde,
Egeskov, Kværndrup.

Ahlefeldt-Laurvig, K., hofjægermester, greve,
Eriksholm pr. Vipperød.

Ahlefeldt-Laurvig-Lehn, Axel, kammerherre,
hofjægermester, greve, Hvidkilde pr.
Ollerup.

Andersen, Alf., cykelhandler, Græsted.

Andersen, K., manufakt.hdl., Frederiksværk.

Baner, Eva, fru, Gyllingnæs pr. Gylling.

Bendtsen, Andreas, Vallekilde.

Boed-Larsen, J. V., realskolerektor, Farum.

Boesgaard, E., konsul, Genua.

Brander, T., dr., Helsingfors.

Brokholm, P., grosserer, Østervrå.

Bøtker, Chr., fhv. redaktør, Bagsværd.

Christensen, Carl, fabrikker, Århus.

Christiansen, Edith, tandlæge, fru, Herlev.

Christiansen, H., Esq., Californien.

Danmark Portland, Cementfabriken, Ålborg.

D. A. E., Odense.

Dansk Galosche- & Gummifabrik.

Dansk vandrelaug.

Dinesen, Anders, godsejer, Lerbæk.

Dircks, tandlæge, Randers.

Duwens, A., tandlæge, Kalundborg.

Engelbredt, Niels, købmand, Ålborg.

Ernebjerg, Knud, gårdejer, Lintrup.

Ernst, Torben, civilingeniør, p. t. Thailand.
Farum sogneråd, Farum.

Fenger, J., direktør, Randers.

Filtenborg, André, grosserer.

Fink, Dan, arkitekt, m.a.a.

Foreningen af tjenestemænd og funktionærer
i Det danske Hedeselskab, Viborg.

Gangsted, Niels læge.

Gemzøe, Kn., kommitteret.

Gertz, Tyge C., læge, dr. med.

Gotschalck, Joh. Fr., cand. jur., Måløv.

Gottlieb, O., læge.

Grandjean, C., ekspeditionssekretær.

Hagemann, G. A., hofjægermester, Ystad.

Hansen, Mathias, fabrikant, cand. jur.,
Haderslev.

Hellebæk Fabrikker A/S, Hellebæk.

Helms, A., apoteker, Horsens.

Henriksen, Svend, geolog, grubeingeniør,
Enebyberg, Sverige.

Herrad Johnsen, A., dyrlæge, Gudumholm.

Hertel Wulff, Gerda, fru, Roskilde.

Hjørtø, Kirsten, stud. odont, fru.

Holst, Anna Margr., massøse.

Hypotekforeningen, Ålborg.

Illum, Edith, fru, Illumgård, Vedbæk.

- Iuel, Kate, hofjægermesterinde, Meilgård, Tranehuse.
 Jensen, C. B., grosserer, Silkeborg.
 Jensen, Hans, lærer, Silkeborg.
 Jensen, Søren, arkitekt M.A.A., Herning.
 Juel-Brockdorff, Carl, hofjægermester, lensbaron, Valdemar Slot, Troense.
 Kaae, N., bibliotekar, Skodsborg.
 Kabell, C., cand. jur., Vedbæk.
 Karpf, Erik, stud. odont., Birkerød.
 Karpf, Jørgen, stud. mag. scient.
 Karpf, Niels Ole, stud. art., Birkerød.
 Karpf, Peter, arkitekt, Ravnsnæs pr. Birkerød.
 Kauffmann, Ernst, direktør.
 Kjeldsen-Kragh, J., dyrlæge, Horne.
 Klinge, Johanne, lektor, fru.
 Knuth, Frederik Marcus, lensgreve, Knuthenborg.
 Koch, Jørgen, ingeniør.
 Koh I noor A/S, Odder.
 Korsør Stenforretning, Korsør.
 Krag, Fred., direktør, advokat.
 Kunwald, G., museumsdirektør, Århus.
 Kvorning, Sv. Ancher, dr. med.
 Landschultz, S., papirhandler, Gammellosegård, Hørsholm.
 Larsen, Emilie, læge, frøken, Kalundborg.
 Larsen, Knud, vognmand, Horsens.
 Lauemøller, Erling, vingrosserer.
 Lind, G., dr., Kolding.
 Linde, F. A., civildommer, Ålborg.
 Lorenzen, Poul, fhv. kgl. skovrider, Sundsgården pr. Kværndrup.
 Ludvigsen, H. P., direktør.
 Lund, Birgitte, fysioterapeut, pt. Kanada.
 Lund, Kai, civilingeniør, Charlottenlund.
 Madsen, Jørgen, seminarist, Odense.
 Moltke, Chr., kammerherre, hofjægermester, lensgreve, Bregentved.
 Moritz, Judith, frk.
 Nielsen, Christian, direktør, Springforbi.
 Nielsen, Inga, frøken, Ålborg.
 Odense Staaalskibsværft A/S.
 Oerum, Edith, miss., London.
 Oksholt, Erik, bankfuldmægtig.
 Oksholt, Kirsten, fru.
 Oltmann, J. Th., landinspektør, Lyngby.
 Pallesen, Flemming, læge, Hornslyd.
 Pedersen, Axel H., landsretssagfører.
 Petersen, Holger, A/S.
 Plougheld, S., kgl. skovrider, Sønder sø St. Præstø amtsråd, Næstved.
 Raffel, Alfred, A/S.
 Rasmussen, Karl Gunnar, vognmd., Horsens.
 Rasmussen, P. Laur., kgl. hofbronzestøber.
 Rasmussen, Walther, direktør.
 Reinhard, E., direktør.
 Rich, C. F. & Sønnen A/S.
 Ring og Westy.
 Sarder, Chr., tegner.
 Schade, J., godsekspeditor, Viborg.
 Schiønmann Lauesen, Georg, kontorchef.
 Schrøder, Inger, fru pastorinde, Holbæk.
 Schøbel & Marholt, revisionsfirma.
 Seedorff Knud S., læge dr. med., Odense.
 Sehested, Jørgen, stamhusbesidder, Broholm.
 Skandinavisk Gummi Compagni A/S, Odense.
 Skodsborg og Omegns Kommunalforening.
 Skovgaard, Peter, kunstmaler, ornitolog, Viborg.
 Struckmann, Ingrid, fhv. vicedstadsbibliotekar, fru.
 Suenson, Palle, professor, arkitekt.
 Tapetfabriken Fiona A/S, Faaborg.
 Thalbitzer, C., chefredaktør, cand. polit.
 Thinghuus, L., revisor.
 Traugott Møller, grosserer, Sønderborg
 Uhre, Aage, gårdejer, Ølgod.
 Ulrich, C.
 Ulrik, Per, sagfører, cand. jur., Ålborg.
 Viborg byråd, Viborg.
 Viuff, Karl, landsretssagfører.
 Weber, Anna, havebr.kandidat, frk., Lyngby.
 Welsien, Johs., direktør, Vedbæk.
 Wielandt, Aage, skovrider, Ullerslev.
 Wielandt, Erik, kunstmaler, Hillerød.
 Willemsen, P. R., Arizona.
 Wright, Thomsen & Kier, Ålborg.
 Zimsen, Chr., cand., pharm., Reykjavik.
 Ærsøe, Agnete, fru inspektør.

Naturfredningsmyndighederne
Ministeriet for kulturelle anliggender

Overfredningsnævnet:

Nyropsgade 22⁴, V.

Christensen, Bent, professor, dr. juris, formand, Soldalen 3, Ø.
Garde, J., kontorchef, viceformand, Peder Bangsvej 213, Valby.

Petersen, Th., højesteretsdommer, Fasanvej
34, Gentofte.

Spleth, Poul A., højesteretsdommer,
Grønnevej 261, Virum.

Christensen, Jens Chr., gårdejer, folketings-
mand, Postgården pr. Gistrup.

Jensen, S. Lund, folketingsmand,
Hammerichsgade 2, Nakskov.

Lindegård Rasmussen, Arne, forpagter,
Bakkely pr. Skamby.

Toft, H. C., gårdejer, folketingsmand,
Bjørndalsgård, Uglev.

Suppleanter

Tamm, H., højesteretsd., Strandvej 16 B, Ø.
Lund-Andersen, O., landsdommer, Hamme-
rengade 1, K.

Christensen, Henry, chefredaktør, folketings-
mand, Roskilde.

Pedersen, Axel Ivan, borgmester, folketings-
mand, Højbro 20, Nykøbing M.

Jeppesen, Hans, gårdejer, amtsrådsmedlem,
Ramsøllille pr. Havdrup.

Thomsen, Knud, direktør, folketingsmand,
Hvilevej 1, Hellerup.

Fisker, Jørgen, cand. jur., sekretær.

Ankenævnet for København
og Øerne:

Nyropsgade 22⁴, V.

Larsen, C. E., landsdommer, form., Østre
Landsret.

Jensen, Egon, folketingsmand, kommune-
assistent, Vester Ringgade, Slagelse.

Sørensen, Adolph, folketingsmand, murerme-
ster, Molbechsallé 8, Sorø.

Storm, P. M., dommerfuldmægtig, sekr. f.
nævnet.

Ankenævnet for Jylland:

Vestre Landsret, Viborg

Schjøtt, Frits, landsdommer, formand,
Viborg.

Claudi Westh, Th., civilingeniør, Tønder.

Jensen, Søren, folketingsmand, Bygaden 42,
Hasseris, Ålborg.

Andersen, K. V., eksp. sekr. v. Vestre Lands-
ret, sekretær f. nævnet, Viborg.

Formænd for amtsfredningsnævnene:

København: Lillienskiold, C. G., byretsdommer, tinglysningkontoret, Hestemøllestræde 4

Amtsråds kredse:

- København: S. Aa. Dorn Jensen, civildommer, Gentofte.
Roskilde: Hans Becher, dommer, Køge.
Frederiksborg amts nordlige del:
A. J. J. Egeløv, dommer, Helsingø.
Frederiksborg amts sydlige del:
H. H. S. Hilden, civildommer, Lyngby.
Holbæk: H. Bjarne Jensen, dommer, Holbæk.
Sorø: R. J. Dyreborg, dommer, Slagelse.
Præstø: T. Worsaae, dommer, Vordingborg.
Bornholm: F. A. E. Asmund, dommer, Rønne.
Maribo: F. Nøhr Hansen, dommer, Nykøbing F.
Svendborg: Erik Rendal, dommer, Svendborg.
Odense: P. R. Edrén, dommer, Odense.
Assens: Olav Hansen, dommer, Assens.
Hjørring: T. Haagen, dommer, Hjørring.
- Thisted: Aage Bech, dommer, Vestervig.
Ålborg: C. P. Schierbeck, dommer, Terndrup.
Randers: Poul Hallenberg, civildommer, Randers.
Viborg: H. Grundtvig, byrettsdommer, Viborg.
Århus: P. J. Wittenkamp, dommer, Århus.
Skanderborg: Jens J. Høegh Bek, Brødstrup.
Ringkøbing: T. M. Møller-Nielsen, dommer, Holstebro.
Vejlø: N. F. Kalsbøl Madsen, dommer, Vejlø.
Ribe: Poul Buch, dommer, Varde.
Haderslev: M. Hastrup, kriminaldommer, Haderslev.
Åbenrå: V. Gjeding Thisted, dommer, Åbenrå.
Sønderborg: V. F. T. Ryhave, Sønderborg.
Tønder: H. Foss Fogh, dommer, Tønder.

Rådgivende institutioner:

Naturfredningsrådet
Nyropsgade 22⁴, V.

VALGTE AF
UNDERVISNINGSMINISTERIET:
Ødum, H., dr. phil., Borgevej 27,
Lyngby, formand.
Böcher, T. W., professor, dr. phil., Fortunvej
90, Charlottenlund, næstformand.
Paludan, Knud, museumsinspektør, dr. phil.,
Folehavevej 21, Hørsholm.

VALGTE AF MINISTERIET FOR
KULTURELLE ANLIGGENDER:
Faber, Tobias, professor, arkitekt, M. A. A.,
Sct. Annæ Plads 10, K.
Andersson, Sv. Ingv., prof., Tordenskjoldsgade
1, K.
Bondo Svane, Oskar, højesteretssagfører,
Bergsgade 10, Ø.

VALGTE AF
LANDBRUGSMINISTERIET:
Frølund, H., direktør for statsskovbruget,
Frederiksgade 19, K.
Lind, Hans, dr. phil., rådets sekretær.

Taksationskommissionen
Ewaldsgade 10, N.

VALGTE AF MINISTERIET FOR
KULTURELLE ANLIGGENDER:
Hjartinger, H. A., landinspektør, formand.
Knudsen, Aage, landpostbud, Odder.

Statens naturfrednings- og landskabs-
konsulent
Bjerke, Sten, skovrider.
Nyropsgade 22⁴, V.

